

iletis.im

GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ İLETİŞİM DERGİSİ
GALATASARAY UNIVERSITY JOURNAL OF COMMUNICATION
UNIVERSITÉ GALATASARAY REVUE DE COMMUNICATION

ARALIK
DECEMBER 2021
DECEMBRE

35

Neoliberal Düzendeki Panoptik Denetim Tahayyülü: The Platform Filmi ve Düşündürdükleri
Hüseyin Köse, Tahir Bingöl

COVID-19 Aşısı ve Yalan Haber: Aşılama Öncesinde Bireylerin Yalan Haber İçeriklerini Fark Etme, Takip Etme ve Teyit Etme Eğilimlerinin Belirlenmesi
Yıldırım Kesgin, Derya Gül Ünlü

Yeni Mecrada Hegemonik Söylem: Erkeklik Krizinin Instagram'da Tezahürü
Işıl Kızılırmak Ata, Aslıhan Doğan Topçu

Kitap Eleştirisi
Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü
Gözde Aykut

İleti-ş-im 35 • aralık / december / décembre 2021

Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Bilimsel Hakemli Dergidir.

Bu esere ilişkin olarak Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndan doğan haklar saklıdır. Burada yer alan makalelerde ileri sürülen görüşler yazarlarına aittir. Yayın Kurulu, makalelerde ileri sürülen görüşlerden dolayı herhangi bir sorumluluk üstlenmemektedir.

İleti-ş-im, Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından, yılda iki kez Haziran ve Aralık aylarında yayınlanan, hakemli ve açık erişimli bir akademik dergidir. İleti-ş-im, ULAKBİM TR Dizin - Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı, Directory of Open Access Journals (DOAJ), EBSCO Communication & Mass Media Complete (CMMC) ve Index Copernicus tarafından taranmaktadır.

İleti-ş-im is a peer-reviewed open access journal published biannually every June and December by Galatasaray University Faculty of Communication. İleti-ş-im is indexed by ULAKBİM Social and Human Sciences Database, Directory of Open Access Journals (DOAJ), EBSCO Communication & Mass Media Complete (CMMC) and Index Copernicus.

İleti-ş-im est une revue scientifique en libre accès à comité de lecture, publiée semestriellement en juin et en décembre par la Faculté de Communication de l'Université Galatasaray. İleti-ş-im est indexé par ULAKBİM Base de données des sciences sociales et humaines, Directory of Open Access Journals (DOAJ), EBSCO Communication & Mass Media Complete (CMMC) et Index Copernicus.

Editör / Editor / Directeur de la publication

Vildan Mahmutoglu

Editör Yardımcıları / Assistant Editors / Secrétariat d'édition

İdil Engindeniz
Betül Aydoğan

Sekreteryä

Yaşar Şekerci
Onurcan Güden

İleti-ş-im Dergisi Yayın Kurulu

Prof. Dr. Kerem RIZVANOĞLU (Başkan)
Doç. Dr. Vildan MAHMUTOĞLU (Editör)
Doç. Dr. Nebahat AKGÜN ÇOMAK
Doç. Dr. Elgiz YILMAZ ALTUNTAŞ
Doç. Dr. Fülürya YUSUFOĞLU
Doç. Dr. Tolga ÇEVİKEL
Dr. Öğr. Üyesi Ece VİTRİNEL

Sayfa Tasarımı-Uygulama / Page Design - Application / Mise-en Page

İşıl Destina Balcı

Kapak Tasarım / Cover Design / Design de la Couverture

Kerem Rizvanoğlu

Yayın Danışma Kurulu / Advisory Board / Comité Scientifique

Ümit ATABEK / Yaşar Üniversitesi
Oya Şakı AYDIN, İstanbul Ticaret Üniversitesi
Suavi AYDIN / Hacettepe Üniversitesi
Abdel BENCHENNA, Université Paris 13
Mutlu BINARK, Hacettepe Üniversitesi
Kadri BOUALEM, Université du Québec a Montréal
Michel BOURSE, Galatasaray Üniversitesi
Patrick BRUNETEAUX, Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne
Seçil BÜKER, Gazi Üniversitesi
Mete ÇAMDERELİ, İstanbul Ticaret Üniversitesi
Özden CANKAYA
Dilruba ÇATALBAŞ ÜRPER, Galatasaray Üniversitesi
Özlem DANACI YÜCE / Galatasaray Üniversitesi
Pierre DUMONT, Université Paul Valéry
Çiler DURSUN, Ankara Üniversitesi
Gino GRAMACCIA / Université Bordeaux Montaigne
Martine JOLY, Université Paris-Sorbonne
Raşit KAYA, Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Şükran KUYUCAK ESEN, Marmara Üniversitesi
Thierry LANCIEN, Université Bordeaux Montaigne
Yves LAVOINNE, Université Robert Schuman
Gül Rengin KÜÇÜKERDOĞAN, Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Tristian MATTELART, Université Paris 8
Dominique MARCHETTI, Centre Jacques Berque
Oğuzhan ÖZCAN, Koç Üniversitesi
Ruken ÖZTÜRK / Ankara Üniversitesi
Nil ÖZÇAĞLAR TOULOUSE / Université Lille Nord de France
Tarik SABRY, University of Westminster
Jean-François TETU, Université de Lyon 2
Nilüfer TİMİSİ, İstanbul Üniversitesi
Nurçay TÜRKÖĞLU, Arel Üniversitesi
Billur ÜLGER / Yeditepe Üniversitesi
Aysegül YARAMAN, Marmara Üniversitesi
Helene-Marie-MONTAGNAC / Université Bordeaux Montaigne

ISSN 1305-2411

E-ISSN 2548-124X

İleti-ş-im

Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi
Çırağan Caddesi, No: 36 34349
Ortaköy/İstanbul

<http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr>

Tel: +90 212 227 44 80

Faks: +90 212 227 51 48

Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi adına sahibi / Owner, in the name of Faculty of Communication / Propriétaire au nom de la Faculté de Communication

Kerem Rizvanoğlu, Dekan / Dean / Doyenne

İÇİNDEKİLER

- 4 **Sunuş**
Vildan Mahmutoğlu
- 5 ***Neoliberal Düzende Panoptik Denetim Tahayyülü: The Platform Filmi ve Düşündürdükleri***
Hüseyin Köse, Tahir Bingöl
- 32 ***COVID-19 Aşısı ve Yalan Haber: Aşılama Öncesinde Bireylerin Yalan Haber İçeriklerini Fark Etme, Takip Etme ve Teyit Etme Eğilimlerinin Belirlenmesi***
Yıldray Kesgin, Derya Gül Ünlü
- 56 ***Yeni Mecrada Hegemonik Söylem: Erkeklik Krizinin Instagram'da Tezahürü***
Işıl Kızılırmak Ata, Aslıhan Doğan Topçu
- 83 ***Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü***
Gözde Aykut

Sunuş

Vildan Mahmutoğlu

2021'in son günlerinde, İleti-ş-im'in 35.sayısı ile sizlerle beraberiz. Pandemiyle hâlâ yollarımızı ayıramasak da üretmeye ve çalışmaya devam ediyoruz. Bu sayıda üç makale ve bir tane de kitap eleştirimiz bulunmaktadır.

Hüseyin Köse ve Tahir Bingöl'ün beraber kaleme aldıkları "Neoliberal Düzendeki Panoptik Denetim Tahayyülü: The Platform Filmi ve Düşündürdükleri" isimli çalışmada, yazarlar neoliberal paylaşım düzeni içindeki panoptik denetim biçimlerini ve iktidarın disipline etme arzusunu analiz ediyorlar.

Pandemi döneminde, doğru bilgiye ulaşmak kolay olmadı. Yıldırım Kesgin ve Derya Gül Ünlü'nün makalesi kişilerin, aşyla ilgili (yalan) haberlere yönelik yaklaşımını anlama ve aktarma amacını taşıyor. Çalışmanın hedefi, Türkiye'de COVID-19 aşısının uygulanmaya başlanması süreci öncesinde, yüksek eğitim düzeyine sahip bireylerin COVID-19 aşısı hakkındaki haber içeriklerine dair düşüncelerini belirlemek ve söz konusu haberleri takip ve teyit etme, bu haberlere güvenme ve önem verme eğilimlerini ortaya koymak.

Işıl Kızılırmak Ata ve Aslıhan Doğan Topçu'nun çalışması, "Yeni Mecrada Hegemonik Söylem: Erkeklik Krizinin Instagram'da Tezahürü" üzerine. Çalışmada anonimlikle kullanıcılarına özgürlük alanı açan sosyal medyadaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretilmesi ve dönüşen kimliğin farklı deneyimleri araştırılmış. Makalede Instagram'daki erkeklik odaklı Türkçe içerik üreten hesapların söylemleri, erkeklik krizi dinamikleri bakımından analiz edilmiş.

Bu sayıda bir de kitap eleştirimiz var. Gözde Aykut'un kaleme aldığı eleştiri filozof Byung-Chul Han'ın en son kitaplarından biri olan Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü üzerine. Çevirisi Çağlar Tanyeri tarafından yapılan kitap kapitalizm, büyüme, sermaye birikimi üzerinden bütün bu sistemin ölümle (ölümsüzlükle) bağını sorguluyor.

Editör olarak son kez katkıda bulunduğum bu sayıda da makaleleri büyük bir titizlikle okuyan hakemlerimize, her zaman dergiye çok emek veren editöryal ekibe ve yayın kuruluna teşekkür eder; önümüzdeki sayıyla beraber bu görevi üstlenecek olan arkadaşlarımıza başarılar dilerim.

Neoliberal Düzendeki Panoptik Denetim Tahayyülü: The Platform Filmi ve Düşündürdükleri

Hüseyin Köse

Prof. Dr.

Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü

huseyink180@yahoo.com

ORCID ID: 0000-0001-5697-9009

Tahir Bingöl

Doktora öğrencisi

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı

tahir413@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7296-179X

Abstract

The Envisagement of Panoptic Control in the Neoliberal Order: The Movie The Platform and Afterthoughts

The movie titled The Platform contains many metaphors and symbols that requires reflection about today's unequal neoliberal order by taking into account the panoptic model of control. The prison model envisioned in the movie is almost like a concrete metaphor for a world shaped according to the neoliberal economic system. In the place of control with a total of 333 floors, those on the upper floors greedily feed themselves, while those below naturally starve. The real power that manages and controls this ruthless mechanism is invisible to the eye. The study aims to examine the aforementioned movie with regard to the neoliberal living order in terms of its results reinforced by panoptic control and in this respect, it is significant in terms of establishing a direct relationship between the concepts of neoliberalism and surveillance. In the study, mainly semi-otic method and in addition, sociological analysis, a frequently applied method in the field of film analysis were used and as a result the destructive effects that emerge at the point where the dominant neoliberal order meets the disciplinary desire of the power were found out.

keywords: *The Platform, movie, panoptic control, neoliberal order.*

Résumé

L'envisage du contrôle panoptique dans l'ordre néolibéral : le film *The Platform* et des réflexions après coup

Le film intitulé *The Platform* contient de nombreuses métaphores et symboles qui nécessitent une réflexion sur l'ordre néolibéral inégalitaire d'aujourd'hui en prenant en compte le modèle panoptique de contrôle. Le modèle carcéral envisagé dans le film est presque comme une métaphore concrète d'un monde façonné selon le système économique néolibéral. Dans le lieu de contrôle à 333 étages, ceux qui se trouvent dans les étages supérieurs se nourrissent avidement, tandis que ceux qui se trouvent dans les étages d'en bas meurent naturellement de faim. Le vrai pouvoir qui gère et contrôle ce mécanisme impitoyable est invisible à l'œil. L'étude vise à examiner le film susmentionné en ce qui concerne l'ordre vivant néolibéral en matière de ses résultats renforcés par le contrôle panoptique et à cet égard, il est significatif en matière d'établissements d'une relation directe entre les concepts de néolibéralisme et de surveillance. Dans l'étude, principalement la méthode sémiotique et en plus, l'analyse sociologique, une méthode fréquemment appliquée dans le domaine de l'analyse cinématographique ont été utilisées et par conséquent les effets destructeurs qui émergent au point où l'ordre néolibéral dominant rencontre le désir disciplinaire du pouvoir ont été découverts.

mots-clés: *The Platform*, le film, le contrôle panoptique, l'ordre néolibéral.

Öz

The Platform filmi günümüz eşitsizlikçi neoliberal paylaşım düzenini panoptik denetim biçimiyle birlikte düşünmeyi gerektiren birçok metafor ve sembol içermektedir. Filmde tahayyül edilen tutukevi modeli, adeta neoliberal ekonomik sisteme göre biçimlenmiş bir dünyanın somut eğretilmesi gibidir. Toplam 333 katın bulunduğu denetim mekanında, üst kattakiler büyük bir açgözlülükle beslenebilirken alttakiler doğal olarak aç kalmaktadırlar. Bu acımasız düzeneği yönetip denetleyen asıl güçse göze görünmemektedir. Çalışma, söz konusu filmi neoliberal yaşama düzenini panoptik denetimle tahkim edilmiş sonuçları açısından irdelemeyi amaçlamaktadır ve bu bakımdan, neoliberalizm ve gözetim kavramları arasında dolaysız bir ilişki kurması bakımından önemlidir. Çalışmada ağırlıklı olarak göstergebilimsel yöntemle ilaveten film çözümlemesi alanında sıklıkla başvurulan sosyolojik analiz türü kullanılmış ve sonuç olarak, hâkim neoliberal düzenin iktidarın disipline edici arzusuyla birleştiği noktada ortaya çıkan yıkıcı etkiler saptanmıştır.

anahtar kelimeler: *The Platform*, film, panoptik denetim, neoliberal düzen.

“İnsan aç kalmayagörsün, inançlarını bile yer.”

Albert Camus

Giriş

İktidarın kontrol etme arzusu bugüne dek farklı biçimlerde tezahür etmiştir. Genellikle iktidar her zaman gözetleyen güçtür ve bir süper gözetleyen olarak ilk iddiası da muhtemelen güvenlidir. Zira devlet erkiyle tahkim edilerek kamusal alanı gözetleyen kameraların başat amacı toplumsal düzen içinde kaos ve anarşi ortamına mahal vermemektir. Haliyle güvenlik temelli gözetim, beraberinde denetim ve disiplini getirir. Söz konusu disiplinin hedefi sadece toplumsal bütün değil, bizatihi onu oluşturan her bir parçanın, tek tek üyelerinin de bedenleridir. Günümüzde bedenlerin disipline edilmesi Jeremy Bentham’ın artık klasikleşmiş hapisane modeli ve gözetleme kuleleri mimarisinden hayli farklılaşmıştır. Yeni iletişim ağları, dijitalleşme ve bilgi teknolojilerinde yaşanan radikal düzeydeki değişimler modern gözetim pratiklerine yeni ve sofistike boyutlar katmıştır. Artık gözetleme kuleleri –Lyon’un deyimiyile “konteyner’ları”- muğlaklaşmış, birbiriyle iç içe girerek, deyim yerindeyse, “mühürlenmiştir” (Lyon, 2006, s.75). Bu yeni gözetim teknolojileri arasında; üç boyutlu kameralar, insansız hava araçları, veri gözetimine olanak sağlayan genetik teknolojisi, vb. sıralanabilir. Geline nokta gözetimin tam da eşliğinde olduğumuz dijital çağın gereklerine uygun formatta şekillendiği söylenebilir.

Konu ile ilgili alanyazın tarandığında gözetim kavramının yeni teknolojiler, mahremiyet olgusu ve iktidar ekseninde incelendiği görülmektedir. Nitekim çalışmalarda gözetimin geçirdiği dönüşüme odaklanılmıştır. Söz konusu çalışmalardan birkaçı şöyledir: Oğuzhan Özgür Güven (2012) “Gözetimin Neoliberal Risk Bağlamında Dönüşümü ve MOBESE Kameraları” adlı neoliberal sistemde gözetim ve denetimi irdeleyen doktora çalışmasında, iktidar aracı olarak gözetimin geçirdiği dönüşümü mobese kameraları ekseninde ele almakta ve sonuç olarak katılımcıların mobeseleri güvenlik açısından olumlu karşıladıklarını ve kamera eksikliği yönünde ise talepkar bir uslûba sahip olduklarını saptamaktadır. Selin Bitirim Okmeydan (2017) “Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: ‘Panoptikon’dan ‘Sinoptikon’ ve ‘Omniptikon’a” adlı makalesinde ise modernizm ve postmodernizm ekseninde panoptikon, sinoptikon, omniptikon kavramlarına odaklanmaktadır. Yazar, gözetimin postmodernizmin dinamikleriyle paralel geliştiğini ve panoptik gözetimde iktidarın görünür olmadan bilinmesine rağmen; omniptikon ve sinoptikonda iktidarın görünürlüğünün tamamen silikleşerek inşa edildiği sonucuna varmaktadır. Son olarak Dilar Diken Yücel (2015) “Sinema Filmlerinde Gözetim ve İktidar İlişkilerinin İnşası” adlı makale çalışmasında, gözetimin kim tarafından, hangi amaçlar için yapıldığını ve gözetim sonucu ortaya çıkan mahremiyet sorununu sinema filmleri üzerinden tartışmaktadır. Yazar, gözetimin iktidarın sürekliliğini sağlamada kilit bir öneme sahip olduğu ve mahremiyet sınırlarının ihlal edildiği sonucuna ulaşmaktadır. Bu çalışma, literatürdeki benzer çalışmalardan farklı olarak, The Platform filmi üzerinden neoliberal yaşama düzenini nekropolitik

bir düşünce ve panoptik denetimle tahkim edilmiş yıkıcı sonuçları açısından irdelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada ilk olarak toplum, iktidar ve gözetim kavramları arasındaki ilişkiye odaklanılıp, gözetim olgusunun mahiyeti iktidar mikrofiziği ekseninde irdelenmektedir. Çalışmanın analitik kısmında ise, neoliberal dünya düzeni ve panoptik denetimci pratiklerin ürettiği insanlık dışı sonuçlar söz konusu filme ilişkin göstergesel ve sosyolojik referanslar eşliğinde irdelenmektedir.

Yöntem

Çalışmada, görsel film materyalinin çözümlenişinde göstergebilim ve sosyolojik film analiz yöntemlerinden yararlanılmıştır. İlkine filmdeki görsel materyalin yan anlamlarının içerdiği ideolojik koşullamaları açığa vurmak; ikincisine ise, toplumsal ve kültürel değerlerin filme nasıl yansıdığını ve film retorığının şekillendirdiği toplumsal sistemin genel özelliklerini ortaya koymak için başvurulmuştur. Çalışmada The Platform filminin yorumlama çerçevesi, neoliberal toplumsal dizge ve panoptik gözetim ilişkisi temelinde sınırlandırılmıştır. Bilindiği üzere, görüntüsel göstergeye dayalı içeriğin anlatıda düşünce ve anlam yaratma, ima etme veya var olan anlamı gizleme işlevi filmin metaforik ve sembolik dilinin açıklanışında hayati bir öneme sahiptir. Ünlü ABD'li göstergebilimci Charles Sanders Peirce'e göre gösterge, "nesnesine herhangi bir gerçek ya da temel karşılık gelme olmaksızın uyum sağlayan bir temsildir" (1982, s.323). Nesne ile göstergesi arasında herhangi bir nedensel ilişki olmadığı zamanlarda bile gösterge bir anlam veya düşünce yükü taşır. Yani gösterge her koşulda mevcuttur. Yine Peirce'e göre, nesne ile göstergesi arasındaki temsil belirtisel, görüntüsel veya sembolik (uzlaşımsal) nitelikte olabilir. Her üç gösterge türü de, anlamsal bir göndergeye sahip olduğu içindir ki, gerçekliğin ve düşüncenin inşasında büyük rol oynar. Göstergebilimsel yöntemin diğer önemli sözcüsü Roland Barthes ise, zihinsel algılamının ilk akla gelen anlamı, yani göstergenin sözlükteki anlamı ile, dolaylı anlamı arasında bir ayrıma gider. Asıl ideolojik etkinin de göstergenin bu ikinci ve görünmeyen anlamı içinde gömülü olduğunu söyler Barthes. Göstergenin bu ikinci ve dolaylı anlamına "yan anlam" adını veren düşünür, ilkinin göstergenin anlatım, ikincisinin içerik düzlemini oluşturduğunu vurgular. Dilsel veya görüntüsel olsun, her koşulda gösterge bir anlamlar ve adlandırmalar dizgesidir. Gerek görüntüsel gösterge türünün filmin metaforik evreni içinde tuttuğu imtiyazlı yer, gerekse kimi metin ve sembollerin içerdiği olası anlam katmanlarının yoğunluğu nedeniyle, çalışmada her iki düşünürün kavramsal terminolojisinden de yararlanılmaya çalışılmıştır. Filmin sosyolojik boyutta sunduğu mesajlarsa sosyolojik film çözümlenme yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu yöntemde filmlerin sosyal bilimlere dayalı kavramsal çerçeveler eşliğinde sosyolojik ölçütlere göre değerlendirilmesi esastır. Söz konusu yöntemde filmler, Hasan Akbulut'un deyişiyle, "sosyal bir sanat ve kültür ürünü olarak eleştirilmektedirler" (2010, s. 258). Aynı şekilde, bu yöntemde film yaratıcının öznel bakış açılarını merkeze alarak değil, daha ziyade üretildiği dönemin toplumsal ve kültürel özellikleri bağlamında dikkate alınmakta olup, toplumsal, siyasal ve kültürel değerlerin filmlere ne şekilde yansıdığı ve toplumsal gerçekliği nasıl yansıttığı üzerinde durulmaktadır.

Gözetim, İktidar Mikrofiziği ve “Nekro-politika”

David Lyon’a göre gözetleme, “hakkında veri toplananları etkileme veya idare etme amacıyla tanımlanmış ya da tanımlanmamış herhangi bir kişisel veri toplanması ve işlenmesi” olayıdır (2006, s.13). Bu tanımdan da hareketle denebilir ki, gözetleme etkinliğinin alanı oldukça geniştir. Özellikle veri gözetimiyle birlikte, internet ve ona bağlı olarak gelişen bilgi işlem teknolojileri, pastoral, teknik, vb. klasik gözetim biçimlerinin çok ötesinde, gözetimi bireyin fiziksel ve görünür mevcudiyetinden genetiğine yaymışlardır. Elektronik ve dijital olarak verilerin işlenmesi yoluyla, yeni teknolojiler bireyin bedeni üzerinde bir tür iktidar mikrofiziği oluşturmuş, sözgelimi havaalanlarındaki x-ray cihazları, mevcut kural ve yetki sınırları içinde, koordinasyon veya güvenlik gibi gerekçelerle fiziksel hareketliliğin aşamalarını gözetleme işine tahsis edilmiştir. Dahası, incelmış kimi klinik gözetim aygıtlarıyla ayrı ayrı beden parçaları dahi gözetlenir hale gelmiştir. Kuşkusuz tüm bu gelişmelerin öncesinde, Michel Foucault’nun “disipliner” şeklinde adlandırıldığı bedenlerin itaat etmenlerinde yarar payı dayatan yöntemler bütünü vardır. Buna göre beden üzerindeki zorlayıcı ve baskıcı kuşatmaların tarihi çok eskilere dek götürülebilir; beden aşağı yukarı her toplumda, hukuki veya tıbbi, birtakım zorlamalar, yasaklamalar veya zorunluklar dayatan disiplinci iktidarların nezareti altında tutulmuştur. Sözgelimi savaşıma becerisinin ön plana çıkartıldığı ordudaki askerler, kilise gibi kurumlarda dini eğitime tabi tutulan ve büyük ölçüde dünyevi arzu ve ihtiraslardan soyutlanan bireyler, toplumsal düzeni bozma potansiyeli olduğu düşünülen “sapkın” ve suçluların tutulduğu hapisanelerdeki tutuklular, vb. tarih boyunca türlü gerekçelerle iktidar tarafından zapturap altına alınmıştır. Tüm bu bireylerin bedenlerinin denetimi çoğu noktada iktidardadır. Ancak iktidar bu işlevini birtakım beşeri ve pozitif bilimsel disiplinler aracılığıyla icra etmektedir. Hatta bazen kriminal vakalar düzleminde... Nitekim Dany Lacombe, “Tehlikeli ilişkiler: Foucault ve Kriminoloji” başlıklı çalışmasında (1993), Foucault’nun gözetim, disiplin ve özellikle suçbilimiyle ilgili kavramlarının 1960’lı yıllardan itibaren refah devleti uygulamalarının etki alanının genişlemesiyle birlikte tüm toplumsal kurumlara yayılarak bilimsel bir görünüm kazandığını belirtir. Lacombe’un sözünü ettiği şey, Foucault sayesinde suçbilimle ilgili tasavvurun bedensel ceza ve gözetime gitgide daha yasal bir çerçeve kazandırarak set çektiğidir (1993, s.52). Bu anlamda düşünürün 1975 tarihli klasikleşmiş yapıtı Gözetleme ve Cezalandırma da, temelde bir polis devletini tanımlar. Bu polis devletinde her ne kadar var olan disiplinler normatif uygulamaları güvence altına alan araçları sunsa da, açıkça ne polis ne de katı disiplinci yönetmelikler öncelikli normatif gözetim uygulamaları değildir. Foucault’ya göre, bedene sızan ve orada çok büyük mesafe kat eden iktidar –bu noktadan sonra artık “biyoiktidar”-, ceza uygulamaları incelikli tekniklerle (klinik psikoloji, hukuk, vb.) reforme edildikçe peyderpey bedenlerden ruha yönelecektir. Foucault’nun da isabetli biçimde öngördüğü gibi, 18. yüzyılla birlikte etkileri hissedilmeye başlanan ceza ve infaz reformları bir tür yeni “iktidar teknolojisi”, ruhlar üzerinde farklı kontrol biçimleri üreten bir mekanizma gibi görünmeye başlar. Artık bu sonuncu noktada, iktidarın cismani varlığını, bedende bıraktığı izlerden hareketle tespit etmek gittikçe zorlaşmaktadır (Lecombe, 1993, s.55).

Matthieu Merlin ise, Foucault'nun toplumsal bünyenin iktidar tarafından kuşatılmasına yönelik düşüncelerini bilginin çeşitli kurumlar ve toplumsal ilişkiler arasında yarattığı "düzenleyici" işlevler açısından okur. Merlin, daha da ileri giderek Gözetleme ve Cezalandırma'nın merkezinde, toplumsal bedenin oluşması problemi olduğunu söyler. Merlin'e göre, "toplumsal beden" in somut olarak nasıl kurulduğunu anlamak için, Foucault'nun işaret ettiği biçimiyle, iktidarın sadece soyut ve muhayyel bir şey olmayıp, her şeyden önce bir ilişki, "eylemler üzerine bir eylem", aynı zamanda bir tür "davranış yönetimi" olduğunun da bilinmesi gerekir (2009, s.52). Gerçekten de Foucault'yla birlikte bazı mitlerin yıkılması söz konusudur; özellikle de her şeye kadir devlet veya sermaye veya her ikisinin müttefikliğiyle ortaya çıkan alimi mutlak iktidar gibi tanımlamalar ve terkipler yeni baştan değerlendirilmeyi gerektirir. Foucault, bu anlamda toplumsal yapının oluşumunu ve bütünlüğünü sağlamaya yönelik değerlerin kapasitesine inanmaz. O da, diğer pek çok sosyolog ve düşünür gibi, bazı gelişmelerden bahseder, ancak ona göre bireyselleştirme asla yasal dönüşümün motoru değildir; aksine, bireye asıl farklılığını veren, diğer bireysel bedenler üzerinde eylemde bulunmasını sağlayan şey, iktidar ekonomisini etkileyen değişkenlerdir (Merlin, 2009, s.53). Foucault'ya göre, iktidar konusunda oldukça karmaşık mekanizmaları hesaba katmak gerekir; "bedenlerin bu yeni ekonomi politikası, bağrında bir güçler kompozisyonunu büyüten klasik çağın sonlarına tarihlerini" (Merlin, 2009, s.53). Dolayısıyla, bedensel denetimin çehresinin değişmesiyle birlikte, iktidarın etkisi de değişir; artık çok daha fazla etkileme alanına sahiptir. Daha da önemlisi, iktidar, baskı araçlarından önce gerçekliği üretmeye koyulur. Bu noktada beden de iktidarın yüzeyine temas etmeden hırpaladığı bir kütle olmaktan çıkar artık; Merlin'in deyişiyle, "iktidar salt şiddete indirgenemez, o bizatihi yaratıcı gücün ta kendisidir" (2009, s.54).

İktidar mekaniğinin hukukun ve klinik psikolojinin de yardımıyla kat ettiği bu görkemli mesafe ile 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren kurumsal yapılar içinde kök salmaya başlayan disiplinci pratikler birbiriyle akrabadır. Foucault'nun deyişiyle, gitgide bir fabrika düzenini andırmaya başlayan total kurumların (akıl hastaneleri, işlikler, kışlalar, hapishaneler, vb.) icadı modern disiplin toplumlarının ete kemiğe bürünmesini sağlar. Söz konusu kurumların yegane varlık nedeni ise, toplumun güvenlileştirilmesi ve ekonomik verimliliği artırmak amacıyla bireylerin zihinsel ve bedensel varlıklarına türlü yollarla el koymaktır (Foucault, 2006, s.211). Foucault, aynı zamanda bu kurumların disiplinci fonksiyonlarının izini sürerken, bir tür "siyasal anatomi"nin de keşfini yapar. Bu kurumların her biri içinde küçük, ancak oldukça özenli disiplin ve denetim pratiklerinin (yönetmelikler, teftişler, çizelgeler, vb.) iktidar mikrofiziğinin şekillenmesinde büyük etkisi vardır. Özellikle de disiplinin, eylemlerin belli bir mekan içine dağıtılmasıyla ilişkili yapısı, gözetimin bir mekanın örgütlenişine tekabül eden boyutunu öne çıkarır (Foucault, 2006, s.217). Bir sonraki adımda ise, bu gelişmeyi faaliyetlerin denetimi izler: Eylemler, en ince ayrıntısına kadar unsurlarına bölünerek, yönleri, genişlikleri, hareket süreleri kılı kırk yararcasına tayin edilir ve nihayetinde bu hummalı muhasebe, sonradan ödül veya cezaya esas oluşturur. The Platform filmi bu açıdan dikkate alındığında, söz konusu ödül ve cezalandırma sisteminin mahkûmların eylemleriyle yiyecekler arasındaki ilişkiye sızan gözetimci

bakışla sağladığı söylenebilir. Yine bu bakımdan, deyim yerindeyse, filmde “iktidarın görünür varlığının kanıtlanamaz olması ilkesi”ne (Foucault, 2006, s. 297) göre işleyen ve “görülmeden gözetim altında tutan hapisane düzeni” (Foucault, 2006, s.289), koşullarını –hiç kuşkusuz tuzaklarını da- kendi elleriyle hazırladığı ödül ve cezalandırma sisteminin tribünlerdeki tek seyircisidir. Yemekler bariz bir hijyen ve yüce bir görev duygusunun timsali, işin erbabı kişilerce büyük bir dikkat ve özenle hazırlanır, mizansene eklenen yiyecek bolluğu görüntüsü, az sonra açgözlü insan doğasının pençesinde can vermek üzere yola çıkar; ancak nezaket ve düzen sadece görünüştedir; zira mutut gösteri çok geçmeden umulan sonucu verecek, hüküm gerçekleşecektir. Gözetlenmeden gözetleyen hapisane sistemi, gözetimin sıfır maliyetli muhasebesi içinde, adeta ödünsüz ve kusursuz bir işkence düzeneği gibi işlemektedir; vahşi kapitalist doğaya sunulan, deyim yerindeyse ıslah edici bu haz ve ego tuzağından hiçbir mahkûmun dürtülerine hükmederek sağ çıkabilmesi mümkün değildir. Dahası, söz konusu hapisane düzeni içinde cereyan eden olaylar, adeta neoliberal kapitalist düzenin baş tacı ettiği değerlerin ve bu değerler tarafından biçimlendirilmiş yaşam tarzlarının sınıandığı bir deneyi andırmaktadır. Bu durum, klasik panoptik denetimin genel mahiyetiyle de örtüşmektedir büyük ölçüde. Zira panoptikon, Foucault’nun da belirttiği gibi, “insanlar üzerinde deney yapabilmek ve onlarda sağlanabilecek dönüşümleri çok güvenilir biçimde çözümlenmek konusunda ayrıcalıklı bir yerdir” (2006, s.301).

Neoliberal Yaşama Teknikleri ya da Yeni “Doğa Düzeni”

Gözetimci pratiklerin neoliberal düzenle kesiştiği noktada beliren manzaraya gelince; öncelikle neoliberalizmin meşru birey tanımı, kendi yalnızlığını özgürlüğünün sabit koşulu sayan bir varlık fikrine dayanır. Bu saptama başlangıçta kulağa katı ve mutlak bir hükümmüş gibi gelebilir. Ancak siyasal ve toplumsal bir program olarak yaklaşık elli yıllık bir maziye ve inşa sürecine sahip bir dizgenin tüm dünyada özgürlük diye kafalara kazımaya çalıştığı şeyin -şimdiye dek küresel ölçekte deneyimlendiği biçimiyle- gerçekte bir girişimcilik ve satın alma özgürlüğünden öteye gidememiş olması bile böyle bir yargıya varmak açısından yeterlidir. Şu bir gerçekliktir ki, neoliberal çağın değer ve düşüncesiyle biçimlenmiş bireyi, yetinmeyi ve kendine yetmeyi bilmeyen iştahıyla kışkırtılmış arzuların hedefinde yer alır; dahası, sonu gelmez bir arzular söylencesi içinde yaşar. Söz konusu söylencenin nihai varış noktasında ise, açgözlülük, bencillik ve sorumsuz fırsatçılık olmadan başarılamayacak olan karanlık bir ütopya vardır. Bourdieu’nün veciz biçimde betimlediği gibi, yaratılmaya çalışılan bu kara ütopya “dünyayı dolaşan, bir uçaktan ötekine atlayan, dört yaşam yaşasalar da düşlerinde bile harcayamayacakları düşsel gelirleri olan” (2006, s.35) az sayıda insandan oluşur. Geriye kalanlarsa zaten sistemin öz-sömürü programları ve öz-sorumluluk telkinleriyle en dipte tuttuğu artıkları, plebleridir. Dahası, çalışanlara “öz sorumluluk verme stratejileri” bizzat öz-sömürüyü onların ruhlarında ve bedenlerinde cisimleştirmeye yarayan araçlardır (Bourdieu, 2006, s.84). Kendini sömürgeleştirmeyi üretkenlik, verimlilik, sorumluluk, vb. kavramlarla bir tutan düzenin insanları için ayrıca dışarıdan bir gözetmene ihtiyaç yoktur. O, tüm benliğiyle, içinde yaşadığı sosyo-ekonomik ve kültürel sistemin yarattığı uyum baskısının bir ürünüdür. En vahim olanı da,

bu baskının etkisiyle, adeta “güven duygusu ile önem duygusunun çarmıhında bir kötülük imgesine dönüşmüştür” (Erbaş, 2015, s.227).

İnsandaki kökensel güvenlik arayışını doğal bir dürtüyle açıklayan düşüncüler de vardır hiç kuşkusuz ve güvenlik arayışı burada önemliliğe değil, daha ziyade hayatta kalma güdüsüne eşlik eder. Aynı nedenle; “[insan] silah kuşanıp yolculuk ederken vatandaşları hakkında, kapılarını kilitlerken hemşireleri hakkında, çekmecelerini kilitlerken çocukları ve hizmetçileri hakkında ne düşünmektedir?” (2014, s.102) diye sorar Hobbes. Umduğu yanıtta, güvensizlik hissinin her şeyden önce doğal düzenin zorlamalarıyla ilgili olduğudur. Nitekim başyapıtı Leviathan’ın izleyen sayfalarında aynı doğrultuda şunları ekler Hobbes: “Hem özgürlüğü hem de diğerleri üzerinde hâkimiyet sahibi olmayı seven insanoglunun, [ortada] onları cezalandırma korkusuyla birbirlerine bağlayacak görünür bir güç yokken doğal tutkularının sonucu olan (...) sefil savaş şartlarından kendilerini kurtarmaları” olanaksızdır (2014, 133-134).

Deyim yerindeyse, tüm önermeleri ve dijital medyanın virütik PR teknikleriyle güçlendirilmiş retoriğiyle, hayatın her alanında yeni bir doğa düzeninin kurgusunu yapan günümüz neoliberal düzeninde ise, her iki duygu biçimi de sadece hayatta kalmaya değil; yoğun biçimde bir tek şeye, saygın bir hayatın yegâne nişanesi olan tüketici olmasına bağlıdır.

Neoliberal ekonomik düzenin “çok tüketen, az tasarruf eden, geliri yetmediği zamanlarda dahi talebini canlı tutan insan modeli” kurgusuna (Kozanoğlu, vd., 2008, s.100) uymayan yoksullar, aylaklar, evsiz-barksızlar, tüketim karşıtları ve loser¹ kategorisine giren daha başkaları sistemin çarklarını yeterince yağlayamadıklarından “çölvari bir dünya”nın insanlarıdır (Bauman, 2001, s.118). Bu insanlar zorunlu olarak müsrif değildirlir; yetinmeyi, arzularını dizginlemeyi kâmilten bilirler; ve adeta İbni Haldun’dan aşına olduğumuz bedevi bir ümrânın ahlakı ve görünüşü bakımından birer nefaset ehlidirler. Ne ki, tüketmeye yönelik bu iştahsızca yönelim, bu sistem tarafından asla “fiyatlanamayan” eğri, sistem açısından bir değer oluşturmadığından kesinlikle tanımlanamaz bir eylemdir. Bu gibi kimseler, sadelikleri ve arzularına gem vuruşları bakımından asla idealize edilemezler. Ne de, “Tanrı birine fazla meyve vermişse, o kişi, meyveler elinde çürümemesi için ondan kardeşlerine vermelidir” (Scheurmann, 2016, s.63) diyen şu erdem timsali Samoa yerlisinin öğüdüne tabidirlir; tüketime karşı direnci belli bir siyasal ve etik programın gereği olarak kurgulayanlar hariç, çoğu yalnızca zorunluluktan öyledirlir. Salt tüketimle etrafında bir güvence ve saygınlık arayan kişiye, hayatında

1 John Berger, sistemin ‘loser’ diye damgalayarak hayatın çeperlerine fırlattığı düşük sosyo-ekonomik statü katmanına dâhil bireylerin ekonomik bir ayrımcılığın kurbanları olduğunu belirtir. Mükemmel bir “kaybeden” olarak loser, bu yönüyle sistem kaçağı bir uyumsuz, egemen değerlerle biçimlenmemiş ya da sistemin ekonomik nedenlerle biçimlendirmeye gerek duymadığı biri, flâneur’ün gözden düşmüş bir versiyonudur. “Neoliberalizm” diye yazar Berger, “ekonomik faşizmdir, çünkü dışlanan ve yoksulluğa mahkûm edilen insanlar piyasacıların zihniyetinde ‘loser’dır, kaybetmeye, başarısızlığa yazgılıdır” (2016, s.37). Bu konudaki daha ayrıntılı çözümler için bkz: John Berger, İstanbul’dan Gelen Telefon. Müzik Eşliğinde Bir Söyleşi, çev. Yücel Göktürk, Metis Yayınları, 2016.

iyelik eklerini çoğaltmak dışında bir özgürlük ve refah biçimi tasavvur edemez. İlkse yerlinin “papalagi” adını verdiği bu sonucusu, -kendi türüne ve doğaya hükmetmekten başka bir ilişki biçimi tahayyül edemediği için- yeryüzünün her milimetrekaresine karşı yabancılaşmış biridir. Dahası, dillere destan bencilliği ve zorbalıkta sınır tanımayışıyla, papalagi öyle birisidir ki, “sadece kendi kulübünün önünde yetişti diye ‘Bu palmiye benimdir!’ diyebilir. Sanki onu yetiştiren kişi kendisiymiş gibi...” (Scheurmann, 2016, s. 58).

The Platform filminde de neredeyse bencilliğin kötücül imgelerinin tüm boyutları mevcuttur. Mahkûmlar yemek sofrasına sadece iki dakikalığına buyur edilirler; elini çabuk tutan, hızın içinde gereğince yol alabilen karnını doyurabilir. Bu bile, kapitalist ahlakın sistemleşmesinde önemli katkısı olan ünlü “vakit nakittir” düsturunun vaaz ettiği gerçekliği doğrulayan altın değerinde bir sahnedir. Gelgelelim bu kısacık süre bile mahkûmların sofranın üzerinde tepinmeleri için yeterlidir. Bu gözü dönmüşçesine açığa vurulan açgözlülük histerisinde diğerlerinin açlığı akla bile gelmez. Sistem adeta mahkûmları dürtülerine hükmederek denetler. Bu nedenle, filmde işleyen gözetim düzeneği dürtüsel benliğin kısıktılması ilkesine dayanır. Söz konusu kısıktırma, mahkûmlar arasında bir tür kusursuz uyumluluk ilişkisi yaratır. Öylesine duygusal uyarılmaya öncelik veren bir düzen kurulmuştur ki, durum Hobbes’un güçlü olanın hayatta kaldığı doğa düzenini akla getirir. Bu düzende herkes herkesin kurdudur adeta ve herkes birbirinin zayıflığından güç devşirir. İktidar herkesin, herkes de birbirinin arzusunun denetleyene dönüşür. Filmde yeme hiyerarşisinin yönetimi ve açgözlülüğün kontrolü tabakalı toplum modeline göre yapılmıştır. Üst kattakiler, deyim yerindeyse, gökyüzü manzarasını gönüllerince satın alabilirken, alttakiler zemin kat ekonomisinin kasvetli havasını solumaya mahkûm edilmişlerdir. Böylesi eşitsizlikçi bir düzende, doğal olarak otokontrolün sağlanabilmesi için bencilik dışında bir paylaşım düzeninin ve onun değerlerinin tesis edilmesi gerekir. Gerçekten de mahkûmlar filmde olası kolektif imkânları daha da körelten bir güdünün, bencilliğin denetimindedirler. Bencilik vurgusu bizzat filmin yönetmeni Galder Gaztelu-Urrutia’nın BBC’nin İspanyolca servisi BBC Mundo’ya verdiği röportajda da oldukça belirgindir: “Eğer platforma yemek yerine tuvalet kâğıdı veya yüz maskesi koymuş olsaydık” demektir Gaztelu-Urrutia, “insanlar yine aynı şeyden bahsediyor olacaktı: Yüreğimizin derinliklerine dek işleyen bencilik” (www.cumhurriyet.com.tr, 12.04.2021). Filmde biri medeni (Goreng), diğeri açgözlü (Trimagasi) iki zıt karakter vardır. Yönetmene göre aslında aynı kişiliğin iki farklı yüzüdür her ikisi de. İliki olmak istediğimiz, diğeryerse gerçekten olduğumuz kişiye karşılık gelir. Ne var ki, sonunda savaşı ikincisi kazanır. Dolayısıyla filmde gıdayı, barışçıl bir yöntemle her kattaki mahkûmlar arasında eşit dağıtmak isteyen Goreng’in amacı gerçekleşmeden kalır (yanına aldığı Don Kişot romanının çağrıştırdığı bahtsız mecazdan da bellidir aslında makûs son), çünkü mahkûmlar arasında umulan dayanışma bir türlü gerçekleşmemektedir. Bu başarısızlığın bir nedeni, filmde mahkûmların tutuldukları katın ayda bir rasgele değişmesi ve birbirlerine güvenip birbirleriyle güç/iş-birliği yapacak kadar birbirlerini tanıyamamalarıdır kuşkusuz. Deyim yerindeyse, “katlar değiştikçe mahkûmların kendi vicdan ve ahlak stratejilerinin de büyük ölçüde erozyona uğraması”, (https://seyler.eksisozluk.com, 23.03.2021) böylesi bir dayanışmaya engeldir.

Özellikle de farklı toplumsal tabakalar arasındaki farklar belirginleştikçe, söz konusu uçurum daha da artmaktadır. Sakine Esra Yalçinkaya da, "The Platform –El Hoyo-Delik-Filmi Üzerine" başlıklı yazısında, filmin kahramanı Goreng'in ilk sahnede mırıldandığı "Üç tür insan vardır: Yukarıdakiler, aşağıdakiler ve düşenler" sözünü temel alarak, filmin dikey biçimde örgütlenmiş toplumsal manzarasının ardında sınıflı bir toplum yapısını görür (<https://sendika.org>, 26.04.2021). Filmin özünde bir sistem eleştirisi yaptığını vurgulayan yazar, özellikle sol tandanslı politik eleştirinin doğrudan kapitalist sistemin ideoloji ve değerlerini hedef aldığını belirtir. Buna göre, mahkûmların "içinde buldukları delik dünyayı, yönetim devleti/erki/iktidarı, katlar da sınıfsal farklılığı temsil etmektedir" (Yalçinkaya, <https://sendika.org>, 26.04.2021). Bu konuya filmin analiz kısmında ayrıntılı biçimde değineceğimizden burada noktalıyoruz. Sonuçta filmin önerdiği çözüm rejim değişikliğinde noktlanır. Ancak barışçıl bir çözüm değildir bu; aksine, ancak şiddetle başarılabilecek bir devrimdir...²

Filmdeki temel sorun özgürlük arayışı değildir, sistemin yüklenilmiş hormonlarından –gerek mistik gerekse politik açıdan- özgürleşme cihetidir daha ziyade. Niktekin Han'ın da belirttiği gibi, "Neoliberal rejimin iktidar tekniği yasadışı, korumacı ya da baskıcı değil, ileriye dönük, müsamahakâr ve destekleyici" (2019, s.46) olduğu içindir ki, baskının görünmezliği ve bu durumun sıradanlığı, özgürlükmiş gibi deneyimlenir. Böylelikle, açlık korkusuyla tüketmenin verdiği vahşi hazla, ahlaki sorumluluk duygusu da askıya alınmış olur. Benlik, ideoloji ve düşünceden tümüyle arınır. Artık bir kontrol ve karar merkezi olarak beyin değil, güdülerdir devrede olan. Özetle, The Platform'un vahşi doğal düzeni andıran gözetim düzeneği, bu yönüyle psikolojiden/vicdan yükünden arınmış paranoyak özneler imal etmeye dönüktür. Bu, gerçekten de yeni bir hayat tasarımı veya yaklaşmakta olana alıştırmak açısından oldukça manidar bir durumdur.

Son olarak, The Platform'da beden denetimine koşut olarak bir tür nekro-politika biçimi de yürürlükte gibidir ve bu kavram da doğrudan neoliberal reflexlerin bir ürünüdür. Bilindiği üzere, Mbembe, "Necropolitics" başlıklı makalesinde, politika okumasını geniş bir tarihsel sürece yayarak ve kuşatıcı bir perspektif içinde ölüm kavramıyla ilişkisi bağlamında değerlendirmeye çalışır. Yazar, ağırlıklı olarak "öldürme hakkı" olarak ifade edilen bir tahakküm biçimine odaklanarak; "Öldürme hakkı" diye yazar, "istisnanın ve düşmanlık ilişkisinin normatif temeli haline gelmiştir" (Mbembe, 2003, s.16). Başka bir deyişle, Mbembe'ye göre öldürme hakkı tartışmalı bazı hukuki gerekçelerle bizatihi toplumsal bir meşruiyet arayışının politik zemini yapılmıştır. Tarihsel perspektiften bakıldığında, bir dizi analist gibi, Mbembe de Nazi imhasının maddi öncüllerini sömürge emperyalizminde bulur ve ilaveten, teknik mekanizmaların serileştirilmesinde insanları ölüme mahkûm

2 Ancak bu tespiti paylaşmayan, filmin mücadele anlayışının devrimden ziyade "adil bölüşüm"e evrildiğini iddia eden kimi görüşler de vardır. Bu anlamda, filmin asıl hedefini yalnızca "yemeğin dağıtımını organize etmek"le, dolayısıyla bir tür reformla sınırlayan ve filmin önermelerini benzer hedefleri paylaşan daha başka edebi distopya örnekleriyle birlikte okuyan bir değerlendirme için bkz: Veysi Çetin, "Bong'un Treninden Vincenzo'nun Küp'üne The Platform'a Bir Bakış", <https://www.gazeteduvar.com.tr/sinema/2020/04/20/bongun-treninden-vincenzonun-kupune-the-platforma-bir-bakis>, Erişim 12.05.2021.

etmenin büyük ölçüde Sanayi Devrimi ile Birinci Dünya Savaşı arasında geliştirilen mekanizmalarla ilgili olduğunu vurgular (2003, s.18). Mbembe, aynı yerde, Marx, Foucault, Carl Schmitt, vb. düşünürlere referans vermek suretiyle, biyoiktidar ve düşmanlık ilişkisini kimi somut tarihsel olaylarla bir arada düşünür. Biyoiktidar kavramını özellikle geçmişteki emperyal savaşların yerel güçleri yok etmek ve sivil nüfus üzerinde yeni askeri kontrol modelleri oluşturmak gibi amaçlarla birlikte tasavvur eden Mbembe (2003, s.25), ardından geç-modern kolonyal işgal koşullarında nekro-iktidarın işleyişini çağdaş savaşlarla (Bosna Savaşı, Filistin direnişi, vb.) ilişkisi bağlamında tartışmaya açar (2003, s.30). Mbembe'ye göre, ebediyet arzusuyla kuşatılmış beden iki aşamadan geçer. Birincisinde beden basit bir şeye, şekillendirilmeye müsait bir maddeye dönüşür. İkincisinde ise, hangi şekilde (idam, infaz, intihar, vs.) sonlandırılmışsa, ona nihai anlamını veren şey de odur (2003, s.37). Olağan dönemde genellikle ilki, savaş ve çatışma dönemlerinde ise ikinci boyutuyla gündeme gelir. Ancak ırksal nefret, terörizm, salgın hastalıklar, vb. durumlarda da nekro-iktidarın yürürlükte olduğu incelikli kimi uygulamalar görülebilir. Mbembe'nin kullandığı biçimiyle, "yaşamın, ölümün iktidarına tabi olması" yahut "kimin yaşayıp kimin öleceğine karar verme egemenliği" (2003, s.18, 22) şeklinde tanımlanabilecek olan nekro-politik tutum, The Platform filminin hemen her karesine sinmiş gibidir. Filmde, hayat her an gerçekten de açlığın sürekliliği veya karnını doyurabilme güvencesinin yokluğu biçiminde ölümle iç içedir. Bu anlamda nekro-politika, neoliberalizmin değerleriyle doğal seleksiyonun kesiştiği noktada doruğa çıkar. Güçlüler ve içinde bulunduğu koşullara direnç gösterebilenler hayatta kalır; bunu başaramayanlarsa elenirler. Tıpkı doğa düzeninde olduğu gibi...

The Platform Filmi ve Muadillerinden Farkı

The Platform filminin distopik evreninde bireyin temel fizyolojik ihtiyaçları dolayısıyla bedeni muhtelif yaptırımlarla (açlıkla cezalandırma veya ödüllendirme) uzaktan gözetime tabi kılınmaktadır. The Platform muadili filmlerde de gözetim farklı tezahürlerde görünür kılınmıştır. Sözgelimi, Florian Henckel von Donnersmarck'ın yönettiği, 2006 yılı yapımı Başkalarının Hayatı isimli filmde, kamu güvenliği biriminde görevli çalışanın başlıca görevi muhalif öğeleri belirleyip raporlamaktır. Kendisine bir tiyatro yazarını takip etme görevi verilen istihbarat çalışanı, yazarın evine dinleme cihazı yerleştirir ve fütursuzca başkalarının hayatına dâhil olur (Medin, 2019, s.159). Bu filmde gözetim, bireyin mahremiyetinin güvenlik gerekçesiyle ihlal edilmesine dayanır. Yine söz konusu filmdeki gözetim stratejisi dinleme cihazı aracılığıyla gerçekleştirilen geleneksel bir yöntemle karşılık gelirken; The Platform'da dijital nitelikli ve katı bir yaptırıma dayalıdır. Diğer bir deyişle, The Platform filmindeki gözetim daha gizemli teknolojik araçları/kanalları kullanmakta ve bu yönüyle Başkalarının Hayatı filminden ayrılmaktadır. Aynı şekilde, gözetim konusunu işleyen bir diğer güncel örnek de Açlık Oyunları film serisidir. Bir roman uyarlaması olan Açlık Oyunları serisinin ilk filmi 2012'de gösterime girmiştir. Panem adlı distopik bir ülkede geçen filmde "Capitol" adıyla bir başkent ve Capitol'e bağlı mıntıklar bulunmaktadır. Capitol'ün gösterişli yaşamına karşın; mıntıkada yaşayanlar açlık ve sefaletle yüz yüzedirler. Filmde mıntıklardaki gelişmeleri Capi-

tol'e bildirmekle yükümlü muhafızlar bulunmakta ve böylece mıntika halkı sürekli gözetim altında tutulmaktadır (Diken Yücel, 2015, s.393). Açlık Oyunları filmi de tıpkı The Platform gibi gözetim meselesini distopik bir evrene taşımaktadır. Görece daha eski bir yapım olarak, The Truman Show (Peter Weir, 1998) filminde ise "artık gözetleme tek bir merkezi güç tarafından yapılmamakta, gözetlenenler aynı zamanda gözetmektedirler. Toplum tek taraflı gözetimin yapıldığı gözetim toplumundan çift taraflı gözetleyen ve gözetlenen durumuna geçmiştir" (Sucu, 2020, s.11). Süperpanoptik bir niteliğe sahip olan film, bir yönüyle de televizyonun tutsak alma işlevini sorgulamaktadır. Fahrenheit 451 (François Truffaut, 1966), 1984 (Michail Radford, 1984) ve Sorun Yaratan Adam (Jens Lien, 2004), V for Vandetta (James McTeigue, 2006) gibi filmlerde de genel olarak panoptik denetim biçimini otoriter bir toplumsal yapılanmayı daha da görünür kılmak için inzibati veya sıhhiye toplumu ilkeleriyle sentezleyen bir eğilim göze çarpmaktadır. The Platform filminin tüm bu film örnekleriyle güçlü ortak yanları bulunmasına karşın -muhtelif saiklerle mahremiyetin göz ardı edilmesi, bireyin bedeninin katı biçimde disipline edilmesi, vb.-, öldürme ve yamyamlığa varıncaya dek vahşet dolu görüntüler içermesi ve neoliberal yaşam düzenini kıyasıya hicvetmesiyle önemli ölçüde onlardan ayrılmaktadır. Özellikle bu sonuncu boyut, The Platform filmini ayrıcalıklı kılan özelliklerden bidiridir ve beden denetimini bir tür biyopolitik kavram düzleminde ele alarak, neoliberal dünya düzeninin bütün yapıcı seslenişine rağmen bireyin ilkel dürtülerini harekete geçiren niş noktalarını gözler önüne serecek tarzda distopik bir evrende yeniden tahayyül etmesidir.

Analiz ve Bulgular

İspanyol yönetmen Galder Gaztelu-Urrutia tarafından yönetilen 2019 yapımı The Platform filminin dağıtımı dijital film platformu Netflix tarafından yapılmıştır. Filmde adına "delik" denen (filmin İspanyolca ismi "El hoyo" da tastamam delik anlamına gelir) dikey mimariye sahip bir hapisane bulunmaktadır. 333 kattan oluşan ve her katta iki mahkûmun bulunduğu bu dikey mimaride, günde bir kez üzeri tıka basa yiyecek dolu bir platform, her katta iki dakika süreyle kalacak şekilde ve herhangi bir yiyecek takviyesi yapılmaksızın yukarıdan aşağıya doğru inmektedir. Bu durum, platformda diğerlerinden daha yukarı katlarda kalan her bir tutuklu için daha çok; daha aşağıda bulunanlar içinse daha az yiyeceğe erişim anlamına geldiğinden, adeta hiyerarşik bir yeme düzeni inşa etmektedir. Böylece filmde bireylerin beslenme düzeni tamamen kontrol altında tutulmaktadır. Alt katlara inildikçe yiyeceğe erişimi kısıtlanan ve temel ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çeken mahkûmlar, kısa bir süre sonra akli melekelerini bir yana bırakarak, tümüyle dürtüleriyle hareket etmeye başlamaktadırlar. Nitekim platformun kusursuz denilebilecek yemek sunumuna karşın, mahkûmlar hayatta kalma mücadelesiyle infiale sürüklenmektedirler. Gelinek noktada, tek gayesi karnını doyurmak olan mahkûmlar bütünüyle işeye odaklanmakta ve empati kurma, acıma, eyleme geçme, zihinsel muhakeme etme, sosyal normlara uyma vb. tüm yetilerini yitirmek suretiyle, adeta acımasız bir doğa düzenine doğru gerilemektedirler. Hapishanede gözetleyeni/iktidarı temsilen gardiyan ve/veya Louis Althusser'den referansla söylersek,

“devletin baskı aygıtları” (2000, s.33) fiziken görünür değildir. Yanı sıra, söz konusu hapishane modelinde Bentham ve Foucault’cu anlamıyla gözetleme kuleleri de yoktur (Bauman ve Lyon, 2013, s.65). Ancak yine de filmdeki hapishane tahayyülü, en azından işlevi ve mahiyeti bakımından Foucault ve Bentham’ın gözetleme kuleleri ve hapishane modelinden referansla tasarlanmıştır denilebilir. Filmde gözetleme, bütünüyle uzaktan ve teknoloji dolayımıyla yapılmaktadır. Diğer bir deyişle, iktidar tamamen görünmezdir ve bireyler, daha doğrusu onların bedenleri görünmeyen bu iktidarın kontrolü altındadır. Bu noktada Foucault’nun iktidar ve beden arasında kurduğu ilişkiyi yeniden hatırlayacak olursak, ortada tahakküme bitişik bir fantazmanın, başka bir deyişle “istençlerin evrenselliğiyle oluşturulan toplumsal bir beden fikri”nin var olduğu söylenebilir (Foucault, 2019, s.43). Ancak bu beden fikri maddi bir boyuta ve biçime sahiptir, çünkü daha önce de zikrettiğimiz gibi, “toplumsal bedeni ortaya çıkaran şey konsensüs değil, bizzat bireylerin bedenleri üzerindeki iktidarın maddiliğidir” (Foucault, 2019, s.43). Buradan da anlaşılacağı üzere, toplumsal beden uzlaşısı ile değil, iktidarla ve onun bedenler üzerindeki somut etkinlikleriyle zuhur eder. Dolayısıyla filmde tam da böylesi bir iktidar ve beden ilişkisine denk geldiği söylenebilir rahatlıkla. İktidar, mahkûmların bedenleri üzerinde maddi olarak görünürdür. Zira mahkûmlar buldukları seviyeye göre yiyeceğe erişim sağlayabilmektedirler. Sözelimi 1. seviyede olan bir mahkûm karnını rahatça doyurabilirken, 200. seviyedeki açlıkla karşı karşıyadır. Hangi mahkûmun hangi seviyede yer alacağıyla ilgili ise, görünürde hiçbir kriter ya da kural bulunmamakta olup, bu durumda asıl belirleyici olan görünmeyen iktidarın kendisidir. İktidarın bireyler üzerindeki maddi kontrolü hapishane sisteminin işleyişini göstermektedir. Filmde iktidar düzeneğinin iki farklı uyarı düzlemini açığa vuran bir diğer ayrıntı da şudur: İki mahkûmun bir ay süreyle kalıp daha sonra aşağı ya da yukarı bir seviyeye taşındığı hapishanenin her seviyesinde biri kırmızı, diğeri yeşil olmak üzere, iki farklı ışık vardır. Genelde kırmızı rengin hâkim olduğu atmosferde, ancak üstü yiyeceklerle kaplı platform aşağı doğru salınmaya başlandığında renk yeşile dönmektedir. Açıkça kırmızı rengin uyarı, yeşilin ise güvenlik anlamında kodlandığı görülmektedir.

Şimdi tüm bu bilgilerin ışığında, filmi farklı ancak birbirinden güçlü metaforik çağrışımlara sahip beş sahne ekseninde analiz etmeye çalışalım.

Görsel 1: Üzeri türlü yiyecek ve içeceklerle dolu platform

Görsel 1'in Çözümlemesi

Gösterge: Üzeri yiyecek-içeceklerle dolu platform görüntüsü.

Gösteren: Kare formunda bir masa, üzerinde çeşitli yiyecekler, içecekler ve tatlılar vardır.

Gösterilen:

Düz anlam: Hapishanenin en üst katından aşağı katlara doğru mahkûmların yemesi için çeşitli yiyecek ve içecekler hazırlanmıştır.

Yan Anlam: Platformdaki yiyecek içecek bolluğu ve zenginliği adeta neoliberal düzenin bolluk, çeşitlilik ve refah vaadinin somutlaşmış hali gibidir. Nitekim platformdaki tüm yiyecek ve içeceklerin – görünüşte- rastgele, hiçbir yeme hiyerarşisini çağrıştırmayacak vaziyette ve dağınık biçimde yerleştirilmiş olması da bu varsayımı doğrular niteliktedir: Adeta herkesin eşit erişimine açık bir sofraya düzenlemesi yapılmıştır. İkinci olarak, söz konusu düzensiz yemek yığını görüntüsü, biraz yakından bakıldığında, bir “yağma” girişimi öncesinin tekinsiz anlamına sahiptir. Bu anlamda, söz konusu yiyecek içecek bolluğu görüntüsü vahşi bir fırsatçılığa daveti çağrıştırmaktadır. Bu karenin izleyicide çağrıştırdığı üçüncü örtük anlam, insanlar için yiyeceğin en asli denetim aracı olduğu iddiasıdır. Bu açıdan filmde asıl vurgulanmaya çalışılan, beşeri toplumsal düzenin bariz bir eğretilmesi olarak sunulan hapisane sistemine içkin denetim, çatışma ve üretilecek rızada kilit noktalardan biri üzeri yiyeceklerle dolu bu platformdur.

Görsel 1'in göndergesel içeriği bolluk fikrinin düzensizliğini yansıtır. Söz konusu düzensizlik imgesi, adeta kısa bir süre sonra yaşanacak olan yağmanın da dramatik içeriğinin habercisi gibidir. Bu anlamda tanık olunan şey, ahenkli bir sofraya değil, düzensiz bir kümedir. Başka bir deyişle, sofranın etrafına yatay olarak yayılmış yiye-

ceklerin ortasında çok katlı pastanın yarattığı yükselti, mecazi bir eşitsizlik imgesi olarak, izleyen sahnelerde cereyan edecek olan olaylar arasındaki dramatik birliği sağlar. Öncelikle, Jacques Aumont'un da deyimiyle, "tıpkı tiyatrodan ve resimde olduğu gibi, sinemada da sahne kavramı dramatik birlik fikrini iletir" (2005, s.176). Bu anlamda *The Platform* filminde neredeyse baştan sona kurgulanan sahneler, "dramatik" kavramının somut bir tezahürüdür. Dramatik boyut, sahnelerdeki patetik etkiyi yoğunlaştırmakla kalmaz, onlara hakiki kimliğini, anlamını da verir. Dramatik boyut bir bakıma sahnenin netliğini daha da yoğunlaştırmak suretiyle bozar. Filmik imge, bu açıdan Jacques Aumont'un veciz deyişiyle "toz içinde bir yürüyüşün yeridir" (2005, s.87). Kimi birbirine karşıt yoğunlukların -ışık ve gölge, siyah ve beyaz, şiddet ya da arzudeğiş tokuşunun gizemli bir şekilde granüle edilmiş alanıdır. Bunlar, ardışıklıkları durdurulamaz, öngörülemez, ölçülemez olduğu için rüyalar gibidir (Aumont, 2005, s. 87). Gaztelu-Urrutia'nın filmi, rüyadan da öte bir şey; tam anlamıyla yoğunlaştırılmış bir görsel kâbustur. Dahası, olaylar gecede ve uyurken değil, gözlerin açık olduğu bir zamanda gerçekleşir. En vahimi de, söz konusu kâbusa, gözetim, tüketim, açlık, şiddet, hayatta kalma güdüsü gibi kavramlar eşlik eder. Bu bağlamda, teknolojik değişim ve dönüşümle birlikte daha da görünür olmaya başlayan dijital mecralarda buluşan bireyler yalnızca gözetim mekanizmalarına tabi olmakla kalmazlar, aynı zamanda tüketimin de nesnesi haline gelirler. Avcı'nın da deyimiyle, dijital ortama uyum sağlamaları beklenen bireyler yönlendirilmiş bir şekilde sistemin tüketim çarkına eklenirler (2015, s.250-251). Tüketim döngüsünde görece elverişli konumda olanlar kendi güdülerini kontrol altında tutup, özgür tutum ve davranışlar sergileme potansiyelini haizdirler. Ancak açlıkla birlikte ve insan bedeninin fizyolojik olarak yiyeceğe güdülendiği bir zeminde sosyal normlar da zihinsel algılamının dışında tutulur (Bkz. Görsel 2). Bu tam da vahşi kapitalist doğanın uyarıldığı andır. Böylesi bir durum, empati, sempati, acıma duygusu, paylaşım, vb. kişilerarası iletişime anlamlı boyutlar katan kimi yönelişlerle, bireyi elindekini doğal biçimde diğerleriyle paylaşmaya itecek mantıksal kararları etkisiz kılabilmektedir. Genelde tüketime sunulan kaynakların miktarından çok kullanım pratiklerinin daha önemli olduğu bilinir. Ancak ortada eğer tüketimi de aşan bir yağma hali varsa, o durumda kullanımın rasyonalesinden nasıl bahsedilebilir? Bu nedenle teoride mümkün olan bölüşümün pratikte sorunlu olması, insanın benmerkezci doğasını da yanına alarak işlersiz bir altyapıya zemin hazırlayabilir. Filmde tüketim hiyerarşisi içindeki bireyler bir yandan panoptik mekana uyum sağlama çabası içindeyken; öte yandan ortamın gerekliliklerine itaat edip maksimum çaba ile asgari fayda sağlayıp hayatta kalma mücadelesi vermektedirler. Yani gözetim ve doğa düzeninin acımasızlığı da birbiriyle iç içedir, tıpkı yukarıda sözünü ettiğimiz gibi. Bu noktada bireyin algısı ve mantığı güdülerine yenik düşmekte ve doğal olarak bütün ilgisi, beklentisi, tutum ve davranışı da yeme-içme eyleminin tatminine yönelmektedir. Elbette böylesi bir zemin eşitsiz bir paylaşımına işaret etmektedir. Bunun için sadece filmdeki şu diyalogu hatırlamak yeterlidir:

Goreng: "200 seviyeye kadar yiyecek inmiyorduk ki."

Imoguiru: "Eğer herkes kendine yetecek kadar yeseydi en alt kata kadar da yiyecek inerdi" (*The Platform*, 42:53-43:01).

Görsel 2: Platformun üzerinde yiyecek arayan insanlar

Görsel 2'nin Çözümlemesi

Gösterge: Yiyeceklerle dolu platformun üzerinde yiyecek bulmaya çalışan iki mahkûm bulunmaktadır.

Gösteren: Üst açıyla çekilen görüntüde, üzerinde çeşitli yiyecekler bulunan bir platform, iki yastık ve iki insan görünmektedir.

Gösterilen

Düz anlam: Mahkûmlar platformun üzerinde yiyecek aramaktadır.

Yan Anlam: Görsel 2'de yer alan görüntü, modern insanın açlıkla sınanması halinde sosyal normlarda yaşayacağı muhtemel sapmaların ve değer aşınmalarının en somut göstergesi gibidir. Yeme eyleminin zamansal denetime tabi tutulması, bireylerin hayvani duygu ve ilkel dürtülerini harekete geçirir. Fizyolojik ihtiyaçlarının giderilmesi bir otorite nezaretinde belirli bir süreyle kısıtlanan bireyler toplumsal nizamın gerekliliklerinin tam karşıtı tutum ve davranışlar sergilerler. Deyim yerindeyse, içinde buldukları bu zorlayıcı koşullarda, sofrada adabı bir yana, en temel vicdani ve ahlaki stratejileri dahi çökmüş gibidir. Mahkûmların açlık dürtülerinin kontrolünde saldırgan ve telaşlı hareket etmeleri neoliberal sistemin hız ve başarı arasındaki ilişkiyi kutsayan düsturunun vücut bulmuş haline oldukça benzerdir. Ayrıca bu sahnede denetimin zamansallaştırılması (yeme eyleminin belli bir süreyle sınırlanması) açıkça bireylere ellerini çabuk tutmayı ve hızlı hareket etmeyi vaaz ederken, söz konusu durum kapitalist sistemin "doğru zamanda doğru yerde olmayı" buyuran yahut "vakit nakittir" gibi telkin ve motive edici yönünü de anımsatmaktadır. Sistemin verdiği vaaz, açlık sonucu hoyratlaşan bireyi haliyle oldukça

mücrim kılmaktadır. Kendini kaybedercesine yemeğe saldırmak, irade gücünün zayıflamasıyla da bağlantılıdır. Zira platform kendisinin bulunduğu seviyeye ulaştığında, yeme süresi başlayan mahkûmun zamanı kısıtlı olduğu için vahşiyane bir tutum ve davranış sergileme eğilimi olabildiğince yüksektir. Öte yandan, bu sahnede şayet dikkatli bakılırsa, zımni olarak anlatılmaya çalışılan ve adeta kapitalizmin ürettiği kitlesel sefalete göndermede bulunan bir referans çerçevesi ile daha karşılaşılr: Televizyonların akşam haberlerinde sıklıkla ekranlara gelen “çöpten yiyecek arayan insanlar” görüntüsü...

Bilindiği üzere, yiyeceklerin fiziksel kimyalarının herhangi bir yolla bozulması ve herhangi bir yabancı maddenin yiyeceğe temas etmesi onun yenilebilir/tüketilebilir özelliğine zarar verir. “Yiyeceklerin kirlenmesi” motifi, bazı kasta dayalı inançlarda da önemli bir tabudur. Görsel 2’de sofrada ayaklarıyla gezinen -bazen de kusan- mahkûmlar bir yandan karınlarını doyurma çabası içindeyken, diğer yandan kendilerinden alt seviye(ler)de bulunan mahkûmların payına da zarar vermektedirler. Görsel 2’deki sahnenin üst açıyla yapılmış çekim ölçeğinin bir tür yabancılaştırma işlevi görmesi de, sofradan ve sofradakilerden uzaklaşma eğilimini çağırıştırır. Ayrıca aynı üst çekim tarzı, karede yer alan figürlerle seyircinin özdeşlik kurmasını da engeller, zira davranışlarına onay verilemeyecek bir durumda, aciz ve güçsüz bir görünümdeyler.

Öte yandan, aynı üst çekim ölçeği, üst kattakilerle alttakiler arasındaki hiyerarşik ayrıma ilaveten, panoptik gözü de özellikle gözetleyenler açısından görünür kılar. Aynı şekilde, tâbi kılınmışlar üzerinde sistemin ürettiği rızanın veya uyguladığı hegemonyanın doğrudan yüceltilmiş bir güçle de ilgisi olduğu söylenebilir. Filmde de gözetleyen iktidar yukarıdadır. Ancak iktidarın tam olarak nerede olduğu kimse tarafından bilinemez. Tam da bu noktada, filmde, Trimagasi ve Goreng arasında geçen diyalogda iktidar ve/veya yukarıda olanın ilahileştirildiği bir durum söz konusudur: “Aşağıdakilere seslenmeyin” der Trimagasi. Goreng: “Neden?” diye sorar. Trimagasi: “Çünkü onlar aşağıda” der, “yukarıda olanlar yanıt vermez.” Goreng, yeniden: “Neden?” diye sorduğunda, Trimagasi ona şu yanıtı verir: “Yukarıda oldukları için tabii” (05:21-05:36).

Yukarıda olanın ilahileştirildiği böylesi bir zihinsel algıda, doğal olarak iktidarın hep “aşağı doğru karşılaştırma yapma”yı telkin edici yönüne denk gelinir. Sözgelimi herhangi bir mahkûm eğer 50. seviyede ise, 100. seviyede olmadığı için mutlu olmalıdır. (Tıpkı tabakalı toplumsal sistemlerde olduğu gibi, yükselmenin bir sınırı olmadığı gibi, düşmenin ölçüsü de yoktur; dolayısıyla hep yukarıya doğru bakmalıdır.) Yine dikey hiyerarşik örgütlenmiş toplumların geçişgen mantığına göre, herkes bulunduğu konumdan asla hoşnut olmamalıdır. Artık talep etmeyen ve yetinmeyi bilen kaybetmiştir. Bu anlamda Mill’in deyişiyle, “halinden memnun bir domuz olmaktansa (...), halinden memnun olmayan bir insan olmak daha iyidir” (2017, s.32). Cümledeki “halinden memnun olmak” ifadesi, tatmin olmak biçiminde alındığında, istemenin sınırlarının olmadığı bir diyara varılır. Meselenin konumuzla ve liberalizmle ilgili boyutu da budur.

Filmde de daha aşağı seviyede olanlar aç kalma tehdidiyle karşı karşıyadırlar. Ancak her bir mahkûm ancak daha yukarı bir seviyede olursa daha çok yiyeceğe ulaşabilir. Aynı şekilde, her mahkûm kendisini yukarı seviyedekilerle değil, aşağı seviyedekilerle karşılaştırır. Çünkü büyüklük hissi her zaman yukarıdan gelir. Aynı nedenledir ki, her mahkûm kendisinden aşağı seviyede bulunanlar üzerinde buyurgan tutum ve davranışlar sergileyebilirken; yukarıdakilere itaat etmek zordur. Çünkü kötülük de yukarıdan gelir. Bu noktada, Goreng karakterinin alt kattakileri kendilerine ayrılan porsiyonları yiyip onları platformun üzerindeki diğer yiyeceklere dokunmamaya mecbur etmesi³ üzerine Imoguiri ile arasında geçen şu diyalog oldukça açıklayıcı niteliktedir:

Imoguiri: "Bakalım yukarıdakileri ikna edebilecek miyiz?"

Goreng: "Hayır. Yukarıdakiler beni dinlemez."

Imoguiri: "Neden?"

Goreng: "Çünkü yukarı doğru s*çamam hanımefendi" (48:34-48:43).

Goreng, amiyane ifadesiyle, "yukarıdakilerin" alim-i mutlak konumunu mükemmelen tesciller gibidir. Öte yandan, bu kısa diyalog hiyerarşinin alt-üst ilişkisi ve/veya karşılaştırmasını olumlayıp meşrulaştırdığı gibi, kültürel çevre içindeki davranış normlarının şekillendiği habitat bağlamında da statüyü olumlar. Ayrıca aşağıda olanın yukarıdakine tabiiyeti, 333 kat boyunca silsileli biçimde bir güç-denetim zinciri ilişkisi yaratır. Platformun üst seviyeleri, hissedilen bütün cismanî discipline ve katı gözetime karşın yine de çekicidir. Zira üst seviyelerdeki habitat, asıl panoptik gücün kendi ayrıcalığı olan denetleme yetkisinin bir bölümünü -kısmen ve geçici de olsa- tutsaklara bahşetmiştir. Pek tabii ki, iktidarın platformun yukarı katlarındaki tutuklulara lütfettiği bu egemenlik kırıntısının geçerlilik alanı yalnızca alt seviyelerdir. Burada önemli olan şey, basit bir yetki devri değildir sadece, mahkûmlara tanınan bu lütufla birlikte gözetim sisteminin maliyetten arı olması, denetimi gitgide mahkûmların içinde işleyen bir düzeneğe dönüştürmesidir. Klasik deyimle söylersek, artık herkes önce kendisinin, sonra birbirinin gardıyanıdır. Böylece, panoptik formda tasarlanmış yapı neredeyse sıfır maliyetle kendisine itaat eden ve rıza gösteren bireyler yaratır. Mahkûmların istisnasız tümü gözetim mekanizmasına koşulsuz itaat ederken, aynı zamanda sistemin birer taşıyıcısına dönüşürler. Mahkûmların hayatta kalma çabası ile üst seviyeye çıkma umudu düzenin işlevselliğine katkı sağlar.

³ Goreng, filmin bir yerinde alt seviyedekileri yiyeceklerin üzerine dışısını yapmayla tehdit edip onları itaata mecbur bırakır.

Görsel 3: Tatlıdan çıkan kıl ve şefin öfkesi

Görsel 3'ün Çözümlemesi

Gösterge: Şef, mutfakta çalışanlara tatlıdan çıkan kılı göstermektedir.

Gösteren: Hizaya geçmiş çalışanlar, şef, tatlı tabağı ve şefin elindeki kıl

Gösterilen

Düz anlam: Şef, mutfak çalışanlarını tatlıdan kıl çıktığı için azarlamaktadır. Zira yemeklerin içinde herhangi bir yabancı madde bulunması makul karşılanılan bir durum değildir.

Yan Anlam: Tatlıdan kıl çıkması hasebiyle çalışanların şefin öfkesiyle hazırola geçmeleri, sistemin hem -görünüşte- mükemmeliyetçi hem de normatif yönünü simgeler. Sistem mükemmeldir; zira üretilen şiddet ve eşitsizlik ancak abartılı bir uyum ve mükemmellik söylemiyle bertaraf edilebilir. Normatiftir; zira kendini her türlü sapmadan arı biçimde konumlamış bir sistem için uyum ancak kuralların titizlikle tatbikiyle mümkündür. Öte yandan, filmde bariz biçimde vurgulanma gereği duyulan hijyen saplantısı da sistemin kendini "aklama" gerekçeleri açısından hayati bir öneme sahiptir; nezaket, nefaset, görgü, saygı gibi kavramlar arkasına gizlenmiş barbarlık, en açık biçimde paylaşım savaşında ortaya çıkar. Dolayısıyla, gerçekte neoliberal sistemin bu disturunun altında açıklıktan kıvranan insanlar vardır ve bir anlamda medeniyeti lafzen bile temsil eden kavramlar filmde korkunç bir ironi yaratır. Bu ironik bakış, açıklıktan her şeyi talan edecek kadar gözü dönmüş, vicdanen ve ahlaken büyük sapmalar yaşayan "modern" insanın fikren çöküşünün göstergesi gibidir. Özetle, bu göstergenin içerdiği yan anlam, sistemin kusursuzluğa ve değerlere yönelik uygar yaklaşımı ve savunusu ile pratikte kendi

mamülü olan bireylerde yarattığı değer zayıfatı arasındaki çelişkide gizlidir. Söz konusu paradoks, neoliberalizmin bütün olumlu gibi duran iddialarına (özgürlük, özerklik, yetkinlik, vb.) rağmen modern bireyin en temel fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayamaması sonucu yaşadığı değer kaybında somutlaşmaktadır.

Fiziksel hareket alanları kısıtlı olan bedenlerin tutulduğu dikey hapis hanede, mutfak hiyerarşinin başlangıç noktasıdır. Mutfakta ihtimamla hazırlanan ve servis edilen yemekler –yaşanacak- çatışma ve –alınacak- rızanın temelini oluşturur. Yemeklerin böylesi bir özenle hazırlanıp sunulmasındaki asıl ironi ise, kusursuzluk söyleminin platform henüz birinci seviyeye ulaşır ulaşmaz bozulmasıdır. Toplumsalın içinde ekonomik, siyasi ya da benzer ölçütler aracılığıyla tabakalara ayrılan bireyler ve onların oluşturdukları cemaatler yalnızca dünya görüşlerini değil, aynı zamanda ekonomik kaynakların bölüşümünü de şekillendirir. Söz konusu bölüşüm adaletsiz ve vahşi bir görünüm aldığıdaysa, tüm insanları düzene ve yasalara uymaya davet etmekten başka çıkar yol yoktur. Filmde tabakaların ve/veya platformun üst seviyesinde bulunanlar kaynakların eşitsiz bölüşümüne neden olup sosyal tabakalaşmanın sınırlarını daha da belirginleştirirler. Dolayısıyla, kusursuzca işleyen düzeneğin kusurlu bireyleri yola getirecek sertlikte ve caydırıcı çözümler üretmesi de kaçınılmazdır. Görsel 3'te, şefin tatlıdan çıkan kılı bürokratik bir öfkeyle karşılaşması ve çalışanları paylaması, söz konusu mütehakkim tavra örnektir. Tavrın katılığı, bir yerde disiplinin işlevselliğinin kanıtıdır. Gelgelelim, tabaktaki kıla gösterilen abartılı ve hoşnutsuz tepki, sistemin ürettiği cürufu gizleyeceğim derken daha da açık etmektedir. Çünkü mahkûmlar, platform alt katlara doğru indiğinde, artık yemeğin huzurunda değil, tüm cüsseleriyle onun içindedirler!

Görsel 4: Ortam ısısının ani ve aşırı değişmesi

Görsel 4'ün Çözülmesi

Gösterge: Dağınık bir yatağın önünde ayakta duran bir erkek.

Gösteren: Goreng

Gösterilen

Düz anlam: Goreng karakterinin platform bir alt seviyeye inmesine karşın bir elmayı yanında tutması sonucu ortam ani bir şekilde ısınmaya başlar.

Yan Anlam: Panoptik denetimin halihazırda bütünü gözetleme ve disipline etme mirasını dijital, süperpanoptik bir denetim mekanizmasına devrettiği tartışılabilir, bu sahnede sistemin alimimutlaklığı tartışmasızdır. Görülmeden gören gözün etkinliği -Goreng'in cebini dahil!- her yerdedir. Sahne, bu açıdan söz konusu tartışmayı insanlığın ortak teknolojik hafızasının biriktirdiklerinin gözetim kulelerini görünmez kıldığı varsayımıyla destekler niteliktedir. Vücut ısısını ölçmek suretiyle denetim sağlayan teknikler burada hapishanenin iklimatik evrenine taşınmıştır. Yanı sıra, bu gösterge, neoliberalizmin biyopolitik denetim düzeneğinin nesneleştirdiği ve nezaret ettiği bedenlere gizlenmeyi, gözden kaybolmayı men eden kuşatıcılığına da karşılık gelmektedir. Bu bağlamda sistemin modern insana her koşulda yöneltebileceği suçlayıcı üslubu da görünür olmaktadır. Çünkü -panoptik veya biyopolitik- gözetim, salt görsel nitelikli olmanın ötesinde, aynı zamanda ve her şeyden önce birey hakkında bilinen bilgiyi temel alır: Elma, el çabukluğuyla Goreng'in cebini boylamıştır, ancak kamera her şeyi kaydetmektedir, vs. Dolayısıyla nezaret altında tutulanlar hemen her saniye "görünürlüğün tuzak" olduğu bir kısırılmışlığı yaşarlar. Öte yandan, iktidar norm ve yasa koyucu sıfatıyla bedenleri caydırıcı yaptırımlarla nizama soktuğundan, mahkûmların her dakika başkalarının bilmediğini bilen bir gücün tedrisinden geçtiklerinin farkında olmaları, cezalandırmadan muafiyet açısından onların yararınadır. Zaten panoptik denetimin ilk hedefi de cezalandırma değil, caydırıcıdır.

Filmde herhangi bir seviyede verilen süre dışında yeme-içme eylemi tamamen yasaktır. Bu durum mahkûmların yemek yeme biçiminin ve süresinin bütünüyle iktidarın kontrolünde olduğunu gösterir. Ancak sistem yine de kimi açılardan ciddi defolar üretebilmektedir: Rutin yeme düzeninin vahşi ritmine zaman zaman konan kurallara uymayanların, her an yasakları ihlal etme düşüncesinde olanların bahtsız çabaları eklenir. Sistem, kendi kaçacağını kendi önleyecek önlemlere de sahiptir öte yandan. Buna göre, şayet platform bir aşağı seviyeye indiğinde üst katlarda hâlâ yiyecek bir şeyler varsa veya kalmışsa, ortamın ısısı ani bir şekilde değişmektedir. Nitekim filmde bu durumun gerçekleştiği olaylardan

birinde, Goreng'in platform aşağı kata inmeden önce yiyeceklerin içinden bir elma (ç)almasıyla ortam ani bir şekilde ısınmaya başlar. Bu bağlamda aşağıdaki diyalog iktidarın bilgiyle disiplini kaynaştırmasına somut bir örnek oluşturur:

Trimagasi: "Sizin suçunuz... Isı giderek yükselmeye devam edecek tabii siz..."

Goreng: "Tabii ben... Ne?"

Trimagasi: "O elmayı atmadığınız sürece... Yiyecekler platform bizimle aynı seviyede olduğunda bize aittir. Eğer yiyeceği saklarsanız sıcaklık biz burada yanincaya kadar devam edecek ya da donuncaya kadar azalacak, belli olmaz" (08:59-09:21).

Diyalogdan da anlaşılacağı üzere, gözetleme bireyin en temel ihtiyacı olan beslenme eyleminin kontrolüyle gerçekleşir. Elbette böylesi bir gözetimin günümüzün neoliberal dünya düzeninde kapitalizmin bencilce değerlerine koşut gelişen bir durum olduğu söylenebilir. Filmde, panoptik iktidar mekanizması, yasakladığı ya da onaylamadığı davranışı engellemek için yalnızca mahkûmların vücut ısılarına değil, aynı zamanda bencilce arzularına ve içgüdülerine varıncaya dek onları denetlemektedir. Hatta söz konusu denetim bazı mahkûmlar tarafından öylesine normalleştirilmiş ve içselleştirilmiştir ki, sözgelimi filmdeki Trimagasi karakterinin, çoğu ikaz edici nitelikteki konuşmalarından, içinde bulunduğu sistemi ve onun sinsice işleyişini özümsemiştiği ve kabul ettiği görülür. Ayrıca iktidarın dijital kontrol mekanizması adeta otomatik bir refleks üretir. Yiyeceklerin ancak platform mahkûmların bulunduğu seviyede onlara ait olduğu kuralı, gündelik hayatta çiftliklerde tutulan hayvanlar için de geçerlidir: Önlerine konan yemi belirleyen sürede yemek zorundadırlar. Düzenden çalan ve kaçak avlananlar, sınırlı imkânlarla mahkûm edilerek cezalandırılırlar. Dolayısıyla panoptik denetim düzeneği nesneleştirdiği ve nezaret ettiği bedenler arasında keskin bir ayırım yapabilmeye özelliğine sahip değildir. Özetle, muktedirin bilgisine sahip olduğu her ihlâl, failin koşullarını daha da zorlaştırır.

Görsel 5: Açlığın çukurunda, insan oluşun sınırında

Görsel 5'in Çözülmesi

Gösterge: Kanlı bir ortam, cesedin üstünde oturan bir kadın.

Gösteren: Bir kadın cesetten et parçaları koparmaktadır.

Gösterilen

Düz anlam: Kadın hayatta kalmak için, cesetten parçalar koparmaktadır. Zira platformun üzerindeki yiyecekler kadının bulunduğu seviyeye gelene dek bitmektedir.

Yan Anlam: Bu kare, adeta modern insanın ilkel benliğinin fotoğrafı gibidir. Bireyin elzem ihtiyacı olan beslenme eyleminin olağan rotasından sapması uygarlığın insanlığa vadettiği olanakların yıkımıyla sonuçlanır. Böylece uygarlık merdivenini hızla gerisin geri inen insan, kendini bambaşka bir zihin evreninin karanlığında bulur. Sistem içindeki böylesi bir yıkım sapkın ve yabancı eylemlerin de adeta habercisi niteliğindedir. Bu bağlamda, olaylar adeta bir "survivor" ambiyansına dönüşüp, yaşamak için öldürmeye mecbur kılınan birey için yamyamlaşmak kaçınılmaz olur. "Kazanan hepsini alır" ekonomisinin kusursuz bir prototipi görünümündeki survivor türü programlarda da kazanmak ve büyük ödülü "kapabilmek" için rakiplerini hasım yerine koyup yetilerine gayri ahlaki çelmeler takan barbar bir anlayış vardır. Her halükârda, yegâne insani vasıfların müsamahasız bir gücün kontrolünde erozyona uğraması, insan tabiatının derinliklerindeki ilkeliği görünür kılar. Platformun sunduğu harikulade yemek sofrası sistemin niş noktalarını kapatıp kusursuz bir tablo çizmekle kalmaz, aynı zamanda söz konusu tablo arka planında açıklıktan yamyamlaşmanın vahşi normunu inşa eder. Kısacası bu göstergenin içerdiği yan anlam, neoliberalizmin toplumsal/kültürel hayatta bulduğu hareket alanının, sistemin tüm yapıcı öğütlerine karşın, bireyi en temel ihtiyaçların karşılanması konusunda amansız bir mücadeleye, insan oluşun sınırına sürüklediğidir.

Açlığın ve mutlak çaresizliklerin başladığı yerde, gitgide insan oluşun asgari zeminine varılır. İnsan, adeta kendi doyurulmamış arzuları içinde çukurlaşmış bir varlığa dönüşür. Özellikle telafisi mümkün olmayan eşitsizliklerden malul toplumlarda alt sınıfların çaresizliği ve umutsuzluğu orta ve üst sınıflara doğru gidildikçe perişan manzaraların görece daha düşük olduğu bir duruma evrilir, vb. Filmden de, daha başlangıçtan bu görüşü fiiliyatta teyit edecek bir dizi mizansen göze çarpar. Ancak farklı seviyedeki mahkûmlar üzerinden görünür kılınmaya çalışılan bu sınıfsal temsil, gerçek yaşamda şu gerçeği de gözlerden gizlemeyi başaramamaz: Kimilerinin "vahşi alt sınıf" dediği toplumsal katmanların çaresizlik sonucu yöneldiği kimi sapkın eylemler, "aslında günümüzün vahşi seçkinlerinin aynadaki yansımasından ibarettir" (Bauman, 2020, s.93). Başka bir deyişle, alt-

takilerin sergilediği vahşet, onları üsttekilerle eşitlemektedir. Zira filmde de üst seviyelerde ikamet edenlerle alttakilerin isyan potansiyeli ve irrasyonel hareket etme yatkınlığı arasında pek fazla bir fark yok gibidir: Alttakiler birbirlerini yerler, üsttekilerse yemeğe pislerler. Platformun aşağı seviyelerine inildikçe bireyleri bir eyleme ikna etmenin daha da güçleşmesi ise, olsa olsa mutlak yoksunluğun ve sefaletten kendi durumu üzerine bir türlü düşünmemenin farklı bir boyutunu oluşturur. Aynı insan dışı koşulların baskın çıkışı yüzündendir ki, filmin en vurucu mesajlarından birisinin, kontrol altında tutulan mahkûmların örgütlenmesinin imkânsızlığı olduğu söylenebilir. Zira akılcı bir iktidara karşı mücadele etmek için zihinsel yaratıcılığın doruklarında zekice planlar yapmak gerekir. Bu da, öncelikle kimi temel ihtiyaçları açığa vuran dürtülerin doyurulmasına bağlıdır.

Sonuç

İnsanı, kendi toplumsal ve maddi koşulları içinde yakalamayı, anlamayı ve göstermeyi amaçlayan filmlerin beyaz perdeye taşıdığı dünya izleyiciye farklı hikâyeler sunar. Aynı şekilde, bir filmi sosyolojik açıdan incelemekle de o filmin üretildiği toplumun çok farklı kesitlerine ışık tutulmuş olur. En azından böylelikle, “(...) filmin yaşamdan neler aldığını ve yaşama neler kattığını görebilmek, yönetmenin farkında olmadan işlettiği bilinçaltı süreçlerini yorumlayabilmek, kurulan dil oyunlarının ayırıcısına varabilmek ve ideolojileri çıkarsayabilmek; en azından bunları tartışabilmek olasıdır” (Öztürk, 2000, s.15). The Platform filminde de hedeflenen şey, özünde budur. Zira bir film üretildiği dönemin tarihsel, toplumsal, kültürel ya da teknolojik koşullarından etkilenmekte ve böylece ideolojik ve sosyal anlamların da taşıyıcısı olmaktadır. The Platform filmi, bu anlamda, neoliberal toplumsal sistemin eşitsizlikçi evreninde ve gözetimci pratiklerle biçimlendirilmiş bireyi üzerinden bir dizi değer, motif ve ideolojiyi tartışmaya açmaktadır. Bu bağlamda, türlü yaptırımlarla özgürlüğüne sınırlamalar getirilmiş bireyin, adeta bir doğa düzenini andıran sistem içinde hayatta kalma çabası ve zihinsel algısındaki olumsuzluklar The Platform filminin ortaya çıkmasına kaynaklık eden en temel endişelerdendir. Bu endişe, filmin distopik yönünü açığa vurduğu gibi, söz konusu kurgusal evrenin gözetimci yönüne de ışık tutmaktadır. Bununla birlikte, aynı distopik niteliğinden dolayı, filmin zamanının ötesinde bir anlatı biçimini temsil ettiği söylenebilirse de, bizatihi bir ürünü olduğu tarihsel, sosyal, ekonomik ve teknolojik bağlam göz önüne alındığında, gözetimci pratiklerle de tahkim edilmiş olarak, yürürlükteki neoliberal yaşam formunun modern bireyde yarattığı ve yaratacağı tahribata odaklanıldığı görülmektedir. Yanı sıra, filmde alt-üst hiyerarşisi tüketim ürünlerine erişimden referansla panoptik denetime tabi olan mahkûmlar arasında farklı “yaşam şansları” yaratmaktadır ki, bu sonuncu durum da herkesin aynı yaşamsal koşullara sahip olmadığını ve/veya olamayacağını vazededen neoliberalizmin dolaysız yansımalarından birisidir. Dahası, film söz konusu eşitsizliğin sosyolojik ve psikolojik manzaralarını yer yer nekro-politik bir seviyeye varan biyopolitik denetim düzeneğiyle birlikte, kapitalizmin özsömürüyü de içeren çarpık tüketim alışkanlıkları, müsriflik ve iktidarın kolonları gibi konulara gönderme yapan kimi güçlü sembol ve metaforlarla sunmaktadır. Filmde kaynaklara erişim de sahip olunan

konumla -aşağıda veya yukarıda olmakla- doğrudan ilişkilidir. Aşağıda olanlar konumları itibariyle ancak yukarıdakilerin tüket(e)mediği kaynakların artıklarıyla idare etmek zorundadırlar. Üsttekilerse, her koşulda müsrifçe bir konforun tadını çıkarılmaktadırlar. Bu karanlık manzara neoliberal kapitalist düzenin ihtiva ettiği sömürüye koşut biçimde sunulan bir gündelik yaşam görüntüsüdür. Geleceğe yönelik bir temenni olarak, gözetim ve düzen eleştirisini sosyolojik film analiz türünün yanı sıra, daha metaforik ve sembolik bir perspektifle odağına alan *The Platform* ve benzeri distopik film türlerinin arketipal nitelikli bir eleştirisi de pekâlâ yapılabilir.

Kaynakça

- Akbulut, H. (2010). Film Çözümlemeleri. Erişim 10.11.2021, http://auzefkitap.is-tanbul.edu.tr/kitap/radyotelevizyonsinema_ue/filmcozumlemeleri.pdf
- Althusser, Louis (2000). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları. (Yusuf Alp-Mahmut Özışık, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aumont, J. 2005. Matière d'images. Paris: Éd. Images Modernes.
- Avcı, Ö. (2015). Dijital Yaşamın Dijital Özne(l)leri: Herkes ya da Hiç Kimse. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. (8) 1, 249-266.
- Barthes R. (1993). Göstergibilimsel Serüven. (Mehmet Rifat-Sema Rifat, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bauman, Z. (2001). Parçalanmış Hayat. (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. ve Lyon, D. (2013). Akışkan Gözetim. (E. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2020). Eğitim Üzerine. (Akin Emre Pilgir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bourdieu, P. (2006). Karşı Ateşler. (Halime Yücel, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çetin, V. (2020). Bong'un Treninden Vincenzo'nun Küp'üne *The Platform*'a Bir Bakış. Erişim 12 Mayıs 2021, <https://www.gazeteduvar.com.tr>.
- Diken Yücel, D. (2015). Sinema Filmlerinde Gözetim ve İktidar İlişkilerinin İnşası. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1 (2), 390-398.
- Erbaş, Ş. (2015). Eşik Burcu: Bütün Yazılar-3. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Foucault, M. (2006). Hapishanenin Doğuşu. (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (2019). İktidarın Gözü. (I. Ergüden ve O. Akinhay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Han, B.-C. (2019). Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri. (Haluk Barışcan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Hobbes, T. (2014). Leviathan. (Semih Lim, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Kabadayı, L. (2013). Film Eleştirisi Kuramsal Çerçeve ve Sinemamızdan Örnek Çözümlenmeler. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kozanoğlu, H., Gür, N., Özden, B. A. (2008). Neoliberalizmin Gerçek 100'ü. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lacombe, D. (1993). Les liaisons dangereuses : Foucault et la criminologie. *Criminologie*. (26)1, 51-72.
- Lyon, D. (2006). Günlük Hayatı Kontrol Etmek Gözetlenen Toplum. (G. Soykan, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Mbembe, A. (2003). Necropolitics. *Public Culture*, 15(1), 11–40.
- Medin, B. (2019). Film Anlatısında Kahramanın Değişen Özne Konumu: Başkalarının Hayatı Filmi Örneği. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6 (1), 149-168.
- Merlin, M. (2009). Foucault, le pouvoir et le problème du corps social. Erişim 15 Haziran 2021, <https://www.cairn.info/revue-idees-economiques-et-sociales-2009-1-page-51.htm>
- Metaforlarla Dolu Etkileyici Netflix Filmi The Platform'un İncelemesi. Erişim 23 Mart 2021, <https://seyler.eksisozluk.com>.
- Mill, J. S. (2017). Faydacılık. (Gökhan Murteza, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Öztürk, S. R. (2000). Sinemada Kadın Olmak. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Peirce, C. (1982). *Writings of Charles S. Peirce*. Bloomington: Indiana University Press.
- Scheurmann, E. (2016). Göğü Delen Adam. (Levent Tayla, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sucu, İ. (2020). Gözetlenen Toplumun Gözetleyen Topluma Dönüşmesi: "The Truman Show Filmi" Örneği. *Aksaray İletişim Dergisi*, 2 (1), 1-12.
- The Platform'un Yönetmeni Gaztelu-Urrutia: Bu, Toplumsal Bir Öz Eleştiri Filmi. Erişim 12 Nisan 2021, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/the-platformun-yonetmeni-gaztelu-urrutia-bu-toplumsal-bir-oz-elestiri-filmi-1732619>
- Yalçınkaya, S. E. (2020). The Platform –El Hoyo-Delik-Filmi Üzerine. Erişim 26 Nisan 2021, <https://sendika.org/2020/04/the-platform-el-hoyo-delik-filmi-uzerine-585324/>

Filmin Künyesi

Yönetmen: Galder Gaztelu-Urrutia

Yapım yılı ve yeri: 2019, İspanya

Senarist: David Desola, Pedro Rivero

Süre: 94 dakika

Oyuncular: Iván Massagué, Antonia San Juan, Zorion Eguileor, Emilio Buale Coka, Alexandra Masangkay

COVID-19 Aşısı ve Yalan Haber: Aşılama Öncesinde Bireylerin Yalan Haber İçeriklerini Fark Etme, Takip Etme ve Teyit Etme Eğilimlerinin Belirlenmesi

Yıldıray Kesgin

Dr. Öğr. Üyesi

Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi

yildiray.kesgin@uskudar.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6535-9151

Derya Gül Ünlü

Doç. Dr.

İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi

derya.gul@istanbul.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3936-7988

Abstract

The COVID-19 Vaccine and Fake News: Determining Individuals' Tendency to Recognize, Follow and Confirm Fake News Content Before the Vaccination

With the completion of the production of COVID-19 vaccines and the start of the vaccination process, news content that does not reflect or distorts the truth about the nature and possible side effects of vaccines as well as news content that conveys accurate information has been circulated in both traditional and digital media. In this study that realized before the start of the vaccination process in Turkey, it was aimed to determine the awareness levels of individuals about the news content about the vaccine and to reveal their tendencies to follow, to confirm, to trust and to attach importance to the news in question. As a result of the study, it has been determined that individuals do not find the vaccine news in the media reliable and informative enough; that they think that there is too much fake news content in the social media; that while attaching

importance to the statements of the Minister of Health about the vaccine, they also follow the news about the vaccine by comparing from different sources; and that they state that the discussions about the vaccine published in the media do not affect their attitudes toward COVID-19 vaccine.

keywords: COVID-19, COVID-19 vaccine, COVID-19 vaccine news, disinformation, fake news

Résumé

Le vaccin COVID-19 et les fausses nouvelles : déterminer la tendance des individus à reconnaître, suivre et confirmer le contenu des fausses nouvelles avant la vaccination

Avec l'achèvement de la production de vaccins COVID-19 et le début du processus de vaccination, un contenu d'actualités qui ne reflète pas ou qui déforme la vérité sur la nature et les éventuels effets secondaires des vaccins ainsi que des contenus d'actualités qui transmettent des informations précises ont été diffusés dans les médias traditionnels et numériques. Dans cette étude réalisée avant le début du processus de vaccination en Turquie, il s'agissait de déterminer les niveaux de sensibilisation des individus sur le contenu de l'actualité sur le vaccin et de révéler leurs tendances à suivre, à confirmer, à faire confiance et à attacher de l'importance à l'actualité en question. À la suite de l'étude, il a été déterminé que les individus ne trouvent pas les informations sur les vaccins dans les médias suffisamment fiables et informatives ; qu'ils pensent qu'il y a trop de fausses informations dans les médias sociaux ; que tout en attachant de l'importance aux déclarations du Ministre de la Santé au sujet du vaccin, ils suivent également l'actualité du vaccin en comparant de différentes sources ; et qu'ils déclarent que les discussions sur le vaccin publiées dans les médias n'affectent pas leurs attitudes envers le vaccin COVID-19.

mots-clés: le COVID-19, le vaccin COVID-19, les nouvelles sur le vaccin COVID-19, la désinformation, les fausses nouvelles.

Öz

COVID-19 aşlarının üretiminin tamamlanması ve aşılama sürecinin başlamasıyla birlikte, medyada doğru bilgi aktaran haber içerikleri kadar aşılardan niteliği ve olası yan etkilerine ilişkin çok fazla gerçeği yansıtmayan ya da çarpıtan haber içeriği de hem geleneksel hem de dijital medyada dolaşıma girmiştir. Türkiye’de COVID-19 aşısının uygulanmaya başlanması süreci öncesinde gerçekleştirilen çalışmada, bireylerin aşı hakkındaki haber içeriklerine dair farkındalık düzeylerinin belirlenmesi ve söz konusu haberleri takip etme, teyit etme; ilgili haberlere güvenme, önem verme eğilimlerinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, soru formu aracılığıyla betimsel yöntemle dayalı bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda ise, bireylerin medyadaki aşı haberlerini güvenilir ve yeterince bilgi verici bulmadıkları, sosyal medyada çok fazla yalan haber içeriği olduğunu düşündükleri, Sağlık Bakanlığı’nın aşıyla ilgili açıklamalarına önem vermekle birlikte aşıyla ilgili haberleri farklı kaynaklardan da karşılaştırarak takip ettikleri ve medyadaki aşı tartışmalarının COVID-19 aşısına ilişkin tutumlarını etkilemediğini belirttikleri ortaya koyulmuştur.

anahtar kelimeler: COVID-19, COVID-19 aşısı, COVID-19 aşı haberleri, dezenformasyon, yalan haber.

Giriş

Tüm dünyayı etkisi altına alarak, her geçen gün artan sayıda ölüme neden olan COVID-19 virüsü kaynaklı salgına karşı ciddi önlemler alınmış ve kısa sürede birçok farklı ülkede aşı çalışmaları başlatılmıştır. Söz konusu aşılarda testlerinin tamamlanması ve uygulanabilir hale gelmesiyle birlikte, yapılan aşı haberleri ve haber içerikleri üzerinden sürdürülen aşı tartışmaları da artmıştır. Bilgi arayan bireyler tarafından aşı haberlerinin yakından takip edildiği bu süreçte, medyada, COVID-19 aşılarda ilişkin çok fazla görüşe yer verilmiş, geleneksel ve dijital çok sayıda platform üzerinden COVID-19 aşısı uygulamasının olası sonuçları tartışmaya açılmıştır. Bu çerçevede doğru bilgi aktaran haberler kadar, aşılarda niteliği ve olası yan etkilerine dair gerçeği yansıtmayan ya da çarpıtan haber içerikleri de hem geleneksel hem de dijital medyada yer almıştır. Özellikle dijital medyada içeriklerin herhangi bir filtreden geçmeksizin paylaşılabilirliği ve dijital ortamdaki bilgilerin kolaylıkla değiştirilebilir, çalınabilir, çarpıtılabilir veya sahte ifadelerle anonim olarak oluşturulabilirliği (Metzger, 2007, s.2079), aşı hakkında çok fazla gerçek dışı içeriğin de kullanıcılar arasında hızla yayılmasını beraberinde getirmiştir. Öyle ki konuyla ilgili üretilen bilgi bolluğunda gerçek bilgileri yanlıştan ayırmanın zorluğu nedeniyle bu durum Dünya Sağlık Örgütü (2020) tarafından infodemi olarak adlandırılmıştır.

COVID-19 virüsü hakkında çoğu zaman okuyucuların güvendiği kaynaklardan da gelebilen yalan haberler (Ljungholm ve Olah, 2020; Ülker, 2021) ve yine medyada bu yalan haber içeriklerine dayanılarak sürdürülen tartışmalar, bireyler arasında hızlıca yayılmaktadır. Gerçek dışı ya da gerçeği çarpıtan bu haberlere olan inanç ise, hastalığa dair alınabilecek önlemler hakkında bireyleri yanlış yönlendirebilmekte (Sceri ve Grech, 2020), kısıtlamalara uyularak gerekli önlemlerin alınmasını engelleyebilmektedir (Ülker, 2021). Virüsün yayılımının yavaşlatılmasına ilişkin bahsi geçen önlemlerin başında ise, COVID-19 aşısı uygulamalarının geldiğini söylemek mümkündür. Konuyla ilgili yalan haber ve COVID-19 aşı kabulü arasındaki ilişkiye odaklanan araştırmaların sonuçları, bireylerin yalan haber içerikleri nedeniyle aşının niteliğine kuşkuyla yaklaşmaları ve aşının önemli yan etkilerinin olacağını düşünmelerinin (Catalan-Matamoros ve Elias, 2020; Loomba vd., 2021; Marco-Franco vd., 2021; Roozenbeek vd., 2020; Sallam vd., 2021) aşı kabulünü olumsuz etkilediğini; yalan haber içeriklerini fark ettiklerinde ise aşı olma kararlarının olumsuz yönde etkilenmediğini (Montagni vd., 2021) ortaya koymaktadır. Dolayısıyla aşının olası yan etkilerine dair fark edilemeyen yalan haber içeriklerinin bireylerin COVID-19 aşısını olma kararlarının önünde bir engel teşkil edebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bakımdan ele alındığında, Türkiye’de aşılama sürecinde bireylerin haber içerikleri hakkındaki düşüncelerinin ve yine söz konusu haberleri takip etme, güvenme, teyit etme, önem verme eğilimlerinin belirlenbilmesinin, bireylerin aşıyla ilgili haber içeriklerine ilişkin tutumlarının ortaya koyulabilmesi açısından önem taşıyacağı düşünülmektedir. Buna ek olarak, COVID-19 aşılarda uygulanma sürecinde medyadaki yalan haber içeriklerinin aşı tereddüdü üzerindeki önemine vurgu yapan ve haber içerikleriyle ilişkili olarak bireylerin tu-

tumlarını ölçümleyen farklı ülkelerden çok sayıda çalışmayla (İngiltere ve Amerika (Loomba vd., 2021), Kanada (MacDonald, 2020), İtalya (Carrieri vd., 2019; Moscadelli vd., 2020), İspanya (Catalan-Matamoros ve Elias, 2020; Eguia, 2021), Ürdün (Sallam vd., 2021), Mısır (Saied vd., 2021), Romanya (Palade ve Balaban, 2020), Hindistan (Jain vd., 2021), Brezilya (Ceron vd., 2021) gibi karşılışılmakla birlikte, Türkiye’de benzer bir betimsel çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu bakımdan gerçekleştirilen araştırmanın bir Türkiye perspektifi de sunması dolayısıyla alan yazınındaki boşluğu dolduracağını da söylemek olanaklıdır. Bu kapsamda aşağıda öncelikle dezenformasyon ve yalan haber kavramları ele alınarak, pandemi sürecinde yalan haberin yayılımı ve COVID-19 aşısıyla ilgili yalan haber içeriklerine yer verilecek; sonrasında ise, araştırma bulguları aktarılacaktır.

Dezenformasyon ve Yalan Haberin Yayılımı

Yanlış bilgiyi üretmek, yaymak ya da var olan bilgileri niyetli biçimde çarpıtarak vermek, kitleleri etkileyebilecek potansiyele sahip ve geçmişte çok eskilere dayanan yöntemlerdir. Kitle iletişiminin yaygınlaşmasıyla birlikte, neredeyse, tüm rejimlerde karşı propaganda olarak dezenformasyondan yararlanılmıştır. İktidar arayışından doğan geniş kitleleri etkileme ihtiyacı içerisinde yalan haber, bir propaganda aracı olarak, dezenformasyon içeren bilginin yayılmasında kullanılmıştır. Antik çağdan günümüze dek kamuoyunu etkilemek için kullanılan yalan haberin tarihi oldukça eskilere dayanmakla birlikte (Lazer vd., 2017), gerçek dışı haberin yayılma alanının ve hızının artması, medya teknolojilerinin gelişimine paralellik göstermektedir. Çeşitli tarafların çıkarlarına uygun olarak yapılan yalan haber, her dönem iktidarlar tarafından üretilmekte ve iletişim kanalları aracılığıyla yayılmaktadır.

Özellikle totaliter rejimlerde karşı ya da hasım rejim için kullanılan sahte belgeler, montaj görüntüler, çeşitli dedikodular ve karalamalar medyada yer bulmuştur. Daha demokratik rejimlerde ise bu eylemler hem karşı ya da hasım rejim için hem de iktidara rakip gruplar ve muhalif sesler için kullanılan bir taktik olmuştur. Örneğin; Stalin hükümetinin dezenformasyon içeren en büyük iddiası Hitlerin ölmediği hakkındadır. Stalin, Temmuz 1945’teki Potsdam Konferansı’nda Hitler’in nasıl öldüğü sorulduğunda, ya “İspanya’da ya da Arjantin’de” yaşadığını iddia etmiştir (Beschloss, 2002). Stalin hükümeti tarafından propagandası yapılan bu dezenformasyon, Batılı güçlerin resmi sonucuna ve tarihçilerin 30 Nisan 1945’te Hitler’in kendisini öldürdüğü yönündeki fikir birliğine rağmen, karşılığını bulmuş, dünyanın en çok tartışılan komplo teorileri arasında yerini almıştır. (Eberle ve Uih, 2005, s.288; Kershaw, 2000, s.1038). Diğer yandan dezenformasyonun sadece karşı propaganda için yapılmadığını da belirtmek gerekmektedir. Örneğin; Çok miktarda kanıt, toz ve kaya örneklerine, televizyon görüntülerine ve buna tanıklık eden yüz binlerce insana rağmen, anketler, Amerikalıların %6’sının Apollo 11 astronotlarının aya hiç inmediğine inandığını göstermektedir (Schwartz, 2019). Ay’a gidilmediği hakkındaki bu dezenformasyon, Ay’a ayak basılmasından sadece bir yıl sonra, Vietnam Savaşı’na bir tepki olarak toplum tarafından yayılmış, savaş istemeyen Amerikalılar aya ayak basmanın gerçek olmadığına dair bir

inanç oluşturmuştur. Konuyla ilgili olarak, 1970 yılında yapılan bir anket, Amerikalıların %30'unun Apollo 11'in sahte olduğunu düşündüklerini ortaya koymuştur (Schwartz, 2019). Ayrıca, o dönemin teknolojik yeterliliğiyle çekilen filmlerin insanlara oldukça gerçekçi gelmesi de aya ayak basma görüntülerinin gerçek olmayacağı inancını güçlendirmiştir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, gerçek dışı ya da gerçeğin çarpıtılmış bir versiyonunu sunan enformasyonun niyetli bir biçimde çeşitli ideolojilere ve siyasal sistemlere hizmet ya da tepki amacıyla kullanıldığını söylemek mümkündür.

Geleneksel medya kuruluşları, çeşitli şirketler ya da troller aracılığıyla çok farklı amaçlarla yalan haber ve yanlış enformasyonunun yayıldığı bilinmektedir (Ünal ve Taylan, 2017, s.82). Günümüzde ise, özellikle dijital iletişim ortamlarının yaygınlaşmasıyla birlikte, doğru olmayan enformasyonun hızlı yayılımı, bilgi kirliliği ve yalan/sahte haber gibi kavramlarla yeniden okunur olmuştur. Bu bağlamda, Wardle ve Derakhshan (2017, s.5) bilgi kirliliğini tanımlamak için yeni bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Bu kavramsal çerçeve mezenformasyon (misinformation), dezenformasyon (disinformation) ve malenformasyon (malinformation) olmak üzere üç farklı bilgi kirliliği türünün tanımlanması ve söz konusu türler arasındaki zarar ve sahtelik boyutlarının belirlenmesini içermektedir. Buna göre, araştırmacılar adı geçen üç farklı bilgi kirliliği türünü şöyle açıklamaktadır:

- Mezenformasyon: yanlış bilginin kasıtsız olarak paylaşılması.
- Dezenformasyon: yanlış bilgilerin zarar vermek için kasıtlı olarak paylaşılması.
- Malenformasyon: bir kişiye, organizasyona veya ülkeye zarar vermek için kullanılan gerçekliğe dayanan bilgilerin paylaşılması.

Bir kategorizasyon sunan bu tanımlama, günümüzde iyice kompleks hale gelen yanlış bilginin ve yanlış bilgiye dayanan yalan/sahte haberin nasıl konumlandığının anlaşılabilmesi açısından da önem taşımaktadır. Yalan haber kavramı, en genel anlamıyla, "gazetecilik prensipleri altında toplanan enformasyonun doğrudan yanlış veya yanıltıcı içerik olarak maskelenmesi" olarak tanımlanmaktadır (Reuters, 2017). Yalan haberin bilgi kirliliğinin oluşması sürecinde endişe verici nitelik taşımasının nedenleri ise şu maddelerle açıklanmaktadır (Newman vd., 2017, s.19): (1) para kazanmak ya da başkalarının itibarını sarsmak için 'uydurulması'; (2) aslında gerçeğe dayanması ama belirli bir gündeme uygun olarak 'tasarlanması'; ve (3) insanların kendilerini rahat hissetmediği ya da aynı fikirde olmadığı haber içeriklerini kapsamaması.

Sosyal medyanın ortaya çıkışıyla birlikte, dijital içerik bir denetim mekanizmasına dahil olmadan üretebilir ve ağlar aracılığıyla hızla yayılabilir hale gelmiştir. Bu bağlamda ele alındığında, kullanıcıların çevrimiçi ekosistemde gerçeği yansıtmayan zararlı içeriğin çeşitli biçimleriyle çoğu zaman da bilinçsizce karşılaşmalarının, sosyal medyada yayılan yanlış bilgiden kaynaklı tehlikenin başında geldiğini söylemek mümkündür (Schapals, 2018). Ayrıca sosyal medya siteleri kullanıcılarına algoritma-

lar aracılığıyla düzenlenmiş bir haber akışı sunmaktadır. Söz konusu algoritmalar, kullanıcının karşılaşacağı içerikleri düzenlerken onun önceki tercihlerini dikkate almakta ve buna uymayan içerikleri de eleme eğilimindedir. Bu durum ise, bireylerin sosyal medyada karşılaştıkları içerikler üzerinden bir filtre balonuna hapsolmesine neden olarak alternatif içeriklerle karşılaşmasını zorlaştırmakta ve kendi dünya görüşünü pekiştirmesini beraberinde getirmektedir (Gül-Ünlü ve Kesgin, 2021; Pariser, 2011). Konuyla ilgili olarak Schwartz ve Jalbert (2020), filtre balonlarının kullanıcıların kendi görüşlerinin doğru ve diğerlerinin görüşlerinin en iyi ihtimalle yanlış ve en kötü ihtimalle kötü niyetli olduğundan emin olmalarını sağladığının altını çizmektedir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde, özellikle sağlıkla ilgili yanlış bilgi veren içeriklerle filtre balonları aracılığıyla sıklıkla karşılaşılmasının o bilgiye olan inancını güçlendirerek, bilimsel açıklamaların göz ardı edilmesine neden olabileceğini söylemek mümkündür. Hatta karşılaşılan bu yanlış sağlık bilgilerinin çoğunlukla uzman olduğu düşünülen taraflarca destekleniyor oluşu ve alternatif görüşlerin bulunmaması da söz konusu bilginin gerçekliğine olan inancı güçlendirmektedir.

İnsanların sağlıklarını bozabilecek hatta hayatlarını kaybetmelerine yol açabilecek yanlış bilgi yayılımının pandemi süreci öncesinde de gündeme geldiği görülmektedir. Örneğin; 2018 yılının başlarında, Tide deterjan kapsüllerinin piyasaya sürülmesiyle, gençlerin bu kapsüllerin yemelerini ve görüntülerini kaydederek, başkalarına da bu kapsülleri yemeleri için meydan okudukları bir akım ortaya çıkmıştır. Kökeninin 2013 yılında bir soru cevap sitesi olan The Straight Dope'da sorulan bir soru ya da 2015 yılında The Onion isimli bir hiciv içerikli internet gazetesinde yayınlanan bir makale olduğu belirtilen bu akım, kısa sürede bir internet "meme"ine dönüşmüştür. Bu süreçte üretici olan kurum yetkilisi ve hükümet yetkilileri, deterjan yemenin zararlarına ilişkin çeşitli açıklamalar yapmış, tepkiler nedeniyle Youtube ve Facebook ilgili görüntüleri kaldırmış, fakat bu akım çok sayıdaki gencin zehirlenmesi ve 10 gencin ölümüyle son bulmuştur (Mc Dowra, 2018). Bu bağlamda ele alındığında, dijital ortam üzerinden yayılan enformasyonun denetlenememesi nedeniyle ahlaki bir filtreye de takılmadığı ve insan sağlığını tehlikeye atacak sonuçları beraberinde getirdiğini belirtmek olanaklıdır. Dolayısıyla sosyal ağlar aracılığıyla yayılan yalan ya da gerçek dışı bilginin (yani bu örnekte görüldüğü üzere deterjan yemenin zararlı olmadığı bilgisinin), söz konusu bilgiyle karşılaşan kullanıcılar için gerçek sonuçları olduğu ortadadır.

Bununla birlikte, içinde bulunduğumuz post-truth döneminde yalan haberlerin yayılımının da ivme kazandığını eklemek gerekmektedir. Artık doğru haber vermenin öneminin eskisi kadar kıymetli olmadığı bir çağda, yalanların ve doğruluğu kanıtlanmamış enformasyonun arkasında duran insanların da kendilerini ifade edebildikleri medyalar geniş kitlelere ulaşabilir hale gelmiştir. Bilginin güç olduğu ve bilgiyi elinde bulunduranların hakimiyet sağladığı bu dönemde, gerçek ve objektif bilgiye daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü küresel dünya düzeninde artık daha çok tek yönlü seçicilik, dezenformasyon ve manipülasyon tehlikesi yaşanmaktadır (Kiraz, 2019, s.12). Bu kapsamda algoritmaların oluşturduğu yankı odaları ve filtre balonları gibi sosyal medyada tek yönlülüğü destekleyen mekaniz-

malar da enformasyonun bilgi üretimine dönüşmemesine, fikirlerin karşılaştırılarak ya da bilimsel yöntemlerle açıklanarak doğrulanamamasına neden olmakta ve küresel düzeyde yürütülen ayırıştırma politikalarını desteklemektedir. Bu durum ise, yalan haberin yalan olduğunun ortaya çıkmaması ve alternatif görüşlerin dolaşım bulamaması ile sonuçlanmaktadır.

Pandemi Sürecinde Yalan Haber

Korona virüsün bilinmeyen bir versiyonu olan ve sonrasına COVID-19 olarak adlandırılan yeni bir virüs tarafından enfekte olan ilk hasta Çin Wuhan kentinde 1 Aralık 2019 tarihinde tespit edilmiştir. 16 Aralık günü Wuhan'da virüs taşıyan ilk hastanın hastanede bulunduğu kabul edilmiş, 31 Aralık'ta ise Çin, yeni tip bir korona virüsü belirlediğine dair Dünya Sağlık Örgütü'nü resmen bilgilendirmiştir. Koronavirüs kaynaklı ilk ölüm Wuhan'da 9 Ocak 2020 tarihinde gerçekleşmiş, virüsün yayılımı hızla armış ve 23 Ocak tarihinde tüm şehir karantinaya alınmıştır. 10 Ocak tarihinde ise, virüsün Wuhan şehri dışında görüldüğü açıklanmış, öncelikle diğer Güney Asya ülkelerinde karşılaşılan hastalık hızla tüm dünya ülkelerini sarmış, 31 Aralık tarihinde Dünya Sağlık Örgütü pandemini dünya çapında yayılmaya başladığını ilan etmiştir. Virüs Avrupa ülkelerinde de hızla görülmeye başlanmış; 24 Ocak'ta Fransa'da, 27 Ocak'ta Almanya'da, 31 Ocak'ta İngiltere'de ilk vakalara rastlanmıştır (Roberts, 2020, s.617). Türkiye'de ise, ilk vaka 11 Mart 2020 tarihinde tespit edilmiştir (covid19.saglik.gov.tr). Güney Asya'da başlayarak, Avrupa ülkelerine yayılan ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alarak, gün geçtikçe artan sayıda ölümlere neden olan ve dünya çapında salgın olarak ilan edilen bu küresel virüse karşı, dünya genelinde tüm devletler ciddi önlemler almış bulunmaktadır.

COVID-19 virüsünün dünya genelinde hızla yayılması, hastalığın ne olduğu, nereden çıktığı, nasıl bulaştığı gibi sorulara ilişkin bilgi ihtiyacını da beraberinde getirmiş, özellikle sosyal medya kullanıcıları kısa sürede doğruluğu ya da yanlışlığı birbirinden ayrılamayan yoğun bir bilgi akışıyla karşı karşıya kalmışlardır. Ayrıca hastalık hakkında sahteliği kolay anlaşılamayacak görsel, görsel-işitsel içeriklerin yoğun bir biçimde kullanılması ve defalarca paylaşılması (Erkan ve Ayhan, 2018, s.207), kullanıcıların söz konusu haber içeriklerinin gerçekliğini sorgulamalarını ya da teyit etmek için harekete geçmelerini zorlaştırmıştır. Örneğin; pandemini ilk dönemlerinde hastalığın nereden ve nasıl çıktığı sosyal medyada hakkında en çok içerik üretilen konulardan biri olmuştur. Bu süreçte, Wuhan kentindeki balık pazarı sık sık gündeme gelmiş ve 2016 yılında Güney Pasifik'te çekilmiş olduğu sonradan anlaşılan bir video görüntüsü üzerinden (Mas, 2020), hastalığın bu pazarda satılan yarasaların yenmesiyle ortaya çıktığı hakkında bir kanaat oluşmuştur. Her ne kadar virüsün yarasalar aracılığıyla geçmiş olabileceğini destekleyen bilimsel bir araştırma bulunsun da, çalışmanın yapıldığı alan ve Wuhan kenti arasındaki coğrafi mesafe göz önünde bulundurulduğunda, koronavirüsün bu şekilde yayıldığını söylemek mümkün değildir. Fakat tüm bu dayanaklara rağmen söz konusu videonun etkisiyle, virüsün içilen yarsa çorbası nedeniyle ortaya çıktığı ve yayıldığı bilgisi tüm dünyada Çinlileri ve özellikle de Çinlilerin yemek kültürlerini hedef alan

bir nefret söylemini beraberinde getirmiştir (Dirini ve Özsu, 2020). Çin hükümeti, videonun 2016 yılına ait olduğu ve Güney Pasifik'te çekildiğine ilişkin hem resmi kanallardan hem kendi sosyal medya hesapları üzerinden açıklamalar yapsa da sosyal medya aracılığıyla yayılan bu inanın önüne geçilememiştir.

COVID-19 virüsüyle ilgili yalan haberlerin yayılımı, sadece hastalığın kökeni ile de sınırlı kalmamıştır. Örneğin; Mikki Willis tarafından hazırlanan Plandemic, COVID-19 salgını hakkında yanlış bilgi veren ilk komplo teorisi filmine dönüşerek, kısa sürede COVID-19 salgını hakkındaki en yaygın içeriklerden biri haline gelmiştir. Söz konusu videoda COVID-19 virüsünün laboratuvarında üretildiği, grip aşısı olan kişilerin COVID-19'a yakalanma risklerinin daha yüksek olduğu, maske kullanımının bağışıklık sistemini zayıflatarak, virüsü aktive ettiği, başka hastalıklardan ölenlerin ölüm sebebinin COVID-19 olarak değiştirildiğini ve bunun için doktorlara ödeme yapıldığı gibi birçok iddia ortaya atılmıştır. Sosyal medya kullanıcıları arasına uzman görüşü olduğu dile getirilerek, paylaşılan bu videolar pandemi hakkındaki birçok komplo teorisinin yayılmasına da aracılık etmiştir. Dolayısıyla hastalığın nasıl bulaştığı, maske kullanımı, hastalıktan korunma ya da tedavi yöntemleri hakkındaki çok sayıda gerçek dışı içeriğin, geleneksel ve dijital medyada çokça haberleştirilip, paylaşarak yalan/sahte bilginin yayılmasına neden olduğunu söylemek mümkündür. Bu kapsamda gerçekleştirilen çalışmalar (Boberg vd., 2020; Ceron vd., 2021; Yang vd., 2020), COVID-19 salgını döneminde özellikle yanlış bilgilerin kalıcı olduğunu ve sosyal medyanın bu yanlış bilgi içeren yalan haberlerin öngörülemez dolaşımını hızlandırdığının altını çizmektedir. Hatta öyle ki Dünya Sağlık Örgütü Şubat 2020'de mevcut büyük miktarda bilgi ile gerçek bilgileri yanlıştan ayırmanın zorluğu nedeniyle bu durumun bir infodemiye ortaya çıkardığını duyurmuştur.

Bununla birlikte, pandemi döneminde COVID-19 virüsüyle ilgili medyada yer bulan yalan haber içerikleri, bireylerde ciddi sağlık sorunlarına sebebiyet vermesi bakımından ayrı bir önem taşımaktadır. Özellikle dijital ortamda birincil tanıdıkların ağzından aktarıldığı ifade edilen içerikler, kullanıcıları yanlış yönlendirerek, hem hastalıktan korunmak için alınabilecek önlemler hem de tedavi sürecinde yapılması gerekenler hakkında yanlış uygulamalara neden olabilmektedir. Ayrıca yukarıda da değinildiği üzere, savaş ya da pandemi gibi büyük toplumsal sorunların deneyimlendiği ve bu sorunlar hakkında çeşitli komplo teorilerinin de kolaylıkla üretilebildiği dönemler, yalan haber içeriklerini beslemektedir (Tandoc vd., 2018). Bu kapsamda Ceron ve arkadaşları (2021, s.2), belirsizlikler ve korkularla dolu kritik bu dönemde kök salan sosyal medya ağlarının, COVID-19 krizinin sömürülerek sorun hakkında aşırı miktarda bilgi üretilmesini olanaklı kıldığının altını çizmektedir.

COVID-19 Aşısı ve Yalan Haber

COVID-19 virüsünün yayılımının engellenebilmesi için aşı çalışmalarının başlamasıyla birlikte, aşılardan içeriği, üretim süreci, nasıl uygulanacağı gibi konular hakkındaki haber içerikleri de artmıştır. Aşı haberlerine yönelen bu ilgi, aşının

niteliği ve yan etkilerini konu alan yalan haber içeriklerindeki artışı da beraberinde getirmiştir. Çoğunlukla komplo teorilerini içeren bu yalan haber içeriklerinden bazıları şöyle sıralanabilir: Aşı aracılığıyla çip takılacağı, aşının Türkler üzerinden daha çok yan etkisinin olduğu, kısırlık yaptığı, DNA’da değişikliğe neden olduğu, aşının yüz felci yaptığı, aşının ölüme sebebiyet verdiği, Avrupa ülkelerinde uygulanan aşılardan virüse karşı daha etkili olduğu gibi. Özellikle aşı çalışmalarının başladığı ilk dönemlerde COVID-19 virüsünün bir biyolojik silah olduğu ve aşı çalışmalarına katılan deneklerin hayatını kaybettiğine ya da çok ciddi yan etkilerle karşılaştıklarına ilişkin bilgiler sosyal medya ve WhatsApp üzerinden yoğun olarak paylaşılan içerikler olmuştur (Geldsetzer, 2020; Pennycook vd., 2020). Bill Gates’in insanları kontrol edebilmek için aşı yaptırılarda çip yerleştireceği ise, bu süreçte gündeme gelen bir diğer konu olmuştur. Hatta aşıyla çip takılacağı, siyasetçiler tarafından da dile getirilmiş, Rus Komünist partisi başkanı, sözde “küreselcilerin” COVID-19’a karşı zorunlu aşılama bahanesiyle zamanla başvurabilecekleri gizli bir kitlesel çip implantasyonunu desteklediklerini iddia etmiş, Amerika’da Roger Stone, Bill Gates ve diğerlerinin virüsü insanlara mikroçip takmak için kullandıklarını ileri sürmüştür. Yine Amerika’da konuyla ilgili gerçekleştirilen anket sonuçları, katılımcıların %28’inin Bill Gates’in insanlara mikroçip yerleştirebilmek için aşığı kullanmak istediğine inandıklarını göstermektedir (Goodman ve Carmichael, 2020).

COVID-19 aşısı ve yalan haber arasındaki ilişkiye odaklanan çok sayıda çalışma (Catalan-Matamoros ve Elias, 2020; Loomba vd., 2021; Marco-Franco vd., 2021; Roozenbeek vd., 2020; Sallam vd., 2021), aşı hakkında komplo teorileri içeren haber içerikleriyle karşılaşan bireylerin aşı olma niyetlerinin olumsuz etkilendiğini ortaya koymaktadır. Yalan haberi fark edebilen bireylerin ise, COVID-19 aşısı kabulü olumsuz etkilenmemektedir (Montagni vd., 2021). Bu bakımdan, bireylerin aşının yan etkilerine dair geleneksel ve dijital medyada karşılaştıkları gerçek dışı bilgilerin aşının niteliğine ilişkin düşünceleri ve aşı yaptırma kararları üzerinde doğrudan belirleyiciliğinin olduğunu söylemek mümkündür. Diğer yandan, aşı kabulüne ilişkin tutumlarının durağan olmadığını, aşı tutumunun sahip olunan anlık bilgiye, duyu durumuna ve hastalığın algılanan riskine bağlı olarak farklılaştığını da eklemek gerekmektedir (Loomba vd., 2021). Bu nedenle yalan haber içeriklerinin olumsuz etkisinin giderilebilmesi için, güvenilir bulunan bilim insanları ve sağlık uzmanları tarafından kanıta dayalı bilgi akışı sürekli olarak kamuya duyurulmalıdır (de las Heras-Pedrosa vd, 2020; Newman vd., 2021). Çünkü bireyler, COVID-19 aşısına sağlık otoritelerinin açıklamalarıyla uyumlu olarak güvenmeye daha yatkındır (Roozenbeek vd., 2020; Romer ve Jamieson, 2020). Dolayısıyla bu süreçte bireylerin hangi sağlık otoritelerinin açıklamalarını öncelikli olarak takip ettiği, COVID-19 aşısı hakkındaki bilgiyi nereden/kimlerden aradığı, hangi mecralarda karşılaştığı bilgiye öncelikli olarak güvendiği ya da bu bilgiyi nasıl teyit ettiği oldukça önem taşımaktadır.

Amaç ve Yöntem

Çalışma, Türkiye’de COVID-19 aşısının uygulanmaya başlanması süreci öncesinde, yüksek eğitim düzeyine sahip bireylerin COVID-19 aşısı hakkındaki

haber içeriklerine dair düşüncelerinin belirlenmesi ve söz konusu haberleri takip etme, güvenme, teyit etme, önem verme eğilimlerinin ortaya koyulması amacını taşımaktadır. Bu amaçtan ve yukarıda yer verilen literatür taramasından hareketle, çalışma, aşağıdaki şu sorulara yanıt aramaktadır:

AS1: Yüksek eğitim düzeyine sahip bireyler, COVID-19 aşısıyla ilgili gelişmeleri öncelikli olarak hangi kanallardan takip etmekte ve takip ettikleri bu kanallarda karşılaştıkları haber içeriklerinde yer verilen hangi aşı isimlerini hatırlamaktadır?

AS2: Yüksek eğitim düzeyine sahip bireyler, aşının olumsuz etkilerine dair karşılaştıkları haber içeriklerinden hangisi/hangilerinin yalan olabileceğini düşünmektedir?

AS3: Yüksek eğitim düzeyine sahip bireyler, medyada COVID-19 aşısıyla ilgili karşılaştıkları haber içeriklerini güvenilir bulmakta mıdır? Bireylerin aşı haberi içeriklerine güvenme eğilimi, söz konusu haber içeriğinin yer aldığı mecra (geleneksel medya, sosyal medya) ya da içeriği aktaran haber kaynağına (Sağlık Bakanı, bireyin sosyal çevresi) bağlı olarak farklılaşmakta mıdır? Bireyler bu haberleri hangi biçimde (farklı kaynakları karşılaştırma, sağlık uzmanına danışma) teyit etmektedir?

AS4: Yüksek eğitim düzeyine sahip bireylerin, COVID-19 aşısıyla ilgili geleneksel ve dijital medyada yer alan tartışmalar (aşı karşıtı haberler/politik söylemler, ülkelerin aşı tercihi, aşıya erişim olanağı, aşının olumsuz etkileri) hakkındaki tutumları nelerdir?

Yukarıdaki araştırma sorularını cevaplayabilmek amacıyla, soru formu aracılığıyla betimsel yöntemle dayalı bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, Türkiye’de COVID-19 aşısının uygulanmaya başlanmasından önce, bireylerin aşı hakkındaki yalan haberlere yönelik tutumlarının ölçülmesi hedeflenmiştir. Araştırmanın gerçekleştirdiği bu dönemde, dünyadaki vaka sayısı 441.662 iken; ölüm sayısı 13.793; en az bir doz aşılama oranı %0,84 iken; iki doz aşılama oranı %0,32’dir. Türkiye’de ise, tek doz aşılama oranı %3,61 iken; iki doz aşılama oranı %0,4’tür (Ritchie vd., 2021). Türkiye’deki ilk aşı uygulaması 13 Ocak 2021 tarihinde gerçekleştirilmiş ve Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’ya Sinovac (CoronaVac) uygulanmıştır (Usul, 2021).

Çalışmanın evreni, Türkiye’de yaşayan 18 yaşından büyük bireyler olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, konuyla ilgili çalışmalar (Chen vd., 2015; Hossova, 2018; Pop ve Ene, 2019) incelendiğinde, bireyin eğitim düzeyinin, geleneksel ve dijital medyada yer alan yalan haber içeriklerinin kabulü, reddi ve yayılım hızıyla doğrudan ilişkili olduğu; ancak diğer yandan eğitim düzeyi ile aşı kararsızlığı ilişkisinin ülkelerin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısına bağlı olarak da değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Buna göre Çin, Lübnan, İsrail, Bangladeş ve Amerika gibi ülkelerde yüksek eğitim düzeyine sahip bireylerin daha fazla aşı kararsızlığı yaşadığı belirtilirken (Du vd., 2020; Kricorian vd., 2021; Larson, 2014); İngiltere,

İtalya, Rusya, Fransa, Yunanistan, Hollanda, Nijerya ve Pakistan gibi ülkelerde düşük eğitim düzeyine sahip bireylerin daha fazla aşı kararsızlığı yaşadığından bahsedilmektedir (Holeva vd., 2021; Larson, 2014; Lazarus vd., 2020; Robertson vd., 2021; Schwarzingler vd., 2021). Bu çerçevede değerlendirildiğinde, eğitim düzeyinin aşı kararsızlığı ya da reddi üzerinde önemli bir belirleyiciliğinin olduğu açıkça ortadadır. Türkiye özelinde gerçekleştirilen az sayıda çalışma incelendiğinde ise, aşı kararsızlığı ve reddine eğitim düzeyi yüksek bireylerde daha çok rastlandığı (Özceylan vd., 2020); söz konusu kararsızlığın COVID-19 aşısı için de geçerli olduğu (İkişik vd., 2021; Kılıç vd., 2021) görülmektedir. Bu çerçevede ele alındığında, çalışma kapsamında yüksek eğitim seviyesine sahip bireylere ulaşılmasının, yalan haber içeriklerine ilişkin daha yüksek düzeyde farkındalığı olması beklenen bireylerin söz konusu içeriklere bağlı olarak COVID-19 aşısına yönelik nasıl bir tutuma sahip olduklarının belirlenebilmesi açısından önem taşıyacağı düşünülmüş ve çalışma yüksek eğitim düzeyine sahip bireylerle gerçekleştirilmiştir.

Belirlenen evren içerisinde örnekleme dahil edilecek bireylerin seçiminde ise, basit rastlantısal örneklem kullanılmıştır. Örneklem büyüklüğüne ilişkin bir hayatta karşılaşmamak adına ise, belirlenen evren içerisinden ulaşılan katılımcıların Türkiye nüfusunu temsil eder bir düzeyde olmasına dikkat edilmiştir. Buna göre Türkiye'deki yüksek eğitim mezunu bireylerin oranı göz önünde bulundurulduğunda (TÜİK, 2019), çalışma kapsamında ulaşılan örneklemin temsil düzeyinin %98 güvenilirlik düzeyinde %3,52'lik bir hata payına sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Hazırlanan soru formu, dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların demografik özelliklerini (cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi) belirlemeye ilişkin sorular, ikinci bölümde aşı ile ilgili gelişmeleri hangi düzeyde ve hangi kanallardan takip ettiklerini belirlemeye yönelik sıralama sorularına yer verilmiştir. Soru formunun üçüncü ve dördüncü bölümlerinde ise, 5'li likert ölçeğinden (kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, fikrim yok, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum) yararlanılmıştır. Üçüncü bölümdeki likert ölçeğinde, bireylerin COVID-19 aşısıyla ilgili bilgi alma ve teyit etme eğilimlerini belirlemeye yönelik ifadelere; dördüncü bölümde ise, bireylerin COVID-19 aşısı hakkında medyada yer alan tartışmalara ilişkin tutumlarını belirlemeye yönelik ifadelere yer verilmiştir. Likert ölçeğinde bulunan ifadelerin yazımı ise, hem çalışma kapsamında gerçekleştirilen literatür taraması çerçevesinde yeni ifadelerin eklenmesi hem de konuyla ilgili önceki benzer çalışmalarda (Argüt vd., 2016; Loomba vd., 2021; Solmaz vd., 2013; Türkay vd., 2017) kullanılan likert ölçeği ifadeleri incelenip, düzenlenerek soru formuna dahil edilmesi şeklinde gerçekleşmiştir.

Son hali verilen soru formu, dijital ortamda öncelikle 60 katılımcıya uygulanmış, bu aşamada herhangi bir soruyla karşılaşılmamış; 11.02.2021-24.02.2021 tarihleri arasında toplamda 1264 katılımcının yanıtladığı soru formunun 1092'si analiz edilmeye uygun görülmüştür. Katılımcıların soru formuna verdikleri yanıtların güvenilirlik düzeyine bakıldığında, Cronbach Alpha sayısının 0,840 düzeyinde

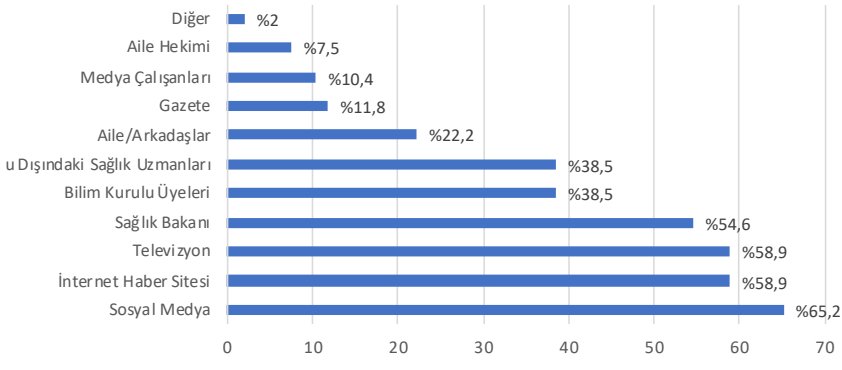
yüksek güvenilirliğe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Soru formuna verilen yanıtların değerlendirilmesinde ise, öncelikle verilen yanıtlar kontrol edilerek, kodlanmış; sonrasında işlenmeye hazır hale getirilen veriler SPSS 22.0 programına aktarılmıştır. Araştırma sorularının cevaplanabilmesi için gerçekleştirilen betimsel analizler de yine aynı program üzerinden elde edilmiştir.

Bulgular

Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde, çalışmada yer alan bireylerin %31,5'i (344 kişi) kadın, %68,5'i (748 kişi) erkek; %7,4'ü (81 kişi) 18-25, %59'u (644 kişi) 26-35, %19,4'ü (212 kişi) 36-45, %12'si (131 kişi) 46-55, %1,9'u (21 kişi) 55-64, %0,3'ü (3 kişi) 65 üstü yaş aralığında; %85,2'si (930 kişi) lisans, %14,8'i (162 kişi) lisansüstü program mezunudur. Söz konusu demografik bulgulara göre, çalışmada yer alan katılımcıların 26-55 yaş aralığında lisans mezunu bireyler açısından yoğunluk gösterdiğini söylemek olanaklıdır. Bununla birlikte, geleneksel ve dijital medyada COVID-19 aşısıyla ilgili gelişmeleri katılımcıların %10,2'sinin düşük, %59,7'sinin (652 kişi) orta, %30,1'inin (yüksek) düzeyde takip ettikleri görülmektedir.

Katılımcıların COVID-19 aşısında ilişkin gelişmeleri takip ettikleri öncelikli haber kaynaklarını şöyle sıralamak mümkündür:

Tablo 1: Katılımcıların COVID-19 aşısına ilişkin gelişmeleri takip ettikleri haber kaynakları

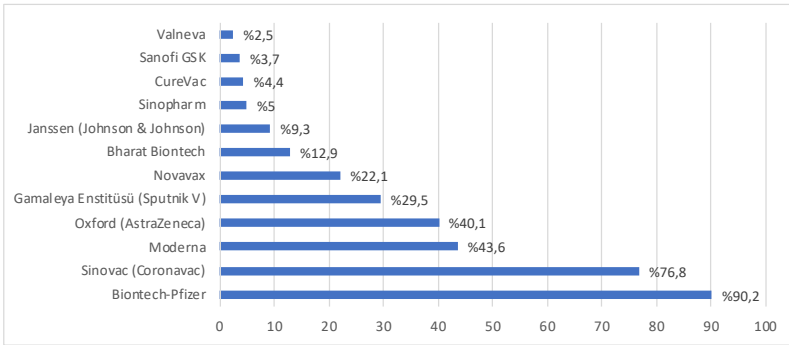

Tabloya göre, katılımcılar COVID-19 aşısına ilişkin gelişmeleri öncelikli olarak sosyal medya üzerinden takip etmektedir. İkinci sırada, internet haber sitesi ve televizyon gelmekte; üçüncü sırada Sağlık Bakanı'nın açıklamaları yer almaktadır. Katılımcıların COVID-19 aşısına ilişkin gelişmeleri takip ettiklerini belirttikleri diğer kaynaklar ise sırasıyla şöyledir: Bilim kurulu üyelerinin açıklamaları, bilim ku-

rule dışındaki sağlık uzmanlarının açıklamaları, aile ve arkadaşlar, gazete, medya çalışmaları ve aile hekimi.

Katılımcıların aşı gelişmelerini takip ettikleri bu haber kaynaklarında karşılaştıkları haber içeriklerinde bahsedilen COVID-19 aşılarından hangilerinin isimlerini hatırladıkları da sorulmuştur. Buna göre, katılımcıların söz konusu haber içerikleri üzerinden hatırladıklarını ifade ettikleri aşı isimleri aşağıdaki gibidir:

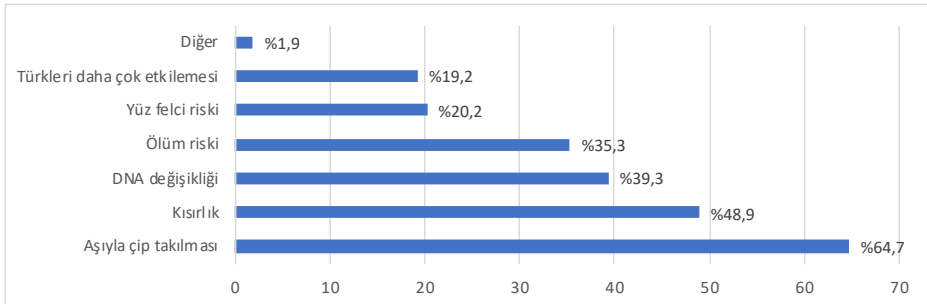
Tablo 2: Katılımcıların karşılaştıkları haber içerikleri üzerinden hatırladıkları aşı isimleri

Tabloya göre, katılımcıların en yüksek düzeyde haberdar oldukları aşının Biotech-Pfizer olduğu görülmekte, bunu Sinovac (CoronaVac) aşısı takip etmektedir. Katılımcıların isminden haberdar olduklarını belirttikleri diğer aşı isimleri ise, sırasıyla şöyledir: Moderna, Oxford, Gamaleya Enstitüsü, Novavax, Bharat Biotech, Janssen, Sinopharm, CureVac, Sanofi GSK, Valneva.

Katılımcıların aşının olumsuz etkilerine dair medyada karşılaştıkları ve yalan haber olabileceğini düşündükleri içerikler ise, aşağıdaki gibidir:

Tablo 3: Aşının olumsuz etkilerine dair yalan haber olabileceği düşünülen içerikler

Buna göre, katılımcıların geleneksel ve dijital medyada aşının olumsuz etkilerine dair karşılaştıkları ve en yüksek düzeyde yalan haber olduğunu düşündükleri içerik, COVID-19 aşısı aracılığıyla bireylere çip takılması olmuştur. İkinci sırada, kısırlık riski gelmekte; bunu üçüncü sırada aşının DNA değişikliği yaptığı haberleri takip etmektedir. Katılımcılar tarafından yalan haber olduğu düşünülen diğer haber içerikleri ise, sırasıyla şöyle olmuştur: ölüm riski, yüz felci riski, aşının Türkleri daha çok olumsuz etkilediği.

Tablo 4: Geleneksel ve dijital medyada COVID-19 aşısıyla ilgili bilgiye güvenme ve teyit etme oranları

Geleneksel ve dijital medyada COVID-19 aşısıyla ilgili karşılaşılan bilgiye güvenme ve teyit etme	Ortalama	Standart Sapma	N
Medyadaki aşı haberlerini güvenilir bulmuyorum.	3,19	1,349	1092
Medyada yer verilen aşı haberlerinin yeterince bilgi verici olmadığını düşünüyorum.	3,26	1,412	1092
Sosyal medyada aşı ile ilgili çok fazla yalan haber olduğunu düşünüyorum.	3,49	1,427	1092
Aşı ile ilgili sosyal medyada söylenenlere önem vermek gerektiğini düşünüyorum.	2,67	1,334	1092
Aşı ile ilgili Sağlık Bakanı'nın söylediklerine önem veririm.	3,22	1,397	1092
Aşıyla ilgili çevremden duyduğum bilgileri medyada karşılaştığım bilgilere göre daha inandırıcı/güvenilir bulmaktayım.	2,54	1,257	1092
COVID-19 aşısıyla ilgili gelişmeleri, farklı kaynaklardan bilgileri karşılaştırarak takip etmekteyim.	3,29	1,322	1092
COVID-19 aşısıyla ilgili medyada karşılaştığım bilgiler hakkında sağlık uzmanlarından fikir aldım / fikir almayı düşünüyorum.	3,26	1,316	1092

Bireylerin geleneksel ve dijital medyada COVID-19 aşısıyla ilgili karşılaştıkları bilgiye güvenme eğilimlerine bakıldığında; katılımcıların medyadaki aşı haberlerinin güvenilir bulmadıkları (Ort. 3,19; s.s.1,349), medyada yer alan aşı haberlerinin yeterince bilgi verici olmadığını düşündükleri (Ort.3,26; s.s.1,412), sosyal medyada aşı ile ilgili çok fazla yalan haber olduğuna inandıkları (Ort.3,49; s.s.1,427), aşı ile ilgili sosyal medyada söylenenlere önem vermek gerektiğine düşük düzeyde katıldıkları (Ort.2,67; s.s.1,334), Sağlık Bakanı'nın aşısıyla ilgili söylediklerine önem verdikleri (Ort. 3,22; s.s. 1,397) ve aşıyla ilgili çevrelerinden duydukları bilgileri medyada karşılaştıkları bilgilere göre daha düşük düzeyde inandırıcı/güvenilir buldukları (Ort. 2,54; s.s. 1,257) görülmektedir.

Tablo 5: COVID-19 aşısıyla ilgili geleneksel ve dijital medyada yer alan tartışmalara ilişkin katılımcı tutumları

Bireylerin haber içeriğinin doğruluğuna teyit etme tercihleri incelendiğinde ise, katılımcıların aşıyla ilgili gelişmeleri farklı kaynaklardan bilgileri karşılaştırarak takip ettiklerini (Ort. 3,29; s.s. 1,322) ve COVID-19 aşısıyla ilgili medyada karşılaştıkları bilgiler hakkında sağlık uzmanlarından fikir aldıklarını ya da almayı düşündüklerini (Ort. 3,26; s.s. 1,316) söylemek mümkündür. COVID-19 aşısıyla ilgili geleneksel ve dijital medyada yer alan tartışmalara ilişkin tutum	Ortalama	Standart Sapma	N
Medyadaki aşı karşıtı haberler/politik söylemler aşı uygulamaları konusundaki düşüncelerimi etkilemektedir.	2,60	1,286	1092
Sosyal medyadaki COVID-19 aşısı tartışmaları ve aşı karşıtı haberler benim aşıya ilişkin tutumu etkilemektedir.	2,56	1,296	1092
Amerika ve Avrupa ülkelerinin tercih ettiği aşılardan daha iyi olduğunu düşünüyorum.	2,90	1,306	1092
Aşının satılması gerektiğini düşünüyorum.	2,03	1,187	1092
Türkiye'nin diğer aşıları da alması gerektiğini düşünüyorum.	3,33	1,380	1092
Medyada karşılaştığım aşının olumsuz etkilerine dair söylentileri gerçek olabileceğini düşünüyorum.	2,68	1,234	1092

Bireylerin COVID-19 aşısıyla ilgili geleneksel ve dijital medyada yer alan tartışmalara ilişkin tutumları incelendiğinde, katılımcıların medyada karşılaştıkları aşı karşıtı haberlerin ve politik söylemlerin aşı uygulamaları hakkındaki düşüncelerini etkilediğini düşünmedikleri (Ort. 2,60; s.s. 1,286), sosyal medyadaki COVID-19 aşısı tartışmaları ve aşı karşıtı haberlerin tutumlarını etkilediğine inanmadıkları (Ort. 2,56; s.s. 1,296), Amerika ve Avrupa ülkelerinde tercih edilen aşılardan daha iyi olduğunu yönünde bir düşüncelerinin olmadığı (Ort. 2,90; s.s. 1,306), aşının satılması gerektiği görüşüne katılmadıkları (Ort. 2,03; s.s. 1,187), medyada aşının olumsuz etkilerine dair karşılaştıkları söylentilerin gerçek olabileceğini düşünmedikleri (Ort. 2,68; s.s. 1,234) ve Türkiye'nin diğer aşıları da alması görüşünü destekledikleri (Ort. 3,33; s.s. 1,380) görülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'de COVID-19 aşısının uygulanmaya başlanması süreci öncesinde, bireylerin aşı hakkındaki yalan haber içeriklerine ilişkin düşüncelerinin belirlenmesi ve söz konusu haberleri takip etme, güvenme, teyit etme, önem verme eğilimlerinin ortaya koyulması amacını taşıyan çalışma kapsamında, betimsel bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Çoğunluğu COVID-19 aşısına dair gelişmeleri orta ve yüksek düzeyde takip ettiğini belirten katılımcıların, öncelikli olarak sosyal medyadan yararlandıkları görülmektedir. Sosyal medyadan sonra, takip

edilen diğer öncelikli kanallar ise, sırasıyla, haber siteleri, televizyon içerikleri ve Sağlık Bakanı'nın konuyla ilgili açıklamaları olmuştur. Bu bakımdan katılımcıların COVID-19 aşısıyla ilgili bilgiyi öncelikli olarak sosyal medya, haber siteleri, televizyonda yayınlanan aşı içerikleri ve Sağlık Bakanı'nın açıklamaları üzerinden aradıklarını söylemek mümkündür. Katılımcıların bu içerikler üzerinden ismini en çok hatırladıkları aşının ise, Biontech-Pfizer olduğu görülmekte; Türkiye'de uygulanmaya ilk başlanan aşı olan Sinovac (CoronaVac) ise ikinci sırada yer almaktadır. Bu kapsamda ele alındığında, Sinovac (CoronaVac) aşısından haberdar olduğunu belirten daha az katılımcı olması, COVID-19 aşısı gelişmelerinin takibi noktasında katılımcıların düşük farkındalığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Ek olarak, katılımcıların hatırladıkları aşı isimleriyle ilgili karşılaştıkları ve en yüksek düzeyde gerçek dışı olduğunu düşündükleri haber içeriklerinin başında aşıyla çip takılacağı gelmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, katılımcılar her ne kadar ülkede uygulanmaya başlanan Sinovac (CoronaVac) aşısından Biontech-Pfizer aşısına nazaran daha düşük oranda haberdar olsalar da, çoğunluğunun adı geçen bu aşılar aracılığıyla çip takılacağı hakkındaki haber içeriklerinin gerçeği yansıtmadığının ayırında olduklarını belirtmek yanlış olmayacaktır.

Katılımcılar medyada yer alan aşı haberlerinin genel olarak güvenilir olduğunu düşünmekte, ancak bu haberleri yeterince bilgi verici bulmamaktadırlar. Ayrıca aşı hakkındaki bilgiyle hangi mecrada karşılaştığının bireyin o bilgiye olan güveni üzerinde de belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar en fazla yararlanılan bilgi kaynağı sosyal medya olsa da katılımcıların sosyal medyada aşı hakkında çok fazla yalan haber olduğunu düşündükleri ve bu nedenle söz konusu mecrada aşıyla ilgili söylenenlere çok önem vermemek gerektiğine inandıkları görülmektedir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde, sosyal medyanın bilgi almak için yüksek oranda tercih ediliyor olmasını erişimi en kolay ve ergonomik mecra olmasıyla açıklamak yanlış olmayacaktır. Bireyler, eriştikleri bilginin doğasından kuşku duysalar da bu durum sosyal medya içeriklerini takip edilmesini engellememektedir.

Yine aşı hakkında Sağlık Bakanı'nın söylediklerine yüksek oranda önem verdiklerini belirten katılımcıların, aşıyla ilgili çevrelerinden duydukları bilgileri medyadaki bilgilere göre daha güvenilir bulmadıkları da görülmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, bireylerin aşı hakkındaki bilgiyi kimden ya da nereden duyduklarının o haber içeriğine güvenme düzeyleri üzerinde belirleyici olduğunu; bu süreçte öncelikle Sağlık Bakanı'nın açıklamalarına önem verildiğini, çevreden duyulan bilgilerin medyada karşılaşılanlara nazaran daha güvenilir içerikler olarak algılanmadığını belirtmek olanaklıdır. Dolayısıyla, mecra fark etmeksizin Sağlık Bakanı'nın aşı hakkındaki açıklamalarının hem katılımcılar tarafından öncelikli olarak takip edildiği hem de bu açıklamalara güven duyulduğu çalışmanın önemli sonuçlarından biridir. Bu kapsamda ulaşılan çalışma sonuçlarının, Amerika (Fridman vd., 2020) ve Çin (Lu vd., 2021) gibi ülkelerde gerçekleştirilen COVID-19 salgını süresince bireylerin en çok resmi devlet kanallarından gelen açıklamalara güven duyduklarını gösteren araştırma sonuçlarıyla tutarlık gösterdiği söylenebilir. Ayrı-

ca COVID-19 aşısı hakkında kişilerarası ilişkiler aracılığıyla edinilen bilginin, geleneksel ve sosyal medyadan edinilen bilgiye nazaran daha güvenilir bulunmuyor olması da ulaşılan bulgular arasındadır. Erişilen aşı bilgisinin nasıl teyit edildiği incelendiğinde, katılımcıların çeşitli sağlık uzmanlarından bilgi aldıklarını ve aşı gelişmelerini farklı kaynaklardan karşılaştırarak takip ettiklerini ifade ettikleri görülmektedir. Yani bireyler, içeriği hakkında kuşku duydukları haberleri güvendikleri sağlık uzmanlarına doğrudan danışarak ya da konuyla ilgili açıklamalarını dinleyerek ve farklı mecralardaki haber kaynaklarında yer alan bilgilerle karşılaştırarak teyit etmektedirler. Bireylerin aşı haberlerini teyit etme davranışları, yalan haber içerikleri aracılığıyla yanlış yönlendirilmelerinin ve yaşayacakları sağlık endişesinin engellenebilmesi açısından oldukça önem taşımaktadır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, katılımcıların sosyal medyada karşılaştıkları içeriklerin daha yüksek düzeyde gerçek dışı olabileceğini düşünmelerinin ve aşı hakkındaki bilgilerini sağlık uzmanlarına danışarak ya da farklı mecralarda karşılaştırarak teyit etmelerini katılımcıların yüksek eğitim seviyesine sahip olmalarıyla açıklamak mümkündür. Çünkü ilgili çalışmalar, COVID-19 aşısı hakkında yalan haber içeriklerine inanma eğiliminin eğitim seviyesiyle ilişkili olduğunu (Krebs ve Kriner, 2020) ve yine eğitim düzeyiyle bağlantılı yüksek sağlık okuryazarlığına sahip bireylerin sağlık bilgisi arama çabalarının daha fazla olduğunu (Kılanç ve Öztürk, 2020) göstermektedir. Bu bakımdan, bireylerin medyada karşılaştıkları ve gerçekliğinden emin olmadıkları aşı gelişmelerini hem sağlık uzmanları hem de farklı mecralarda yer alan içerikler üzerinden karşılaştırarak, teyit etmelerinin eğitim düzeyleriyle ilişkilendirmek olanaklıdır. Bu kapsamda, ulaşılan çalışma sonuçlarının İtalya’da çoğunluğu yüksek eğitim seviyesine sahip bireylerle gerçekleştirilmiş benzer çalışma (Falcone ve Sapienza, 2020) sonuçlarıyla da tutarlılık gösterdiği görülmektedir. Ayrıca bu durum bireylerin aşı hakkındaki yalan haber içerikleri nedeniyle yaşayacakları sağlık kaygısının önüne geçebilmeleri açısından da önemlidir.

Yukarıda da değinildiği üzere Loomba ve arkadaşları (2021) bireylerin COVID-19 aşısına yönelik tutumlarının sabit olmadığından aşı tutumunun sahip olunan anlık bilgiye, duygu durumuna ve hastalığın algılanan riskine bağlı olarak farklılaşabileceğinden bahsetmektedir. Bu kapsamda ele alındığında, bireylerin COVID-19 aşısı hakkında geleneksel ve dijital medyada yer alan tartışmalara ilişkin düşünce ve tutumlarının da belirlenmesi oldukça önem taşımaktadır. Buna göre katılımcılar, medyada karşılaştıkları aşı karşıtı haberlerin ve politik söylemlerin aşı uygulamaları hakkındaki düşüncelerini etkilediğini düşünmemekte, Amerika ve Avrupa ülkelerinde tercih edilen aşılardan daha iyi olduğuna inanmamakta, sosyal medyadaki COVID-19 aşısı tartışmalarının aşya ilişkin tutumlarını etkilemediğini belirtmekte, aşının satılması gerektiği görüşüne katılmamakta, medyada aşının olumsuz etkilerine dair karşılaştıkları söylentilerin gerçek olabileceğini düşünmemektedirler. Bu bakımdan katılımcıların medyadaki aşı uygulamaları hakkındaki alternatif söylemlerin büyük bir çoğunluğuna katılmadıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Katılımcıların desteklediği tek tartışma konusu, Türkiye’nin diğer aşıları da alması gerektiği olmuştur.

Sonuç olarak, tüm dünyada COVID-19 virüsünün önlenmesi amacıyla başlayan aşı çalışmalarına yönelen ilgi, geleneksel ve dijital medyada konuyla ilgili yoğun içerik üretimini de beraberinde getirmiş, bu süreçte karşılaşılan yalan haberler bireylerin sağlıklarıyla ilgili kararları üzerinde belirleyici rol oynaması bakımından önemli risk unsurlarına dönüşmüştür. Bu bakımdan yalan haber içerikleri ve bireylerin COVID-19 aşısına ilişkin tutumları arasındaki ilişkiye odaklanan sonraki çalışmaların da, toplumun medya ve sağlık okuryazarlığının geliştirilebilmesi sürecinde oldukça önemli bir rol üstleneceğini belirtmek gerekmektedir. Ayrıca bu çalışmanın yüksek eğitim düzeyine sahip bireylerle gerçekleştirildiği ve erişilen örneklemde 60 yaş üzeri katılımcı sayısının da sınırlı kaldığı hatırlatılmalıdır. Dolayısıyla, farklı örneklem grupları üzerinden yalan haber içeriklerine bağlı olarak aşı tutumunun nasıl şekillendiğini inceleyen yeni çalışmalara da ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynakça

Argüt, N., Yetim, A. ve Gökçay, G. (2016). Aşı Kabulünü Etkileyen Faktörler. Çocuk Dergisi, 16(1-2), 16-24.

Beschloss, M. (2002) Dividing the Spoils. Smithsonian Magazine. Erişim 23 Mart 2021 <https://cutt.ly/KcQ3wr0>

Boberg, S., Quandt, T., Schato-Eckrodt, T. ve Frischlich, L. (2020) Pandemic Populism: Facebook Pages of Alternative News Media and the Corona Crisis – A Computational Content Analysis. ArXiv E-Prints, 2004.02566. Erişim 5 Nisan 2021 <https://cutt.ly/scWUbsv>

Carrieri, V., Madio, L. ve Principe, F. (2019). Vaccine Hesitancy and (Fake) News: Quasi-experimental Evidence from Italy. Health Economics, 28(11), 1377-1382.

Catalan-Matamoros, D. ve Elías, C. (2020). Vaccine Hesitancy in the Age of Coronavirus and Fake News: Analysis of Journalistic Sources in the Spanish Quality Press. International Journal of Environmental Research and Public Health, 17(21), 8136-8151.

Ceron, W., de-Lima-Santos, M.F. ve Quiles, M.G. (2021). Fake News Agenda in the Era of COVID-19: Identifying Trends through Fact-checking Content. Journal of Online Social Networks and Media, 21, 100116.

Chen, X., Sin, S.C.J., Theng, Y.L. ve Lee, C.S. (2015). Why Students Share Misinformation on Social Media: Motivation, Gender, and Study-level Differences. The Journal of Academic Librarianship, 41(5), 583-592.

de las Heras-Pedrosa, C., Rando-Cueto, D., Jambrino-Maldonado, C. ve Paniagua-Rojano, F.J. (2020). Exploring the Social Media on the Communication Professionals in Public Health: Spanish Official Medical Colleges Case Study. International Journal of Environmental Research and Public Health, 17(13), 48-59.

Dirini, İ. ve Özsu G. (2020). COVID-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Medyada Nefret Söylemi Raporu. Z. Özarslan (Ed.), Ankara: Alternatif Bilişim.

Du, F., Chantler, T., Francis, M.R., Sun, F.Y., Zhang, X., Han, K., Rodewald, L., Yu,

H., Tu, S., Larson, H. & Hou, Z. (2021). The determinants of vaccine hesitancy in China: A cross-sectional study following the Changchun Changsheng vaccine incident. *Vaccine*, 38(47), 7464-7471.

Dünya Sağlık Örgütü (2020). Novel Coronavirus (2019-nCoV) Situation Report – 13. Erişim 5 Nisan 2021 <https://cutt.ly/lcWYqun>

Eberle, H. ve Uhl, M. (2005). *The Hitler Book: The Secret Dossier Prepared for Stalin from the Interrogations of Hitler's Personal Aides*. New York: Public Affairs

Eguia, H., Vinciarelli, F., Bosque-Prous, M., Kristensen, T. ve Saigí-Rubió, F. (2021). Spain's Hesitation at the Gates of a COVID-19 Vaccine. *Vaccines*, 9(2), 170.

Erkan, G. ve Ayhan, E. (2018). Siyasal İletişimde Dezenformasyon ve Sosyal Medya: Bir Doğrulama Platformu Olarak Teyit.Org. *Akdeniz İletişim Dergisi*, 29, 202-223.

Falcone, R. ve Sapienza, A. (2020). How COVID-19 Changed the Information Needs of Italian Citizens. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17, 6988.

Fridman, I., Lucas, N., Henke, D. & Zigler, C. K. (2020). Association between public knowledge about COVID-19, trust in information sources, and adherence to social distancing: cross-sectional survey. *JMIR public health and surveillance*, 6(3), e22060.

Geldsetzer, P. (2020). Knowledge and Perceptions of COVID-19 among the General Public in the United States and the United Kingdom: A Cross-sectional Online Survey. *Annals of Internal Medicine*, 173(2), 157-160.

Goodman, J. ve Carmichael, F. (2020). Coronavirus: Bill Gates 'microchip' conspiracy theory and other vaccine claims fact-checked. Erişim 8 Nisan 2021 <https://www.bbc.com/news/52847648>

Gül-Ünlü, D. & Kesgin, Y. (2021). Tavşan deliği ve siyasal radikalleşme: YouTube kullanıcı önerileri üzerinden bir değerlendirme. A. Aydemir (Ed.). *Gelenekselden dijital siyasi iletişim çalışmaları içinde* (67-78). Konya: Eğitim Yayınevi.

Holeva, V., Parlapani, E., Nikopoulou, V.A., Nouskas, I. & Diakogiannis, I. (2020). COVID-19 vaccine hesitancy in a sample of Greek adults. *Psychology, Health & Medicine*, 1-7.

İkişik, H., Sezerol, M.A., Taşçı, Y. & Maral, I. (2021). COVID-19 Vaccine hesitancy: A community-based research in Turkey. *International Journal of Clinical Practice*, e14336.

Jain, J., Saurabh, S., Goel, A.D., Gupta, M.K., Bhardwaj, P. ve Raghav, P.R. (2021). COVID-19 Vaccine Hesitancy among Undergraduate Medical Students: Results from a Nationwide Survey in India. *MedRxiv*, Erişim 11 Nisan 2021 <https://cutt.ly/Wc4RqUa>

Hossova, M. (2018). Fake News and Disinformation: Phenomenons of Post-factual Society. *Media Literacy and Academic Research*, 1(2): 27-35.

Kershaw, I. (2001). *Hitler, 1936–1945: Nemesis*. New York: W. W. Norton & Company

Kılanç, R. ve Öztürk, Y.E. (2020). Halkın Sağlık Okuryazarlığı Düzeyi ile Sağlık Kaygısı Arasındaki İlişki. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 23(2), 214-243.

Kılıç, M., Ustundag-Ocal, N. & Uslukılıç, G. (2021). The relationship of COVID-19 vaccine attitude with life satisfaction, religious attitude and COVID-19 avoidance in Turkey. *Human Vaccines & Immunotherapeutics*, 17(10), 3384-3393.

Kiraz, E. (2019). Sosyal medya ve algı yönetimi: İngiltere'nin Brexit sürecinde sosyal medya dezenformasyonu. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 15(1), 1-18. Kremps, S.E. ve Kriner, D. (2020). Medical Misinformation in the COVID-19 Pandemic. SSRN, Erişim 10 Nisan 2021 <https://cutt.ly/Dc4RvEP>

Kricorian, K., Civen, R. & Equils, O. (2021). COVID-19 vaccine hesitancy: Misinformation and perceptions of vaccine safety. *Human Vaccines & Immunotherapeutics*, 1-18.

Larson, H.J., Jarrett, C., Echersberger, E., Smith, D.M. & Paterson, P. (2014). Understanding vaccine hesitancy around vaccines and vaccination from a global perspective: A Systematic review of published literature, 2007-2012. *Vaccine*, 32(19), 2150-2159.

Lazarus, J.V., Ratzan, S., Palayew, A., Gostin, L.O., Larson, H.J., Robin, K., Kimball, S. & El-Mohandes, A. (2020). Hesitant or not? A global survey of potential acceptance of a COVID-19 vaccine. *MedRxiv*. Erişim 16 Kasım 2021 <https://bit.ly/3njGLDz>

Lazer, D., Baum, M., Grinberg, N., Friedland, L., Joseph, K., Hobbs, W. & Mattsson, C. (2017). Combating fake news: An agenda for research and action. Erişim 18 Kasım 2021 <https://bit.ly/3qS435x>

Loomba, S., de Figueiredo, A., Piatek, S. J., de Graaf, K. ve Larson, H. J. (2021). Measuring the impact of COVID-19 vaccine misinformation on vaccination intent in the UK and USA. *Nature Human Behaviour*, 1-12.

Ljungholm, D.P. ve Olah, M.L. (2020). Regulating Fake News Content During COVID-19 Pandemic: Evidence-based Reality, Trustworthy Sources, and Responsible Media Reporting. *Review of Contemporary Philosophy*, 19, 43-49.

Lu, L., Liu, J., Yuan, Y. C., Burns, K. S., Lu, E. & Li, D. (2021). Source Trust and COVID-19 Information Sharing: The Mediating Roles of Emotions and Beliefs About Sharing. *Health Education & Behavior*, 48(2), 132-139.

MacDonald, N.E. (2020). Oral Health in Canada: Fake News and Science Denier Attacks on Vaccines. What Can You Do?. *Canada Communicable Disease Report*, 46(1112), 432-435.

Marco-Franco, J.E., Pita-Barros, P., Vivas-Orts, D., Gonzales-de-Julian, S. ve Vivas-Consuelo, D. (2021). COVID-19, Fake News, and Vaccines: Should Regulati-

on Be Implemented?. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(2), 744-755.

Mas, L. (2020). Bat Soup in China? This Video of a Bat in Broth was Filmed in the Pacific. *Observers-France24*. Erişim 5 Nisan 2021 <https://cutt.ly/Ec4RHUv>

McDowra, T. (2018). Ten Deaths and 37 Poison Cases Reported after Children Take the Tide Detergent Pod Challenge. *Eparisextra News*. Erişim 4 Nisan 2021 <https://cutt.ly/Yc4TjMj>

Metzger, M.J. (2007) Making Sense of Credibility on the Web: Models for Evaluating Online Information and Recommendations for Future Research. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58(13), 2078-2091.

Montagni, I., Ouazzani-Touhami, K., Mebarki, A., Texier, N., Schück, S. ve Tzourio, C. (2021). Acceptance of a COVID-19 Vaccine is Associated with Ability to Detect Fake News and Health Literacy. *Journal of Public Health*, fdab028.

Moscadelli, A., Alhora, G., Biamonte, M.A., Giorgetti, D., Innocenzio, M., Paoli, S., Lorini, C., Bonanni, P. ve Bonaccorsi, G. (2020). Fake News and COVID-19 in Italy: Results of a Quantitative Observational Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(16), 5850.

Murphy, J., Vallieres, F., Bentall, R.P., Shevlin, M., McBride, O., Hartman, T.K., McKay, R., Bennett, K., Mason, L., Gibson-Miller, J., Levita, L., Martinez, A.P., Stocks, T.V., Karatzias, T. ve Hyland, P. (2021). Psychological Characteristics Associated with COVID-19 Vaccine Hesitancy and Resistance in Ireland and United Kingdom. *Nature Communications*, 12(29), 1-15.

Newman, N., Fletcher, R., Kalogeropoulos, A., Levy, D.A. ve Nielsen, R.K. (2017). *Reuters Institute Digital News Report, 2017*. Erişim 8 Nisan 2021 <https://cutt.ly/qcZrVLy>

Özceylan, G., Toprak, D. & Esen, E.S. (2020). Vaccine rejection and hesitation in Turkey. *Human Vaccines & Immunotherapeutics*, 16(5), 1034-1039.

Palade, I. ve Balaban, D.C. (2020). An Analysis of COVID-19-Related Fake News from Romania. A Pilot Qualitative Study. *Journal of Media Research*, 13(2), 27-43.

Pariser, E. (2011). *The filter bubble: How the new personalized web is changing what we read and how we think*. New York: Penguin Publishing.

Pennycook, G., McPhetres, J., Zhang, Y., Lu, J.G. ve Rand, D.G. (2020). Fighting COVID-19 Misinformation on Social Media: Experimental Evidence for a Scalable Accuracy-Nudge Intervention. *Psychological Science*, 31(7), 770-780.

Pop, M.I. ve Ene, I. (2019). Influence of Educational Level on the Spreading of Fake News Regarding the Energy Field in the Online Environment. *Proceedings of the International Conference on Business Excellence*, 13(1), 1108-1117.

Reuters. (2017). What Can Publishers Do about "Fake" News? Erişim 11 Nisan 2021 <https://agency.reuters.com/>

Ritchie, H., Mathieu, E., Rodes-Guirao, L., Appel, C., Giattino, C., Ortiz-Ospina, E., Hasell, J., MacDonald, B., Beltekian, D., Dattani, S. & Roser, M. (2021). Statistics and Research Coronavirus (COVID-19) Cases. Ourworldindata.org, Erişim 18 Kasım 2021 <https://bit.ly/30D5V7q>

Roberts, K. (2020). Locked Down Leisure in Britain. *Leisure Studies*, 35(5), 617-628.

Robertson, E., Reeve, K.S., Niedzwiedz, C.L., Moore, J., Blake, M., Green, M., Katikireddi, S.V. & Benzeval, M.J. (2021). Predictors of COVID-19 vaccine hesitancy in the UK household longitudinal study. *Brain, Behavior and Immunity*, 94, 41-50.

Romer, D. ve Jamieson, K.H. (2020). Conspiracy Theories as Barriers to Controlling the Spread of COVID-19 in the U.S.. *Social Science and Medicine*, 263, 113356.

Roozenbeek, J., Schneider, C.R., Druhurst, S., Kerr, J., Freeman, A.L.J., Recchia, G., van der Bles, A.M. ve van der Linden, S. (2020). Susceptibility to Misinformation about COVID-19 around the World. *Royal Society Open Science*, 7(10), 201199.

Saied, S.M., Saied, E.M., Kabbash, I.A. ve Abdo, S.A.E.F. (2021). Vaccine Hesitancy: Beliefs and Barriers Associated with COVID 19 Vaccination among Egyptian Medical Students. *Journal of Medical Virology*. Erişim 11 Nisan 2021 <https://cutt.ly/1c4YPmR>

Sallam, M., Dababseh, D., Eid, H., Hasan, H., Taim, D., Al-Mahzoum, K., Al-Haidar, A., Yaseen, A., Ababneh, N.A., Assaf, A., Bakri, F.G., Matar, S. ve Mahafzah, A. (2021). Low COVID-19 Vaccine Acceptance is Correlated with Conspiracy Beliefs among University Students in Jordan. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(5), 2407-2420.

Scerri, M. ve Grech, V. (2020). COVID-19, Its Novel Vaccination and Fake News—What a Brew. *Early Human Development*, 105256.

Schapals, A.K. (2018). Fake News: Australian and British Journalists' Role Perceptions in an Era of "Alternative Facts". *Journalism Practice*, 12(8), 976-985.

Schwartz, K. (2019). Millions Still Believe the 1969 Moon Landing Was a Hoax, *VoaNews*. Erişim 24 Mart 2021 <https://cutt.ly/7cQ98Pk>

Schwarz, N. & Jalbert, M. (2020). When news feels true: Intuitions of truth and the acceptance and correction of misinformation. R. Greifeneder, M. Jaffé, E. J. Newman, & N. Schwarz (Ed.), *The psychology of fake news: Accepting, sharing, and correcting misinformation içinde*, (73–89)., London: Routledge.

Schwarzinger, M., Watson, V., Arwidson, P., Alla, F., & Luchini, S. (2021). COVID-19 vaccine hesitancy in a representative working-age population in France: a survey experiment based on vaccine characteristics. *The Lancet Public Health*, 6(4), e210-e221.

Solmaz, B., Tekin, G., Herzem, Z. ve Demir, M. (2013). İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Bir Uygulama. *Selçuk İletişim Dergisi*, 7(4), 23-32.

Spring, M. (2020). COVID-19: İnternette Yayılan Yalan Haberinin Gerçek Kurbanları.

BBC News. Erişim 7 Nisan 2021 <https://cutt.ly/UcFiHFR>

T.C. Sağlık Bakanlığı COVID-19 Bilgilendirme Sayfası Birincil vaka (saglik.gov.tr)

Tandoc, E.C., Lim, Z.W. ve Ling, R. (2018). Defining "Fake News": A Typology of Scholarly Definitions. *Digital Journalism*, 6(2), 137-153.

Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK), (2019). <https://bit.ly/2W4wBJR>

Türkay, M., Ay, E.G. ve AYTEKİN, M.R. (2017). Antalya İlinde Seçilmiş Bir Grupta Aşı Karşıtı Olma Durumu. *Akdeniz Tıp Dergisi*, 2, 107-112.

Uşul, A.S. (2021). İlk CoronaVac aşısı Sağlık Bakanı Koca'ya yapıldı. *Anadolu Ajansı*, Erişim 18 Kasım 2021 <https://bit.ly/3HxkcmT>

Ülker, P. (2021). İnfodemi: Türkiye'de Yalan Haber Salgınında Artış. *Deutsche Welle Türkiye*, Erişim 5 Nisan 2021 <https://cutt.ly/lcQ9Cid>

Ünal, R. & Taylan, A. (2017). Sağlık iletişiminde yalan haber-yanlış enformasyon sorunu ve doğrulama platformları. *Atatürk İletişim Dergisi Sağlık İletişimi Özel Sayısı*, 14: 81-100.

Wang, N., Li, S. Y., Yang, X. L., Huang, H. M., Zhang, Y. J., Guo, H., Luo, C. M., Miller, M., Zhu, G., Chmura, A. A., Hagan, E., Zhou, J. H., Zhang, Y. Z., Wang, L. F., Daszak, P. ve Shi, Z. L. (2018). Serological Evidence of Bat SARS-Related Coronavirus Infection in Humans, China. *Virologica Sinica*, 33(1), 104–107.

Wardle, C. ve Derakshan, H. (2017). Information Disorder: Toward on Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making. *Council of Europe Report DGI(2017)09*. Erişim 6 Nisan 2021 <https://cutt.ly/yc4UtLm>

Wardle, C. (2019). Understanding Information Disorder, First Draft. Erişim 11 Nisan 2021 <https://firstdraftnews.org/>

Yang, K. C., Torres-Lugo, C. ve Menczer, F. (2020) Prevalence of Low-Credibility Informaton on Twiter During the COVID-19 Outbreak. *ArXiv E-prints*. 2004–14484. Erişim 5 Nisan 2021 <https://cutt.ly/ncWUOqW>

Yeni Mecrada Hegemonik Söylem: Erkeklik Krizinin Instagram'da Tezahürü

Işıl Kızılırmak Ata

Doktora Öğrencisi

kizilirmakisil@gmail.com

Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

0000-0002-1856-0634

Aslıhan Doğan Topçu

Prof. Dr.

aslihandt@mersin.edu.tr

Mersin Üniversitesi İletişim Fakültesi

0000-0001-5538-314X

Abstract

Hegemonic Discourse on the New Media: The Manifestation of Masculinity Crisis on Instagram

In social media where counter-hegemonic discourses can be produced and which give freedom to its users through the anonymity it provides, gender is represented by the reproduction of inequality and the construction of different experiences by the transformed identity. Instagram, which is differentiated from other social media applications by its user profile formed mainly by young people and by its effect on gender formation according to dominant references, is a fertile place with these specificities to analyse sexual identities. In this research, the discourses of accounts that produce Turkish-language content focused on masculinity were analysed. The focus of the analysis is on the relationship between the existing discourse on these accounts and the dynamics of the crisis of masculinity and the movements of men, deepened by structural problems such as unemployment and also by the momentum acquired by the feminist movement. The research results indicate that the masculinity of the analysed Instagram accounts is shaped by radicalized masculinism and hate speech towards women. The discourse becomes violent when it comes to any news item that is seen as a threat to masculinity.

keywords: *masculinity, social media, masculinism, Instagram, representation*

Résumé

Discours hégémonique sur les nouveaux médias : la manifestation de la crise de la masculinité sur Instagram

Dans les médias sociaux où les discours contre-hégémoniques peuvent être produits et qui donnent de la liberté aux utilisateurs par l'anonymat qu'ils offrent, le genre est représenté par la reproduction de l'inégalité et la construction des différentes expériences par l'identité transformée. L'Instagram qui est différencié des autres applications des médias sociaux par son profil d'utilisateur formé surtout par des jeunes et par son effet sur la formation du genre selon les références dominantes, est un lieu fertile avec ces spécificités à analyser les identités sexuelles. Dans cette recherche, ont été analysés les discours des comptes qui produisent des contenus en turc focalisés sur la masculinité. Le focus de l'analyse est sur la relation entre le discours existant sur ces comptes et les dynamiques de la crise de masculinité et des mouvements d'hommes approfondies par des problèmes structurales comme le chômage et aussi par l'élan acquis par le mouvement féministe. Les résultats de la recherche indiquent que la masculinité des comptes Instagram analysés est formée par un masculinisme radicalisé et par un discours de haine envers la femme. Le discours devient violent dès qu'il s'agit de n'importe quelle actualité perçue en tant qu'une menace envers la masculinité.

mots-clés: la masculinité, les médias sociaux, le masculisme, Instagram, la représentation

Öz

Karşı-hegemonik söylemlerin de üretilebildiği ve sağladığı anonimlikle kullanıcılarına özgürlük alanı açan sosyal medyada toplumsal cinsiyet, hem eşitsizliğin yeniden üretilmesi hem de dönüşen kimliğin farklı deneyimleri kurmasıyla temsil edilmektedir. Genç yoğun kullanıcı profili ve toplumsal cinsiyeti egemen atıflara göre biçimlendirmedeki etkisi ile diğer sosyal medya uygulamalarından ayrılan Instagram da bu nitelikleri ile cinsiyet kimliklerinin incelenmesi için verimli bir alandır. Bu çalışmada, Instagram'da erkeklik odaklı Türkçe içerik üreten hesapların söylemleri analiz edilmiştir. Analizin odağında, bu hesaplardaki söylemin, işsizlik gibi yapısal sorunların yanı sıra feminist hareketin kazandığı ivmeyle de derinleşen, erkeklik krizi dinamikleri ve erkeklik hareketleriyle ilişkisi, vardır. Çalışmanın bulguları, incelenen Instagram hesaplarındaki erkekliklerin radikalleşen biçimde maskülizm ile kadına yönelik nefret söylemiyle biçimlendiği yönündedir. Söylem, erkeklığe yönelik tehdit olarak algılanan herhangi bir gündemde şiddetlenmektedir.

anahtar kelimeler: erkeklik, sosyal medya, maskülizm, Instagram, temsil

GiriŒ

Kullanıcısına anonimlik ve sınırsızlık üzerinden sağladığı özgürlük alanı ile yeni medya, onun kendisini temsiline ve kolektif bir kimliğin parçası olmasına imkân tanımaktadır. Bu özgürlük alanı, toplumsal hiyerarŒilerin yeniden üretimine koyduğu katkıyla tartiŒılmaya devam etse de, alanın dayatma nedeniyle gündelik hayatta deneyimlenemeyen performanslara imkân tanıdığı ve egemenin sesi dışındaki sesleri tanıdığı da aŒıkardır (Alemdaroğlu ve DemirtaŒ, 2004, s. 206). Toplumsal cinsiyet kimliklerinin yeni medyada temsili de, bu hegemonya-dışı söylemi sahiplenmekle ait hissedilen kategoriye içkin sayılan nitelikleri eŒitsizliđi yeniden üretecek biçimde ilan etmek arasında deneyimlenmektedir. Bourdieu (2014, s. 87-88), bedenın başkalarına takdiminin pratik deneyim ile meŒru beden arasındaki mesafeyi belirlediğini ve kiŒinin toplumsal hayattaki başarısına katkı sunduğunu söylemektedir; kadınları sembolik nesnelere dönüŒtüren eril tahakküm, onları başkalarının bakıŒı tarafından var edilen bir konuma hapsederken sembolik bağlılık altında tutar.

Kadın bedeninin nesneleŒtirilmesinde kitle iletiŒim araçlarının rolü ve bu sürecin egemen erkekliğin yeniden üretimine etkisi, feminist hareketin etkisiyle 1960'lardan beri tartiŒılmaktadır. Bugün bu sürece dijital ortamlardaki temsil üzerinden bakıldığında, kadınlığın yine benzer bir hattan inŒa edildiği görülmektedir ki, bu inŒayı sosyal medyanın, özellikle gençler üzerinde, bedenın en güçlü denetim aracına dönüŒmesinden bağımsız düşünmek mümkün değildir (Verrastro vd.,2020). Erkekliklerin dijital ortamlardaki temsillerinin incelenmesi ise daha yakın tarihin konusudur, ilk araŒtırma 1997'de yapıldıysa da kadınlık temsilleriyle karŒılaŒtırmadan salt erkeklikleri inceleyen çalıŒmaların sayısı hâlâ çok değildir (Licht, 2013; Rodriguez ve Hernandez, 2018). Hem gündelik pratiklerle doğrudan karŒı karŒıya olduğumuz bir alan hem de yıktığı sınırlar ve belirleme gücü ile sosyal medya, erkekliliği sadece egemen erkekliliğin yeniden üretimiyle değil çatıŒmalı yapısı ile de kurar. Sosyal medyayı hegemonik erkekliliği yeniden üretmek için kullanan erkek hakları aktivistleri için, mecranın, özellikle feministler tarafından, karŒı-hegemonik söylemler için kullanılması daha radikal ideolojiler ve söylemler geliŒtirmesi ile karŒılık bulmaktadır (Nagle'dan aktaran Rodriguez ve Hernandez, 2018:2). Ging (2017) de, gerçek dünyadaki Œiddet eylemleriyle de iliŒkilendirilen web tabanlı radikal kadın düşmanlığı 'manosphere'in zehirli bir anti-feminist propagandayı sürekli güçlendirerek etki alanını geniŒlettiđine dikkat çekmektedir.

Kadınların sosyal medyayı eŒitsizlik ve Œiddete karŒı yükseltilen sesin aracı olarak kullanıŒı, dünyadaki deneyimlere paralel biçimde Türkiye'de de, #metoo gibi dijital eylemliliklerle ivmelenmiŒtir. Son yıllarda kadınlar ve LGBTI+'lar için sosyal medya, düzenledikleri yüksek katılımlı eylemlere dair haberleri yaygınlaŒtırılabildikleri ve örgütlenebildikleri en önemli mecradır. Özgürlük ve eŒitlik talebinin, gündelik hayatta temas edilmeyen deneyimleri de görünür kılan sosyal medyada ilanı erkeklik krizine yeni bir kaynak kazandırmaktadır. Bu krizin 'gerçek dünya'daki kaynağında ise, ekonomi alanındaki belirsizlikle yükselen işsizlik,

göçmenlerde cisimleştirilen güvenlik kaygısı ve siyasal alana yayılmış gerilim durmaktadır. Erkeklik krizinin egemen erkeklik söylemine karşı söylemlerin üretildiği bir alan olan sosyal medyadaki erkeklik tezahürleri üzerinden okunmaya çalışılması, kolektif kimliğin inşasına anın içinden bakma potansiyeli taşımaktadır. Sosyal medya hem toplumun yansıması olarak kabul gören erkekliklerin incelenebileceği hem de sağladığı anonimlikle hegemonik olmayan temsillerin görülebileceği bir alandır. Erkekler arasındaki reel farkları ortadan kaldırarak onları görece eşitleyen, pek çok erkek için ideal erkeklığe dair kurgunun deneyimlenebildiği bu alandaki temsilleri incelemek, bu deneyimin kolektif kimliğin inşasına etkisini ve ataerkil düzenden arzuladığına pay alamayan erkeklerin krizle ilişkisini açığa çıkarma imkânı da sunmaktadır.

Betimleyici bir nitel araştırma tasarımına dayanan bu çalışma, Connell'in (2012, s.6), çoklu erkeklik deneyimlerinin toplumsal hayata etki eden tüm kurumlar ve ortamlarda olduğu gibi, kitle iletişim araçları ve popüler kültürde de incelenmesinin, erkeklığı sabit ve tarih dışı bir konum olarak anlamlandırmanın önüne geçebileceği fikrinden hareketle, kullanıcılarının yaş grubu¹ ve kullanım pratikleriyle bir 'yeni'yi temsil etme potansiyeli bulunan Instagram'da üretilen erkeklik söylemleri ile erkeklik kriz dinamikleri arasındaki ilişkiyi anlamayı amaçlamaktadır. Bu amaç kapsamında araştırma temel olarak, incelenen hesaplardaki söylemlerin ilişkilendiği erkeklik kategorileri ile erkeklik hareketlerinin genç kullanıcı yoğun bir mecrada farklı erkekliklere ne derece alan açtığına, kadın ve LGBTİ+'lara yönelik bakışın erkeklik inşasındaki yerine odaklanmaktadır.

Dijital Dünyada Erkeklik Temsillerine İlişkin Çalışmalar

Toplumsal cinsiyetin sanal ortamlardaki temsillerini konu edinen ilk çalışmaların sonuçları, ortamın kullanıcılarına cinsiyet konusunda daha geniş bir özgürlük tanıdığı yönündedir. Anonim kimlikler baskı ve çelişkiyi ortadan kaldıracabileceği gibi, var olan cinsiyet kategorilerine meydan okuma potansiyelini de açığa çıkarır (aktaran Alemdaroğlu ve Demirtaş, 2004, s. 214). Ancak ilerleyen dönemlerde sanal ortamların, toplumsal cinsiyet kimlikleri arasındaki hiyerarşinin yoğun olarak deneyimlendiği alanlar olduğu ortaya konmuştur.

Alandaki güncel çalışmalar da görsel tabanlı sosyal medya uygulamalarının toplumsal cinsiyet kimliklerini kalıp yargılara göre yeniden üretmedeki etkisine odaklanmaktadır. Feltman (2018, s. 3-4), kadın ve erkek Instagram kullanıcılarının fotoğraf seçimlerinin farklılaştığını belirtmektedir. Verrastro vd., (2020, s.4), Instagram'ın kadın ve erkeklerin kendilerini toplumsal beklentilere göre şekillendirme etkisiyle diğer sosyal medya uygulamalarından ayrıldığına değinmektedir.

Görsel tabanlı bir sosyal medya uygulaması olarak Instagram, kendini ifade etme ihtiyacını sözel olmayan bir forma taşınmaktadır. Cep telefonu uyumlu

1 Nisan 2020 itibarıyla, Instagram kullanıcılarının %64'ü 18-34 yaş aralığındadır (<https://www.statista.com/statistics/325587/instagram-global-age-group/>).

bir uygulama olması yaygınlık kazanmasını sağlamış, günlük deneyimlerin parçası haline gelerek sosyal görünürlüğün aracısına dönüşmüştür (Rodriguez ve Hernandez, 2018, s. 3). Feltman (2018, s.5), Instagram'ın yarattığı etkinin çevrimiçi paylaşımdan çok etkileşimle ilgili olduğunu belirtmektedir. Verrastro vd., (2020, s.3) ise, etkileşimin yarattığı değer duygusu nedeniyle popülerlik yarışına girilen Instagram'ın yoğun kullanımının narsistik özellikler ve endişeyle ilişkisine dikkat çekmektedir.

Sosyal medya, toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki eşitsizliğin açığa çıkarılması amacıyla kadın ve erkek kullanıcıların deneyimlerine odaklanan çalışmalara konu olmuş ancak bir erkeklik üretim mekânı olarak incelenmesi yakın dönemde yoğunlaşmıştır. Alanyazındaki ilk araştırmalar, alanın cinsiyetlere özgürlük tanıdığı fikrinden hareketle, eşcinsel erkeklerin sohbet odalarındaki deneyimlerine ve cinsel sağlığın dijital ortamlarla ilişkilerine odaklanmaktadır (Shaw, 1997; Yang, 2000). Bunları eşcinsel erkeklerin sanal porno deneyimleri, heteroseksüel erkeklerin reklamlara yönelik tutumları, pornografinin hegemonik erkekliğin inşasındaki yerine odaklanan (Mowlabocus, 2007; Garlick, 2010; Morgan, Richards ve VanNess, 2010) çalışmalar takip etmiştir. Light (2013) teknolojinin cinsiyetlendirici yapısının açığa çıkarılmasının erkekler arası hiyerarşinin inşasını kavramaya katkı koyacağına değinmiştir. Ging (2017, s. 5-6) ise, anonimliğin düşmanca ve yasadışı erkeklik performanslarının sergilenmesi ihtimalini kolaylaştırdığına dikkat çekmektedir. Anonim tecavüz tehditleri ve fantezi performanslarından görüntüler göndererek kadınlara boyun eğdirmeye çalışma gibi hegemonik erkeklik inşasının merkezinde yer alan eylemler, sosyal medyanın teknolojik gücüyle yoğunlaştırılabilir ya da istendiğinde silinebilir. Bu yok etme imkânıyla beden ve konumun saklanması/yeniden tasarlanması yasal süreçlerde cezasızlığa olanak tanımaktadır. Rodriguez ve Hernandez ise (2018), Instagram'da kadın bedeninin nesneleştirilmesi ve kadın düşmanı söylemleri hegemonik erkekliğin inşası bağlamında incelemiştir.

Türkiye'de dijital ortamlarda erkeklik temsillerinin incelendiği ilk çalışmalardan biri, sohbet odalarındaki anonimliğin özgürleştirme potansiyelini erkek profilleri üzerinden inceledikleri çalışmalarıyla Alemardoğlu ve Demirtaş'a (2004) aittir. Facebook'ta erkekliğin kadınlara karşı organize olma bağlamında temsiline (Demez, 2011), Facebook taraftar sayfalarında hegemonik erkeklik inşasına (Akbaş, 2012), ErkekMuhabbeti'nin toplumsal cinsiyet çalışmalarına erkek katılımı açısından incelenişine (Sancar, 2017), sosyal medyada çıplak erkek bedeninin sunumuna (Doruk, 2019), Instagram'da dijital babalığa (Gökalliler ve Özer, 2019), erkekadam.org bloğunda "erkeklik evreni"nin betimlenmesine (Elgün, 2020) ve Twitter'da #erkekyerinibilsin etiketiyle paylaşılan içeriklerdeki erkeklik söylemlerine (Öztürk, 2021) odaklanan çalışmalar sosyal medyada erkeklik temsillerine dair ufuk açıcı katkılar ortaya koymuştur. Instagram'da #erkeklik etiketini kullanan profillerinin kullanıcı tipleri doğrultusunda kategorileştirilmesini amaçlayan çalışmasında Elgün (2020), etiketin en çok bireysel hesaplarca kullanıldığını ve egemen erkekliğin yeniden üretiminin yanında eleştirel erkeklik ile feminist söylemlere de alan açıldığını belirtmektedir.

Alanyazında sosyal medya ile erkeklik ilişkisine dair çalışmaların sayıları artıyorsa da, Rodriguez ve Hernandez (2018 s.2), hegemonik erkeklik, hipermas-külinite ve toksik erkeklige dair performansların Tinder, Match.com, Twitter ve Facebook dahil olmak üzere farklı sosyal medya platformlarında çalışıldığına ve Instagram'da sadece erkeklige odaklanan araştırmaların sayısının azlığına değinirler. Bu uygulamada toplumsal cinsiyet temsillerini konu alan son çalışmalar da (Verrastro vd., 2020), saptamayla uyumlu olarak, genç kadın ve erkeklerin Instagram'daki beden ve güzelliğe algılarına ilişkindir.

Genç kullanıcı yoğun bir sosyal medya uygulaması olarak Instagram egemen dışı kimliklere alan açabilme potansiyeli bulundurmasına karşın tüm dünyada yayılan kadın düşmanı internet performanslarının da üretilebildiği bir mecradır. Instagram'da "erkek", "erkeklik", "maskul/maskül" terimlerini içeren adlara sahip anonim hesapları² erkeklik konumları ile erkeklik kriz dinamikleri ve şiddet söylemi arasındaki ilişkiye odaklanarak inceleyen bu çalışmanın Türkiye'de erkeklik kimliklerinin sosyal medyada yeniden üretimine dair güncel bir perspektif sunarak alanyazına katkı sunabileceği düşünülmektedir.

Sancılı Bir İnşa Olarak Erkeklik ve Eleştirel Erkeklik Çalışmaları

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini kavramak için tipik bir erkeklik kurgusu üzerine yoğunlaşmış "daha az ayrıcalıklı" konumda olan kadınları anlamının yerterli olmayacağını belirten Connell (1998; 2019), ayrıcalıklı konuma sahip erkekleri de anlamak gerektiğini vurgulamıştır. Connell'a (2019, s. 70-72) göre, tanımları kurumların ve ekonomik yapıların tarihi içine kök salmış erkeklige anlamak bir düşünce yapısı veya kişisel kimliği anlamayı aşarak, örgütlü toplumsal ilişkilerin bütünü düzenleyen dünyayı da anlamaktır. Messerschmidt (2019, s. 39-40), toplumsal cinsiyet kimlikleri arasında ırk, yaş, cinsellik ve milliyetin yarattığı farka odaklanan tartışmaların ancak 1980'lerin ortasından itibaren başladığına değinmektedir.

Eleştirel erkeklik çalışmaları, eril tahakkümü salt kadının tabi kılınışı üzerinden okuyan ve iktidar konumunu muğlaklaştıran toplumsal cinsiyet çalışmalarının kimlik inşasına yaklaşımını derinleştirmek için alan açmıştır. Sancar'ın ifadesiyle (2009, s.11), "toplumsal iktidar ilişkilerinin hem öznesi, hem de nesnesi olmak durumunda olan erkeklik deneyimlerini anlamadan, modern kapitalist toplumların cinsiyet rejimlerini anlamak" olası değildir. Hooks (2018, s. 40-41), erkeklerin daimi "muktedirler", "ayrıcalıklı kazananlar"; ataerkiye itaatkârlıkla eril hakimiyetin sürdürülmesinin biricik sorumlusu olarak kodlanmasının, ataerkinin erkeklikle ilişkisini görünmez kılacağını vurgulamaktadır.

² İlgili hesaplar çalışmanın örneklem başlığında detaylandırılmıştır.

Erkeklik Kategorileri ve Eril Tahakkümü Kurumsallaştıran Hegemonik Erkeklikler

Connell (1998;2019), farklı erkeklik deneyimlerini, hem kadın hem de diğer erkekliklerin kimliklerinde etkin rol oynayan hegemonik erkeklik, suç ortağı erkeklikler, marjinal erkeklikler ve madun/tabii kılınan erkeklikler olarak kategorize eder. Suç ortağı erkeklikler, ataerkilliğin inşasında hegemonik erkeklik kadar aktif değildir ancak sessizlikle kadının ikincilleştirilmesinden paylarını alırlar ve erkeklerin büyük çoğunluğu bu sınıflandırmada yer alır. Marjinal erkeklikler, ırk, etnisite veya sınıfsal açıdan iktidar karşısında dezavantajlı konumdadır, her zaman baskın hegemonik grubun iznine tabiidir. Toplumsal cinsiyetin sınıf ve ırk gibi yapılarla etkileşimi erkeklikler arasında farklı ilişkisellikler yaratır. Madun erkeklikler heteroseksüellik dışı cinsel yönelim nedeniyle ataerkilliğin erkeklere sağladığı ayrıcalıklı konumdan en az fayda gören gruptur. Maduniyet, toplumdaki kültürel tahakkümle ilişkilidir ve homoseksüel erkeklerin, heteroseksüel erkeklere tabii kılınması, homoseksüelliğin kültürel olarak damgalanmasından çok daha fazlasını imlemektedir.

Erkeklikler arası hiyerarşinin zirvesi olarak hegemonik erkeklik, toplumsal ilişkilerin örgütlenmesinde sadece kadınlara karşı değil diğer erkekliklere karşı da baskın gelmeyi içerir. Hegemonik erkeklik, kültürel, tarihsel ve coğrafik farklılıklar gösterebilmekle beraber, temelde erkeklerin tahakkümünü ve kadınların tabii kılınmışlığını yeniden üreten, dolayısıyla ataerkilliğin meşruiyet sorununa yanıt üreten bir toplumsal cinsiyet pratiğidir (Connell, 2019, s. 77-78). "İktidarı elinde tutan erkeklerin sahip olduğu erkeklik imgesine işaret eden bir kavram" olarak hegemonik erkeklik, sayıca az görülmekle birlikte, geniş erkek kesiminin onayıyla, devlet, ordu, aile gibi kurumlarca meşrulaştırılan değerler aracılığıyla inşa edilir (Sancar, 2009, s.27-32). Çağdaş hegemonik erkekliliğin başat özelliği, tabii kılınmış erkekliliğin en görünür biçimi olan eşcinselliğin karşısında, heteroseksüel kimliğe sahip olmaktır (Connell, 1998, s. 249).

İlerleyen dönemde Connell ve Messerschmidt (2005) kavramı yeniden tanımlarken hegemonik erkekliliğin ebedi bir statü olmadığına, diğer kategoriler gibi dönüşüme açık olduğuna vurgu yaparlar. Onu diğer kategorilerden ayıran dinamik olmadığı yönündeki yanlış okumadan çok erkeklikler arası hegemonik mekanizmaları açığa çıkarmadaki işlevselliğidir. Kavramın odağında, zaman ve kültürden bağımsız, bir örtüşen değerler toplamı değil, dönemin ruhuna uygun olarak onaylanan nitelikler vardır. Hegemonik erkekliliğin fiziksel şiddet gibi toksik eylemlere atıfta bulunmasının şaşırtıcı olmadığını ancak şiddetin her zaman hegemonik erkekliliği tanımlamada kullanılamayacağını belirterek hegemonyanın farklı yapıları olduğuna dikkat çekerler. Messerschmidt (2019, s. 90-93) baskın erkekliliğin her zaman eşitsiz cinsiyet ilişkilerini meşrulaştırmanın öznesi olmayacağına, tahakkümcü erkekliliğin pratiğe dökülen toksiklik olduğuna değinir³. Odağa şiddet,

3 Toksik erkeklik, "fiziksel ve mental güçlülük, hisleri dışı vurmamak, şiddete eğilim gibi özellikler, bunların tam tersinin kadınsı olduğu iddiasına ve kadınlığın reddine dayanır". Kavram bu yönüyle kötücül özellikleri doğayla ilişkilendirip erkekliklerin değişken yapısını boşa düşürme potansiyeli taşımaktadır (Günay- Erkol, 2018, s.9).

saldırganlık ve benmerkezcilik yerleştiğinde, hiyerarşik ilişkileri rızayla meşrulaştıran hegemonik erkeklikler ile tahakkümcü erkeklikler arasındaki fark belirginleşir.

Hegemonik erkekliğin yeniden formülasyonunu tartıştığı metninde Mes-serchmidt (2019, s. 130-137), başat erkeklikler kavramını detaylandırır. Yerel, bölgesel, küresel ölçekte en çok onaylanan yerleşik deneyim olarak başat erkeklik her daim toplumsal cinsiyet egemenliğiyle bağlantılı olmayabilir. Hegemonik erkekliği Bourdieu'nun habitus, sermaye ve alan kavramlarıyla tartışan Coles'a (2009) göre, habitusun sürekli norm dayatmasını aşmak olasıdır. Mozaik erkeklik kavramı, bu olasılıkla, hegemonik erkekliğin gerekleriyle müzakere edip güçlü alanlara vurgu yaparak, yeniden baskın olma biçimde inşa edilir. Mozaik erkeklik hegemonik erkekliği tanıır, kendisindeki eksik parçayı, doğru sermayeye yatırım yaparak tamamlayabilir, bu sayede güç ve statü sağlayabilir.

Eleştirel erkeklik çalışmalarına dair son katkılardan biri Borkowska'nın (2009) içerimli erkeklik yaklaşımıdır. İçerimli erkeklik, önceki nesillerce reddedilen kimi niteliklerin yeni nesil erkeklerce sahiplenilmesini ve erkekliğin bu özellikleri içerecek biçimde genişlemesini ifade etmektedir. Erkekliğe için nitelikler tarihsel eğilimlerle şekillendiğinden dönüşebilir; erkekler arası ilişkilerde daha az tahakküm, duyguları paylaşmada çekincesizlik veya homofobinin eskisi kadar güçlü olmayışı buradan hareketle okunabilir (Günay- Erkol, 2018, s.10-11). Ancak orta sınıf, beyaz heteroseksüel erkeklerin sınırlı deneyimini tanımladığından, cinsiyet güç ilişkilerine dair bir değişim potansiyeli barındırması olası görünmemektedir (Ging, 2017, s.4).

Erkeklik Hareketleri: Ataerki, Feminizm ve Konumlar

Erkeklik deneyimlerini daha net anlayabilmek için, ilişkilendikleri konum/hareketlerin seyrine de bakmak gereklidir. Bozok (2009;2011), Messner (1997) ve Clatterbaugh'ın (1990) sınıflandırmalarına referansla, hareketlerin feminizmle ilişkisini odağa alan üçlü sınıflandırmayı şöyle özetler: Erkeklikçi (masculinism), erkek kurtuluşçu (male liberation) ve pro-feminist konumlar. Erkeklikçilik yaklaşımını sahiplenenler, biyolojik belirlenime atıfla, erkeğin doğası gereği üstün olması gerektiğini savunurlar ancak onlara göre erkek egemenliği hiçbir zaman tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Biyolojik belirlenimcilik ve yaradılışçılıkla ilişkilenen söylemleri, ataerkillik savunusu ve kadın düşmanlığından beslenir. Ataerki sistemin mutlak olduğu savunusunu feminizm ve queer harekete yönelttikleri nefret söylemi ile yüceltirler⁴. Erkek kurtuluşçuluğu yaklaşımı, kadınların ve LGBTİ+'ların ikincileştirilmesini görmezden gelip, ataerki sistemin erkeklere verdiği zarara odaklanır. Buna göre, savaşta yaralanmaktan sürekli güçlü ve sert görünme zorunluğuna dek tüm mağduriyetler ataerkilliğin erkeklik rolleri nedeniyle gerçekleşmektedir. Yıkımın kaynağını erkekliğin özünden uzaklaşmış olmakta arar, ataerki olmadığını

4 Selek (2018, s. 136), Gourarier'e atıfla, kadınların elinde olduğuna inandıkları iktidarı geri almak için örgütlenen maskülinist grupların kapalı eğitimler de düzenlediğine, gerek duyulduğunda kullanılmak üzere şiddeti sahiplendiğine değinmektedir.

kabul ettikleri sağlıklı erkekliğin özüne dönmeyi amaçlarlar. Üçüncü sınıflandırma ise pro-feminizmdir. Pro-feministler ataerkil sistemin kadınlar ve eşcinselleri ikincilleştirdiği bilinciyle, feminizm ve queer hareketleri destekler, tartışmalarını erkekliğin ataerkil sistemdeki konumunu kavramak üzerinden sürdürürler.

Bu politik konum/hareketler, büyük oranda, II. Dalga Feminizm'in erkekler cephesinde yarattığı yankıdan doğmuştur. Messner (2016, s.8), erkek kurtuluşçu hareketin, 1970'lerde geleneksel erkeklik anlayışlarını eleştirmek üzere çıktığı yolda, pro-feminist ve anti-feminist gruplara ayrıldığını söyler. I. Dalga Erkek Hareketi olarak anılan bu süreçte, erkeklerin değişimi yoluyla ataerkilliğin geriletilebileceği hatta yıkılabileceği tartışılmıştır. Ancak 1990'ların sonunda ortaya çıkan II. Dalga Erkek Hareketi ile alınan yoldan geriye düşülmüş, erkekler yeniden iktidarı hedeflemiştir (Sancar, 2009, s. 28). Adams ve Savran, 1970'lerdeki erkek hareketlerinin eşitlikçi söyleminin aksine, 1990'ların talebinin erkeklerin feminizm eliyle kadınsılaştırılmasını durdurma olduğunu belirtirler (Onur ve Koyuncu, 2004, s.37).

Erkekliğin Kırılgan Zemini ve Kriz Dinamikleri

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin tarihsel dönüşümünü çıkar çatışmalarına odaklanarak değerlendiren Connell (2019, s.158), erkeklerin şeref, itibar ve hükmetme yetkilerini aldıkları ataerkiyle kurdukları bağın ne denli köklü olduğuna değinir. Bu bağın yitiminden duyulan kaygı iki şiddet odağını harekete geçirir: Ayrıcalıklı grubun üyelerinin tahakkümü devam ettirebilmek için kadınları hedef alan şiddete başvurusu ve erkekler arası toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki şiddetin yükselişi. İkinci odak sadece savaşları, silahlı saldırıları kapsamaz. Eşcinsel erkekleri hedef alan şiddette olduğu gibi, bir sınır çizme ve dışlama aracı, grup mücadelesinde erkekliği koruma ve kanıtlanmanın yoludur. Connell (2009, s.161-162), modern erkekliklerin kriz eğilimlerinin, "erkeklik krizi"nden ayrı olarak, egemen erkekliğin yeniden tesis edilmesi girişimlerinin tetikleyicisi olabileceğini vurgular. Kriz eğilimlerinin en gözle görülür kanıtı, iktidar ilişkilerindeki dönüşümde; "ataerkil iktidarın meşruiyetinin tarihsel olarak çöküşü ve kadınların özgürleşmesi için dünya çapında başlatılan hareket"tedir. Bu kriz eğiliminin çıktısı, meşruiyet stratejilerini yeniden tahkim için erkeklik kùltlerine yönelmek de feminist reformları desteklemek de olabilir.

Üretim ilişkileri kriz eğilimleri için güçlü bir damar oluşturur. Kadınların iş gücüne katılımı artsa da emeğin cinsiyete dayalı bölüşümü ve mülkiyetteki eşitsizlik sürmektedir. İşsizlik, fiziki veya teknolojik dezavantajın yarattığı farkla geride kalacağını, ataerkil çıkarları ile arasındaki hattın kırılganlaştığını düşünen erkeklik için üretim ilişkilerinin belirsiz yapısı gerilim kaynağıdır. Ataerkil toplumsal düzen karşısında cinsel özgürlüklerin görünürlüğü bir diğer kriz eğilimi alanıdır. Kadınların beden denetimine karşı mücadeleleri, cinsel haz talepleri ve heteronormatiflik dışı cinsel pratiklerin mücadelesi kateksis ilişkilerini yeniden düzenlemiştir. Bu kriz eğilimleri değişen erkekliklerin perspektiflerini sunmakla birlikte, sürecin modern erkek rolü imgeleri ya da gerçek erkeklik mitlerinin yeniden üretilmesinden daha geniş bir hatta sahip olduğunu, iktidara için tüm alanları kapsadığını gösterir (Connell, 2019, s. 163-164).

Erkeklik krizi, modernlik değerlerinin erkeği üstün kılabilecek zemini yok etmeye başlaması karşısında duyulan korku ve endişeyi ifade etmektedir. Erkek üstünlüğünü tahkim mücadelesi “oldukça istikrarsız, kırılabilir cinsiyet konumları”nı açığa çıkarmaktadır (Sancar, 2009, s.115). Bourdieu (2014, s. 68-70), erkeklerin her koşulda erkekliğini ispata zorlayan sürekli bir gerilim içinde bulunmalarının eril imtiyazın olumsuz yanı olduğuna değinirken, erkeklik krizinin kaynağını da açıklamaktadır. Gerekliliklere tabi erkeklik topluluğunda şeref, ayrıcalık kazanma amacıyla kamusal alandaki fırsatları değerlendirme ihtiyacı doğurmaktadır. Kadının erdemi bekaretle işaretlendiğinden şerefi yalnızca korunup kaybedilebilir. Dolayısıyla, eril değerlerin yüceltilmesiyle kadınlıkla ilişkilenen kaygı arasında doğrudan bir ilişki vardır: “Böylelikle her şey imkânsız erillik idealini muazzam bir kırılabilirlik kaynağına dönüştürmek için bir araya gelir”. Bourdieu, erilliğin görünür işaretlerini üretmekle erilliği sergileyip sınamanın ardında paradoksal biçimde bu kırılabilirliğin olduğunu açıklar. Erkeksi dayanışmanın güçlenmesini sağlayan erkeklik sınavları, erkekler grubuna aidiyet tasdiki, kimliğin yeniden üretim mecralarından olan sosyal medya platformları üzerinden de okunmaya açıktır.

Araştırma Tasarımı

Betimleyici bir nitel araştırma olarak tasarlanan bu çalışmada, Instagram’da erkeklik odaklı içerik üreten hesapların söylemleri, çalışmanın kuramsal çerçevesinden hareketle, erkeklik kategorileri ve hareketlerine aidiyete odaklanılarak incelenecektir.

Amaç ve Varsayım

Çalışmanın amacı, Instagram’da üretilen erkeklik söylemlerini erkeklik krizi dinamikleri bağlamında, erkekliğin inşa süreçleri ve erkeklikler arası tahakküm, çatışma ve dayanışma süreçlerini de anlamaya çalışarak, incelemektir. Bu amaçtan hareketle çalışmanın yanıt aradığı sorular şunlardır: Instagram’da ‘erkeklik’ terimini kullanarak içerik üreten sosyal medya hesaplarındaki ege-men söylem hangi erkeklik kategorileri ile ilişkilidir? Bu hesaplarda tariflenen temel erkeklik nitelikleri nelerdir ve onlara sahip olmakla ‘gerçek erkek’ olmak arasındaki ilişki nasıl kurulmaktadır? Hesaplarda -varsa- ötekileştirici söylem kim üzerinden üretilmektedir? Hesaplar çalışmanın kuramsal kısmında yer verilen erkeklik sınıflandırmalarından hangisine dahil edilebilir? Sosyal medyadaki erkeklik içerikleri yekpare bir erkeklik söylemi mi üretmektedir yoksa genç kullanıcı yoğunluğuna sahip Instagram’da farklı erkeklik söylemlerine yer var mıdır?

Çalışmanın varsayımı, son dönemde farklı dinamiklerle derinleşen erkeklik krizinin sosyal medyadaki erkeklik söylemleriyle bağına odaklanır ve birbiriyle ilişkili iki hatta sahiptir. Bu varsayımlardan ilki, günümüzde kimliğin inşa-sındaki etkisi diğer tüm iletişim araçlarından daha etkili olan sosyal medyada bir kolektif kimlik olarak erkekliğin, bu krizi bertaraf etmeye çalışırken görünür

kıldığı, avantajlı konumunu yeniden elde etmek için kendisine içkin gördüğü değerleri yüceltme yoluna gittiği, ikincisi ise başat düşmanın kadınlık ve ideal erkeklik değerleriyle çelişen erkeklikler olduğu, bundan hareketle erkeklik konumunun 'o olmayan'ı işaretlemekle kurulduğudur.

Örneklem ve Yöntem

Bu çalışmanın örneklem alanı olarak Instagram'ın belirlenmiş olmasının iki nedeni vardır: Bunlardan ilki, toplumsal cinsiyet kimliklerini toplumsal beklentilere göre şekillendirmeye daha fazla olanak sağlamasıyla diğer sosyal medya uygulamalarından ayrılmasıdır. İkinci ve daha önemli neden ise, genç kullanıcı sayısının diğer sosyal medya uygulamalarından fazlalığı ile bir 'yeni'yi temsil etme potansiyelinin oluşu ve verili erkeklik krizi dinamiklerinin tezahürleriyle cinsiyet hiyerarşisinin geleceğine dair tespitlerde bulunmaya imkân sağlamasıdır.

Çalışmada, zengin bilgi yüklü durumların açıklanması ve örüntülerin derinlemesine analizine imkân tanıyan amaçlı örneklem yöntemi (Patton, 2014:242) kullanılmıştır. Çalışmanın örnekleme alanı, Instagram'da Türkçe içerik üreten ve içerik oluşturma amacına uygun olarak "erkek", "erkeklik", "maskül/maskül" terimlerini içeren adlara sahip hesaplar içinde 31/04/2020 tarihi itibarıyla en çok takipçiye sahip olan @maskulist.tr, @erkekkanali, @erkekadamsitesi, @1maskulist, @erkek.cemiyeti, @erkekgibi, @masculinity.tr, @maskulizmturkiye, @maskulendusence ve @maskulizm_esitlik ile sınırlıdır⁵. Takipçi sayısından bağımsız olarak, hesap adıyla örtüşmeyerek bağlam dışı içerik üreten ve reklam alan/ürün tanıtımı yapan hesaplar örnekleme dahil edilmemiştir.

Örnekleme alanı oluşturulan Instagram hesaplarının içerik üretmeye başladıkları tarihten 31/08/2020'ye kadar tüm gönderileri çalışmanın amacına uygun olarak, nitel metin analizi ile incelenmiştir. Yöntem, her bir hesaba ait söylemin, erkeklik kriz dinamikleriyle ilişkilendirilen gündemler başta olmak üzere, süreç içindeki seyrinin çok yönlü olarak incelenmesine imkân sağlayışı nedeniyle tercih edilmiştir. İçeriklere dair veriler kategorize edilerek analiz edilmiştir.

Instagram'da Erkeklik İnşasına Dair Bir Analiz: Düşmanlaştırılan Kadınlık, Krizdeki Erkeklik

Çalışmanın örneklemini oluşturan Instagram hesaplarında 31/08/2020 tarihine dek paylaşılmış toplam 3886 gönderi incelenmiştir. İlk olarak, her bir hesaba ait gönderiler, çalışmanın sorularına yanıt oluşturacak biçimde analiz edilmiştir. Ardından örnekleme dahil tüm gönderiler kadınlar ve feministler, ideal erkeklik kurgusu, erkekliğe dair sorunlar ve çözüm önerileri ile erkekliğin gelecek tahayyülü kategorilerinde incelenmiştir. Bu bölümde öncelikle, ilgili hesaplara dair genel bir çerçeve çizilecektir.

5 Instagram'ın örneklem alanı olarak belirlenme nedenleri belli olmakla birlikte, Twitter ve Facebook da amaca uygun olarak taranmıştır. Bu uygulamalarda örnekleme niteliklerini sağlayan hesaplar çalışmada incelenen Instagram hesaplarına bağlıdır. Instagram için üretilen içerikler diğer uygulamalardaki hesaplarda yeniden paylaşılmaktadır.

Toplumsal beklentiler karşısında erkekliklerin mağduriyetini görünür kılmayı amaçlayan @maskulist.tr isimli hesap 01.06.2017'den beri içerik üretmekte ve maskülizmi, "toplumsal cinsiyet eşitliği adına erkek haklarını savunmaya yönelik toplumsal teori ve politik hareket tarzı" olarak tariflemektedir⁶. İdeal erkekliğe dair beklentiler "erkek adam bale de yapar zeybek de oynar"⁷ ve "renklerin cinsiyeti yoktur"⁸ iletileri ile reddedilmektedir. Toplumun iş cinayetlerinde yaşamını yitiren, sünnetle istismar edilen, intihardan başka çaresi kalmayan erkekleri görmezden gelişi eleştirilir. @maskulist.tr'ye göre bu tabloda asıl vahim olan, erkeklerin görünmez kılındıklarının bilincinde olmayışlarıdır⁹. Hesapta, özellikle kadın cinayetlerine verilen tepkilerden yola çıkarak müphem düşmanlar yaratıldığını, erkeklerin şiddet gördüğü haberler aracılığıyla faili muğlaklaştıran içerikler üretildiğini söylemek mümkündür. Nafaka ve velayet davaları sıklıkla içerik üretilen başlıklardandır ve "Yargıtay resmen şunu diyor, "aldatılıyorsan ve çocuğunu görmeye devam etmek istiyorsan boşanma, bunu kabullen, aldatılmayı sindir."¹⁰, "Süresiz nafakanın ve mevcut nafaka kanununun insanlık dışı olduğunu artık herkes anlamalı."¹¹ iletilerinde olduğu gibi kadınlar lehine düzenlendiği savlanan kanunların erkekler açısından adaletsizlik yarattığı vurgulanmaktadır. Feminizm gerekli bir mücadele olarak tariflenmekte ancak feminist eylemler erkekleri şiddet üzerinden tektipleştirmeleriyle eleştirilmektedir. @maskulist.tr, kaldırılamayan yüklerle dönüşen erkeklik ödevlerine karşıdır; marjinal ve madun erkeklikleri tanır, hegemonik erkekliğin tahakkümünü reddeder, LGBTİ+ mücadelesini destekler. Hesap kadına yönelik şiddetin karşısına failin de erkek olduğu şiddeti yerleştirdiği içeriklerinde maskülizme yaklaşsa da, erkek kurtuluşçu söylemlere sahiptir.

Çalışmanın örnekleme dâhil hesaplar içinde, içerik üreticilerinin gerçek kişiler olarak görünür olduğu tek hesap 09.04.2017'den beri etkin olan @erkekkanalı'dır. Üreticiler baskın görünme kaygısı güdülmeyen fotoğraflarda, yemek yapmanın sırlarına, yoganın iyileştiriciliğine dair bilgiler paylaştıkları içeriklerde görünmektedirler. İçeriklerde egemen erkekliğe dair atıflar/beklentiler, özellikle toksik erkeklik tezahürleri eleştirilmekte, bunları yok saymayan erkeğin mutlu olmayacağı ifade edilmektedir: "Güvensiz bir adam çöker ya da doğasına uygun olarak saldırıya geçer. Saldırır, küfreder ve ezilir. (...) Köklenmiş bir erkek yanlış olmayı ve sorgulanmayı tehdit olarak görmez ve küçümsemez"¹². Kitap, film, kişisel bakım, kas gücünü vurgulayanların dışındakileri de kapsayan spor önerilerinde bulunmaktadır. İlişkilere dair içerikler genellikle kadın konuklarla üretilmektedir. Hesapta sürekli eşitlik vurgusu yapıldığı görülmekle birlikte, "kadınları içeriden fethetmenin yolu, astroloji!"¹³, "kadınların kullandığı görsel dolandırıcılık yöntemleri"¹⁴ içeriklerinde de görüldüğü gibi tektipleştirilmiş kadın söylemine yaslanıldığı

6 <https://www.instagram.com/p/B-4bk8ynV8o/>

7 <https://z-p15.www.instagram.com/p/B0a6oSpnJjO/>

8 <https://z-p15.www.instagram.com/p/Bz5fYLOH6EU/>

9 <https://www.instagram.com/p/B5CrjrMH1qB/>

10 <https://z-p15.www.instagram.com/p/BsQxpuRHLHn/>

11 <https://z-p15.www.instagram.com/p/Bo4kcgYHYn8/>

12 <https://www.instagram.com/p/B5-VafdAb8y/>

13 <https://z-p15.www.instagram.com/p/CGCopyPgoUS/>

14 https://z-p15.www.instagram.com/p/CANrH3tggT_/

açıktır¹⁵. Hesap, eğitilmiş, dil bilen, yeni sporlarla tanışma fikrine açık, seyahat imkânı olan, mekân ve etkinlik tercihleriyle görece üst-orta sınıf genç erkeklerin sosyalleşme mecralarındandır. Hesabın idealize ettiği erkekliğin odağında kendini gerçekleştirmek vardır. Bu açıdan deneyimlenen ya da deneyimlenmesi arzulan erkekliğin sınıfsal bir kendini inşa hali olduğu, diğer erkekliklerden yaşam tarzı üzerinden ayrılmanın hedeflendiği söylenebilir. Bu hedef, ekonomik ve kültürel sermayenin erkeklikler arası deneyimleri farklılaştırmasına da örnektir. Hesap, egemen erkeklik kodlarını bütünüyle reddedişi, kadınlarla mutlak eşitlik savunusu ve LGBTİ+ mücadelesini sahiplenen içerikleriyle diğerlerinden ayrılır. @erkekkanali, ataerkilliğin zedelediği sağlıklı erkekliği bulmayı öğütler ancak egemen erkeklik pratiklerinin özü kaybetme ile ilişkilendirilmesi, doğallaştırmacılığa yaklaşma potansiyeli de taşımaktadır. Erkek kurtuluşçu söyleme sahip hesap, içerimli erkeklik kavramı üzerinden tartışılmaya da açıktır.

İçeriklerinin teması, "kırmızı haplı"¹⁶ erkekliğin sırları olan @erkekadamsitesi, 02.10.2017'den beri içerik üretmektedir. Gönderilerde kadınlar takas edilebilir basit şifreli metalara, sürekli planlar kuran şeytani varlıklara indirgenirken, erkekleri onların tuzaklarına karşı aydınlatma kutsal bir amaca dönüştürülmektedir. Kadının şeytani çekiminden tılsım muamelesi yapılan taktiklere, bilgeye sunulan şükrandan gerçeküstü kahramanlık hikayelerine dek fantastik bir dünya inşa edilmiştir. Red pill, next, rebound, delta gibi güncel erkeklik jargonuna içkin terimlerin kullanıldığı, kadınlar ve erkeklerin özelliklerine ait kodlarla hesaplamaların yapıldığı gönderilerdeki bilimsellik iddiasıyla bilginin hiyerarşisi yeniden üretilmektedir. "Erkekadam"lık, "feminenin oyunundan ne bekleyeceğinizi bilecek tecrübeye sahip olmak, bu oyunda ustalaşmak"la tariflenmekte; kadınların planlarını bozguna uğratmak ve tercih edilen olmak için yarışmak yinelenmektedir¹⁷. Mahmut Abi ve Üstad olarak da anılan, takipçilerinin ilişki süreleri veya ilk mesajlarını dahi danıştıkları hesap yöneticisinin onayı erkek cemaatinden dışlanmamanın aracına dönüşmüştür. Yönetici, 'gerçek erkek' olarak görmediği kişilere dair fikirlerini paylaşmayı takipçilerin yorumları ile katıldığı bir erkeklik ritüeline dönüştürür. Ona daha iyisini yapma sözünü veren erkek, dışlandığı bu ritüele kabul edilme arzusu da ilan etmiş olur. Hesapta maskülinite güçlü bir kasa benzetilir; "kolay ve zorluktan arınmış ortamda" erimemesi için, baskı ve zorluğu kabullenerek güçlenmesi gerektiği belirtilir¹⁸. Feminizm, "asıl amacı, kadın cinselliğinin önündeki tüm engelleri kaldırırken erkek cinselliğini tamamen kısıtlama"¹⁹ ve "sadece #intikam alma ve tazminat ödetme hareketi"²⁰ olarak tanımlanmaktadır. İçinde bulunan krizin en net ifade edildiği paylaşımlar feminizme dair olanlardır. Kay-

15 <https://www.instagram.com/p/B2oNCeuAMYE/>

16 Red Pill- Blue Pill nitelermeleri, Matrix (Wachowski & Wachowski, 1999) filmine referansla kullanılır. Filmin kahramanı Neo mavi hapı seçerse yanılısama içindeki hayatına devam edecek, kırmızı olanı seçerse zorluklarla yüzleşmek pahasına aydınlanacaktır. "Red Pill felsefesi"nin, erkekleri feminizmin manipülatif eşitlik söylemlerine karşı uyandırdığı savunulur.

17 <https://www.instagram.com/p/B6QTmYJnbqg/>

18 <https://www.instagram.com/p/B1VZOe5HduG/>

19 <https://www.instagram.com/p/BhrJ1tJIsYF/>

20 https://www.instagram.com/p/Bu0kNusHi5_/

gıyı azaltmanın bir yolu olarak, “bir feminist nasıl tedavi edilir?”²¹ isimli görseller ve feministlere cinsel saldırıda bulunan failleri öven iletiler²² paylaşmaktır. Kadın cinayeti failleri, gerçek erkek olamamış özgüvensizler olarak tariflenir: “İçinizdeki mavi haplıyı öldürün. O birini öldürmeden”²³. Suçlu erkeklerle bu yolla ayrışılırken “erkekadam”lığın kusursuzluğu yeniden kutsanmaktadır. Nadirliği vurgulanan “erkekadam”lığa atfedilenler hegemonik erkeklik nitelikleriyle örtüşmektedir. Hesap doğrudan kadın, özellikle feminizm, düşmanı söylemiyle maskülisttir.

İletilerindeki iki tema, nafakaya odaklanarak erkeğin hukuk önünde hiçleştirildiğine dikkat çekmek ve kadın cinayetlerinin karşısına görünmeyen erkek cinayetlerini yerleştirmek olan @1maskülist, 21.06.2019’dan beri içerik üretmektedir. Kadın cinayetleriyle ilgili eylemler ve 6284 sayılı kanun hesabın hedefindedir. “6284 rezaletinin yarattığı mağduriyetler”²⁴ ifadesiyle karşı çıkılan kanun ile “iftiraya kurban giden erkek sayısının her gün arttığı”²⁵ iddia edilmektedir. “Ardında milyonlara varan mağdur bırakan İstanbul Sözleşmesi”²⁶ kadın cinayetlerinin sebebi olarak sunulur, katil erkeklerin kadın beyanının esas alınması sonucu mağdur olduğu yinelenirken “çoğu cinayet vakası bu tür sorunlara maruz kalmış kişilerin sonunda bir vahşet yaratmasıyla sonuçlanmış” ifadelerine yer verilir²⁷. “Mantıklı düşünebilen herkes, bunların tek derdinin Avrupa Birliği fonları olduğunu bilir”²⁸ iletilisinde de görüldüğü gibi, kadın cinayetlerine karşı örgütlenen derneklerin fonlar üzerinden ithamı düşman imgesinin boyutunu değiştirmektedir. Fon aldığı iddia edilen feministler dış düşman, medya, akademi ve hukuk iç düşmanlar olurken, erkeklik işgal edilen vatani savunu üzerinden anlamlandırılmaya başlar. Kadın cinayetlerine yalnızca eylemler eleştirilirken değinilmektedir. Cinayetler bu yolla görünmez kılınıp, eylemler kriminalize edilirken komşu kavgasından akran zorbalığına dek erkeklere yönelen her şiddet olayı gündemde tutulur. Hesabın içerikleri, müphem bir düzenin erkekliği parçalayıp yok edeceği fikri ve kadına yönelik nefret söylemiyle biçimlenmektedir. Maskülist söyleme sahip hesap, kadın düşmanı ve feminizm karşıtı erkeklerin sosyalleştiği bir alan kurmaktadır.

Çalışmanın yazım aşamasında kapanan @erkekcemiyeti isimli hesap 31.08.2019’dan beri içerik üretmektedir. Hesabın içerikleri, erkekliğin yenilmekte olduğu bir dünyada zafer kazanma çağrısıyla düzenlenmektedir. Kadınlar galip gelinmesi gereken rakip/düşman, ilişkiler kuralına göre oynanması gereken sınav/savaş olarak kurgulanmaktadır. Gerçek erkek, kazandıkları haklarla yetinmeyen kadınların saygıyı hak etmediğinin bilincinde olandır: “Kadınlara aşırı bir saygı ile davranmak tek kelimeyle gülünçtür ve böyle bir şey bizi onların gözünde küçük düşürür”. Hesapta, feminizmin yarattığı tahribatın hukuk, medya ve akademi eliy-

21 <https://www.instagram.com/p/BaLJLjFnbfr/>

22 <https://www.instagram.com/p/BteG8w0HnCb/>

23 <https://www.instagram.com/p/B31421eHljH/>

24 <https://www.instagram.com/p/B8oX2A6nCIX/>

25 <https://www.instagram.com/p/B6WHhiPH2bN/>

26 <https://www.instagram.com/p/B83gzUNnOVx/>

27 <https://www.instagram.com/p/B2bE4BaHZBo/>

28 https://www.instagram.com/p/B83_aV_n40d/

le meşrulaştırıldığı ve “girl power propangandası ile narsizmin pençesine düşen kadınların cinsel pazar değerlerini gülünç duruma düşecek kadar abarttıkları” savunulur. Erkeklik, şiddet gören kadına yardım ederken şiddetin hedefi olan erkeklere dair haberler üzerinden üretilir. Şiddet görerek kimliğini aşağılatan erkeğe duyulan öfke, kurallardan cayanın akıbetini aşağılayarak yansıtılır; erkekliğin kutsal sınırları, ‘o olmayış’la, yeniden çizilir. Hukukun “kadınların erkeklerin hayatını karartmasını kolaylaştırdığı” vurgulanmaktadır. Örneğin, “kadına pişman olduğu sekse tecavüz deme” hakkını tanıyan feministlerin güdümündeki hukuk ve medyadır. Feminist içerik üreten sitelere atıfla, “bireysel silahlanma ve dövüş sporlarını bu yüzden tavsiye ediyorum” iletisi paylaşılır. Kadınlardan, özellikle feministlerden, küfürler ve saldırgan cinsel içeriklerle söz etmek hesabın rutinedir. Radikal bir maskülist söyleme sahip @erkekcemiyeti, feminizmi erkeklerin tüm sorunlarının yegâne sebebi olarak işaretlenmektedir.

İdeal erkekliğin gereklerine dair bilgiler içeren görsellerden oluşan @erkekgibi_ isimli hesap 03.03.2020’den beri içerik üretmekte ve erkeklerin temel sorununun, ilişkide erkek lehine sonuç alamamak olduğunu iddia etmektedir. Bu sorunun çözümünü kadınların eksiklerini görmek ve duyguların galibiyetini engellemekte bulan hesap, seslendiği “kırmızı haplılar” için rota oluşturur: “Oyun, karışındaki kişiye belirli duyguları yaşatmanın ardından onu ErkekGibi kontrol altına almaktan ibaret diyebiliriz”²⁹. Bu içerikte görüleceği gibi, ilişkiler oyun, kadınlar şifreleri kolaylıkla çözülecek hedeflerdir. “Mavi haplı”, “kırmızı haplı” nitelermeleri ideal erkeklik kıstasları olarak kullanılmakta ve ideal erkeklik, sürekli teste tabi kararlılıkla yüceltilmektedir: “Her kadın ilişki öncesi ve sonrasında sizin ErkekGibi davranışlarınız konusunda emin olmak ister. Eğer zayıf bir çocuk gibi davranırsanız, kadınlar sizi asla erkeği olarak görmeyecektir”³⁰. Güçlü erkeklik nitelikleri “erkeğin cinsel pazar değeri” olarak şöyle sıralanmaktadır: “Instagram profilinin kalitesi, iş hayatındaki başarı, beden dilin, giyimine gösterdiği özen, vücudunun estetikliği gibi maddelerce sıralanabilir”³¹. @erkekgibi_’nin, erkekler arası dayanışmadan çok erkekler arasındaki rekabetin altını çizen söylemiyle diğer hesaplardan ayrıldığını söylemek mümkündür. Hesap, erkekleri yok sayılan dezavantajlarında eşitlemek yerine sürekli rekabet halinde oluşlarında ortaklaştırmakta ve bunu bir toplumsal baskı olarak okumamaktadır. İçerikler, maskülist söylemle oluşturulur.

İçerikleri, çoğunlukla kadınlardan taraf erkeklerle ilgili haberlerden oluşan @masculinity.tr, 02.08.2019’dan beri üretim yapmaktadır. Kimliğine yabancılaşmış olarak nitelenen bu erkekler takipçilere kadın egemenliğinin sorumluları olarak sunulur; hem o olmamanın gururu hem de ona duyulan öfkede yarışla “gerçek erkeklik” yeniden üretilir. Erkekler, bilincinde olmalarından bağımsız olarak, kadınların yaşadığı şiddette eşitlenirler ancak bu şiddete karşı tutumları onları birbirlerinden ayırır: Hesabın işaret ettiği biçimiyle “biz”; gerçek erkekler, “alfalar”, “kırmızı haplılar” ve ötekiler; “Meriçler”, “mavi haplılar”, “betalar”. Erkeklik

29 https://www.instagram.com/p/B_OvCTInAZw/

30 <https://www.instagram.com/p/B9g4et8n0YB/>

31 https://www.instagram.com/p/B_OvHURHQNP/

“duyguların esaretinde” değil disiplinli yaşayabilenlerin hak ettiği bir kimlik olarak konumlandırılır: “Sağlıklı, yetişkin bir erkek romantik (duygusal) olamaz”³². Hesabın ideal erkeklikle ilişkilendirdiği nitelikler doğrudan hegemonik erkeklığe için niteliklerdir: “Karar verici, kendi yolundan şaşmayan, fiziksel güç ve sağlığının doğusunda, zihnini sürekli besleyen, kendine güvendiği için kontrol manyağı olmayan, kadınları etkilemeye çabalayan, sorumluluk sahibi”³³. Kadınlar, “Kadınlar doğası gereği çıkarıcıdır”³⁴, “Kadınlar mantıksız ve tutarsızdır”³⁵ iletileri ile aşağılanırken, feministlerin “erkekleri kadınların kapı paspası kadar yapmaya götüren propagandalar” ile “erkeklerin güçlü olmasını sağlayan ayrıcalıkları elde etmek” istediği söylenir. “Kırmızı haplılar” düşmanlaştırılan kadınlara karşı başarıya güdülenir. Erkeklikler arası hiyerarşi, ‘biz’in ‘öteki’ni aşağılayışıyla kurulmaktadır. Akademi, hukuk, feminist örgütler, kadınların doğası yani bir bütün halinde dünyanın erkekleri acizleştirmek için çabaladığı savunulur. Hesabın gerçek erkeklik tanımı hegemonik erkeklığe atfedilen niteliklerle bütünüyle örtüşür. Egemen erkeklik dışındaki deneyimleri tanımayan hesap, maskülist söyleme sahiptir.

Görsel yoğun bir tasarıma sahip @maskulizmturkiye hesabı 18.05.2017’den beri içerik üretmektedir. İçeriklerin odağında, erkeklerin maddi imkânlarını kullanmak başta olmak üzere, her tür kötülüğü bünyesinde barındırabilen şeytanlaştırılmış kadınlık ve cinsel özgürlük talebini ilan ederek yaşayacağı şiddet hak eden kadınlık olmak üzere iki temel temsil yer almaktadır. Cinsellikle ilişkilendirilen kadınlığın daha aşağıda konumlandırıldığı görülmektedir. Kurgu olması mümkün ekran görüntüleri “yorumsuz” iletilerle paylaşarak takipçilere, kadınları hedef alan şiddet, tecavüzle ıslah hayalleri kurabilme, kimliklerini duydukları nefrette üretebilme imkânı sunulmaktadır. Hesap, takipçilerinin bu tarz gönderilere verdiği etkileşimle diğerlerinden ayrılmaktadır. Erkeklerle “erkek doğdukları için özür diletmeyi” hedeflediği iddia edilen feminizm³⁶, nefret söyleminin odağındadır. Bir çocuğu yalnızca bakarak etkileyebilen feministlerin olduğu görsellerle, her an her yerde olabilen tehlikeli bir düşman imgesi çizilir³⁷. Doğaüstülük atfederek insani anlamlarından, akli yetilerinden sıyırmaya çalıştıkları bu imgenin kendilerinde yarattığı kaygıyı azaltmaya çalışırken görünür kılmaktadırlar. Erkeklerin içinde bulunduğu konumun sorumlusunun “feminaziler” ve “kadın düşkünü erkekler” olduğunu dile getirilir. Bu erkekleri yaşama hakkını dahi yitirmemek için feministlere karşı uyanık olmaya çağırın @maskulizmturkiye radikal biçimde maskülist söyleme sahiptir.

Erkeklerin dezavantajlı konumunu açığa çıkarma iddiasındaki @Maskulendusunce, 14.06.2019’dan beri içerik üretmekte ve “Erkeklerin ikincil cinsiyet sayıldığı ve yasal haklarının önemsenmediği bir çağdayız, bunu değiştirmek bizim elimizde” ifadeleri ile yitirildiği iddia edilen ayrıcalıkları geri kazanma stratejilerine

32 <https://www.instagram.com/p/B3lz7INnn5F/>

33 <https://www.instagram.com/p/B08oLzhgm2v/>

34 https://www.instagram.com/p/B2d_11YnG-o/

35 <https://www.instagram.com/p/B2d3nQYHMJB/>

36 <https://www.instagram.com/p/BUPH60NALkF/>

37 <https://www.instagram.com/p/BWVoOa3nFQvU/>

yoğunlaşmaktadır. Mavi /kırmızı haplılık karşılaştırmaları bu hesapta da yer bulmakta ve ideal erkekliğin kendini önceleyen, cinsel açıdan aktif erkeklik olduğu yinelenmektedir. Buna yaklaşamayan "dişileşmiş erkekimsiler"³⁸, bir yandan öfkeyle aşağılanıp erkeklik cemaatinden kovulurken diğer yandan erkek iktidarını güçlendirmek için saflara çağrılmaktadır. Kadınlarla erkekler arasındaki eşitsizliğin kaynağına tatmin olmayan kadınlık yerleştirilir: "Kendi karını düşünmüyen, başkaları için yaşayan erkekimsiler (yani dişileşmiş) ve isyankar, kötücül, empati yeteneği hiç olmayan, kendini hep haklı ve mağdur kadınlar türüyor. Denge tamamen bozuluyor"³⁹. Erkeklik değer hesaplamaları ile tariflenir, kadınlarla kurulan ilişkiler bu değere katkılarıyla anlanırlar. "Kadın peşinde koşmak toy erkek erkeklerin yapacağı iştir ve değerinizi çok düşürür. Erkeğin yapacağı mental-duygusal-fiziksel olarak güçlü olmaktır"⁴⁰. Bu hesaplamalarda kadınlar, sürekli ilana muhtaç cinsel aktifliğin kimliksiz nesnelidir: "Ben bir erkeğim ve cinsel ihtiyaçlarımı karşılamayan bir kızla gereğinden fazla oyalanmam zayıf kişilikli bir olduğumu gösterir"⁴¹. Hesap, kadınları "dişiler" ve feministler olarak ikiye ayırır ve takipçiler, "biraz daha güçlense seni otobüste arka koltuk hariç oturtmayacaklar"⁴² ifadesiyle "insanlık düşmanları" olarak nitelendirilen feministleri tanımaya çağırılır. Erkeklik ayrıcalıklarının yitiminden duyulan kaygının zirvesine yerleştirilen feministler asla ilişkilenebilecek kadınlar, dişiler ise kötücüllükle erkekliği eksiltecek canlılar olarak temsil edilir. Dişi nitelemesi, karşıt ötekinin kadınlığından değil topyekûn insanlığından sıyrılmasını sağlarken ondan gelecek tehlikeyi de bertaraf etmektedir. Doğa-akıl ikiliği üzerinden üretilen bu kurguda, akıldan sıyrılmış, çıkar odaklı doğasına uygun hareket eden dişi, akılla donanmış, üstün nitelikli erkeğin karşısında mağlubiyyete mahkumdur. Egemen erkeklikten bir adım uzaklaşanları, dişilikle yaftalayarak erkeklikten dışlayan @Maskulendusunce radikal bir maskülist söyleme sahiptir.

Erkeklerin kendilerinden beklenen görevler karşısında yaşadıkları sorunlarla ilgili haberler ve erkeklere yönelik şiddetin görünmezliğine dair yorumlara yer veren @maskulizm_esitlik, 09.09.2018'den beri içerik üretmektedir. Erkekler toplumsal baskıdan çekinerek yaşadıkları şiddeti duyuramadıkları ve kadına yönelik şiddete "erkekliklerinden utanarak" tepki verdikleri için suçlanırlar. Mağduriyete yapılan vurgu ile kimliğe sahip çıkmaya çağrı arasında doğrudan ilişki vardır. Belli fiziki standartlarda olmaya ve ekonomik güce dair beklentiler erkeklerin baskı altına alındığı temel başlıklar olarak görülür. Ancak baskıya, baskı karşısında yaşanan öz-yıkıma dikkat çekilirken fail muğlaklaştırılır. Sorumlu ataerkil sistem değil, "feminaziler" in manipülasyonlarına meyilli, kimliğinin bilincinde olmayan erkekler toplamı olarak kavranan toplumdur. Hesap, LGBTİ+ mücadelesine destek verdiğini, heteroseksüel erkekler dışındaki erkeklikleri tanıdığını belirtmektedir ancak bu desteğin daha çok heteroseksüel erkeği tarzı nedeniyle yaşayabileceği baskıdan korumak üzerinden şekillendiği görülmektedir. Erkeklerin sorunlarının, dayatılan kimliği reddedip özgürlük

38 <https://www.instagram.com/p/B8jirBB0ZZz/>

39 <https://www.instagram.com/p/B8jirBB0ZZz/>

40 <https://www.instagram.com/p/B7YoCC1nkj0/>

41 <https://www.instagram.com/p/B8KQLSKExM/>

42 <https://www.instagram.com/p/B6qAeq-CEg7/>

talep ederek çözüleceği vurgulanır. Hesap erkek kurtuluşçu bir çizgide durmakla birlikte, feministlere karşı söylemiyle maskülizme yaklaşmaktadır.

Kadınlar ve Feministler

Erkek kurtuluşçu söyleme sahip @maskulist.tr ve @erkekkanalı isimli hesapların kadınlara ilişkin söylemleri belli noktalarda ayrışmaktadır. @maskulist.tr, kadınların sorunlarının bilincinde olduklarını fakat toplumun aynı duyarlılığı erkeklerle göstermediğini belirtmektedir. @erkekkanalı ise, kadınların hakkını savunmada daha çekincesizdir. Her iki hesapta da, erkeklik kadınlığın zıddı olarak değil kendiliğindenlikle kurulur. @erkekkanalı'nın içerimli erkeklikle okunmaya da imkân tanıyan konumunun kimi zaman kadını tektipleştirmeye, @maskulist.tr'nin ise özellikle kadınların toplumsal gündemlerdeki yerini yorumlarken maskülist söyleme yaklaşmasını yeniden insanın yönetsel çeşitliliği üzerinden okumak mümkündür. Connell (2019), erkekliğin kriz eğilimlerini gidermeye yönelik mücadelenin erkeklik kültlerini sahiplenmekten feminist reformları desteklemeye dek farklılaşabileceğine değinmektedir.

Maskülist söyleme sahip hesaplarda, kadınlara yönelik en 'ılımlı' yaklaşım, sorunlarını abartarak toplumu yanlış yönlendirdikleridir. Bu söylemde erkeklik, erkekleri köleleştirmesine rağmen fazlasını talep eden kadınlığa haddini bildirme arzusuyla kurulmaktadır. Eşit bir ilişki, kadının çıkarıcı doğası nedeniyle mümkün görünmediğinden, kadının edilgen olduğu ilişkilerden tecavüze uzanan şiddet kurguları erkeklik ispatına dönüştürülür. 'Gerçek erkek', kendisinin iradesiyle başlayan duygusuz ilişkilerde en aktif olanken, kadın onu amacına ulaştırmanın değersiz aracına indirgenir. Tecavüz doğrudan gönderilerde değil, özellikle feministleri ıslah yöntemi olarak, yorumlarda yer bulur. Bu tehdit, cinsel şiddetin "ortak sorumluluk" kavramıyla gerekçelendirildiğine dikkat çeken Scully'den hareketle okunmaya imkân tanımaktadır. Scully (2014, s.151-155), ortak sorumluluğun belli bir kategoriye dahil insanların, bu kategorideki diğer insanların davranışlarından sorumlu olmalarını anlattığını söyler. Failer için ortak sorumlulukla gerekçelendirdikleri cinsel şiddet, "meşru bir intikam ve cezalandırma yolu"dur. Bir kadının yalnızca kadın kategorisinde yer aldığı için şiddetin hedefi olduğu bu durumlarda, erkek için endişe uyandırması, uyması beklenen ahlak kurallarına uymaması, yeterince güvenilir olmaması kâfidir. Erkek kaybettiğini düşündüğü saygınlığı yeniden kazanmak için kadınlarla ödeşir. Maskülist hesaplardaki ıslah etme yarışına dönüşen bu yorumlar, erkeklerin önce kadınlara ardından birbirlerine galip gelmelerinin aracı olmaktadır. Kadınlar sürekli el yükseltelen bir yarışın yok edilmesinden haz duyulan nesnelere olarak görülürler. Gerçek erkeklik kurgusu, ehilleştirildiğini düşündüğü cinsel gücü donanıp, ondan uzaklaşmasını sağlayanlardan; kadınlardan öcünü alarak kendini yeniden üretmekle tariflenir. Kadınların erkekleri sömürmeleri, haklarını ellerinden almak için toplumu yanlış yönlendirmeleri ve özellikle cinsel özgürlük talep etmeleri nedeniyle bedel ödemeleri gerektiği düşünülür. Bu nefret söyleminin gönderilerde değil yorumlarda belirginleşmesini, kadınlardan tarafsızlığıyla erkekleri köleleştirdiği düşünülen hukuktan kaçışın yolu olarak oku-

mak mümkündür. Ging (2017), dilediğinde silinebilen anonim profiller sayesinde yasadışı ve düşmanca erkeklik performanslarının daha kolay sergilenebilir olduğundan söz ederken, Red Pill akımının zehirli bir erkeklik tezahürü olarak tüm dünyada yayıldığına değinir.

Fiziki ve cinsel şiddet tehdidinin hedefinde özellikle feministlerin olması şaşırtıcı değildir. Feministler, erkeklerin içinde bulunduğu çıkmazın sorumluları olarak görülür. En 'ılımlı' söylemlerde, feministler hukuku, medyayı yönlendirerek erkekler aleyhine politikalar geliştirmelerini sağlamakta, -kalmışsa- masum kadınları ezdiklerine inandırarak yoldan çıkarmaktadır. Erkek cinselliğini yok etmeye, erkekleri yasalar eliyle köleleştirmeye ant içtiği düşünülen feministler aynı zamanda annesinin yanında duran çocuğu bir bakışla etkileri altına alabilen doğaüstü varlıklar olarak temsil edilirler. Bu temsilde cisimleşen kaygıyı, feministleri sürekli aynı şeyleri tekrar eden ancak söylediklerinin bilincinde dahi olmayan kişiler olarak konumlandırarak azaltmaya çalışırlar.

Feministlerin hedefe yerleştirildiği bir diğer başlık, Avrupa fonları ile güçlenerek toplumu parçaladıkları iddiasıdır. Maskülist hesaplara göre feministler, nafaka, uluslararası sözleşmeler, eşitlik talepleriyle aileyi ve toplumu yok etmekle görevlendirilmişlerdir. Dış düşmandan beslenerek kurumları erkek düşmanlığına yönlendiren feministlerin karşısına, aileyi ve vatanını koruyan erkekler yerleştirilir. Aklı olanın kaçınmasını salık verdikleri aile, feministlerle ilişkilendiğinde sahip çıkılması gerekene dönüşmektedir. Vatan ve toplum da bu noktada ayrışmaktadır. Erkekliği hiçleştirmekle suçlanan toplum, feministlerin buyruğuyla hareket eden hukuk, medya, akademi ve bunların manipülasyonlarına kanan insanlar toplamıdır. Toplumunu değil saldırı altındaki vatani savunacak 'gerçek erkeklik', aslında kendi ayrıcalıklarını korumak için girdiği bu savaşta, bir kez daha kahramanlaştırılır. Morley ve Robins (1997, s.75), kimliğin sorununu, ister bireysel ister kolektif olsun, popüler kültürün paranoyak damarı üzerinden okurlar. Buna göre, şiddete dayalı kadın düşmanlığından yabancı kültür/ideolojiye içerideki düşman korkusuyla yaklaşılmaya dek çeşitlenen kaygının kaynağında asıl 'ben'in yitip gitme korkusu vardır. Bu nedenle, kültürel kimliğin savunulması gayet kolay biçimde, bayağı bir milliyetçiliğe dönüşebilir. Maskülist hesaplardaki saldırı kurgusunda, erkekliğini yitirmiş Batı, eril Doğu'yu, üstelik kadınlara sağladığı fonlarla, fethetmeye çalışmaktadır. Maskülist hesaplar, kendilerinin köleleştirmeye boyun eğmemek olarak niteledikleri ancak ayrıcalıklarını yitirme korkusuyla biçimlenen kriz dinamiklerini savaş olarak algılamaktadır. Zafer kazanmanın yolunun, uzaklaşılan 'gerçek erkeklik'i yeniden kuşanmaktan geçtiğine inandıklarından kolektif kimliği bu erişilmesi güç kurguyu kutsayarak üretirler.

İdeal Erkeklik Atıfları

Erkek kurtuluşçu hesaplarda ideal erkeklik, egemen erkeklik değerleri ve toplumsal baskıyı reddetmekle biçimlenmektedir. Bu nedenle başta heteroseksüel cinsel yönelim dışındakiler olmak üzere, egemen olmayan erkeklik-

leri tanır ve seviyesi farklı olmakla beraber, LGBTİ+ mücadelesini gündemde tutmaya çalışırlar.

Maskülist hesaplarda ideal erkeklik, kadınların (şeytani ya da cadı) doğa-üstülikle temsilinde, bilge-toy erkeklikler arasındaki hiyerarşide, erkekliğin hep tırmanılması gereken zirveyle kurgulanmasında da açığa çıktığı gibi, kahramanlıkla ilişkilidir. İlişkileri savaş/ erkeklik sınavı, kadınları galip gelinecek düşmanlar olarak nitelerek de bu kurguyu beslemektedir. "Dişi" olarak anılan kadınlar veya erkekliğine sırt çeviren "dişileşmiş erkekler", yok edilerek erkekliği güçlendirecek avlar olarak konumlandırılır. Kurgu olması muhtemel görsellerdeki kötücül kadın imajları ve erkeklerin boyunlarında tasmalarla gezdiği dünya tahayyülleriyle çilekeşlik reddediliyor görünürken kutsanır, kriz var olanla mesafeyi açar. Gerçek erkeklik ideali, gerçeğe bağıni yitirmiş erkekliğin kahramanlık destanına dönüşmektedir. Bourdieu (2014, s. 69-70), "eril değerlerin yüceltilmesi, dişillikle harekete geçirilen korku ve endişelerde kendini karanlık tarafta bulur" der, şerefin kırılmasının bedene bürünmüş hali olarak kadınların "şeytansı kurnazlık"ları nedeniyle erkeklik her daim saldırıya açık görülür. Erilliğin görünürlüğünü arttıran dövüş sporları, askerlik, toplu tecavüz erilliğin kırılmasından beslenir ve şiddet "gerçek erkekler grubuna aidiyet" in tasdikine dönüşür. İdeal erkekliği kazanılacak zafer ya da erişilecek zirve olarak konumlandırılan maskülist hesaplarda da, şeref yalnızca 'şeytani kadın'a galibiyetle tahkim edilmez, o galibiyeti sağlayacak koşullar örgütlenir.

Maskülist hesaplarda ideal erkeğin 'gerçek erkeklik' dışındaki deneyimlerin aşağılayıcılığının bilincinde olduğu vurgulanmaktadır. Kadınlara saygı, ilgi duymak, tek eşliliği tercih etmek ya da baskıcı erkeklik rollerini reddetmek, "alfa"lık veya "kırmızı haplı"lığın dışında kalmak, 'biz'in 'öteki'si olmak için yeterlidir. 'Gerçek erkeklik' ona ulaşmak için sürekli çaba gerektiren doğasıyla sahiplenilir, onu kazanmak için kutsanmış bir çilecilikle acı çekmek gerektiği yinelenir. Maskülinite sürekli basınç hissetmezse eriyebilecek bir kasa benzetilir, ideal erkekliğin gereği olarak görülen kas, erkeklik ile inşadaki acıda özdeşleştirilir⁴³. Duygudan arınmış, cesur ve acıya dayanıklı olmak gerçek erkekliğin temel değerleridir, ekonomik güç ve kariyer, erkekler arası rekabetin aracı olarak daha az önemsenmektedir. Sosyoekonomik konumu ikincilleştirip bedene ve duygu durumuna yatırımı öngören bu kurguyu, uğradığını düşündüğü saldırı karşısında hattını olabildiğince güçlendirme çabası olarak okumak mümkündür. Söylemin üreticileri, mozaik erkekliği (Coles, 2009) örnekler biçimde ataerkiden almayı umdukları payı arttırmak için, ekonomik güce oranla daha kolay sağlanabilir olan nitelikleri sahiplenmektedir. Erkeklik sıklıkla duygudan arınmış cinsel aktiflik üzerinden üretilir ancak bu aktiflik asla evlilikle ilişkilendirilmez, evlilik kadınların güdümündeki hukukun yasallaştırdığı kölelik olarak görülür. Yaygın hegemonik erkeklik niteliklerinden olan evliliğin reddi, kategorilerin sınırlarının yeniden düzenlenmeye açıklığı üzerinden okunmaya elverişlidir. Diğer yandan bu hesaplarda tariflenen değerler genel olarak hegemonik erkekliğe işaret etse de, rızanın değil zorun önemsemesi ile toksik erkekliğin deneyimlendiği de söylenebilir (Messerchmidt, 2019 s, 90).

43 <https://www.instagram.com/p/B1VZOe5HduG/>

Maskülist hesaplarda, ideal erkeklik söyleminin yeniden üretildiği başlıklar-
dan bir diğeri, kadın cinayetleridir. Kadın cinayetleri ancak yoğun toplumsal tepki
anlarında kadınların abarttığı bir sorun olarak yaftalanmaktan çıkmaktadır. Bu nok-
tada söylem, olduğu ilan edilenle öykünülen arasında bölünür. Egemen erkeklikle-
rinin aşkın deneyimlerini paylaşan hesap yöneticileri cinayetlere, katilin fiziki veya
ekonomik üstünlüğüne dikkat çekerek, kadınların mükemmeli arayıp yaşadıklarını
hak ettikleri iması ile tepki vermektedir. Bu tepkinin açığa çıkardığı sancılı konum,
ataerkil düzenden yeterince pay alamadığını düşünen erkeğin mesaisini üzerine
kurduğu erkek olmadığıyla yüzleşmesiyle ilişkilidir. Yüzleşmenin kurgusal kimliği
çatlatmamasını tek yolu, öykündüğü ve olduğu düşündüğü erkekliği temize çı-
karmaktır. Bunun için katil erkeklerin kendilerine biçilen kadükleştirilmiş erkekliği
kabullenen özgüvensiz kişiler oldukları ilan edilerek hem 'gerçek erkeklik'in kusur-
suzluğu kutsanır hem de bir bütün halinde erkeklik bir kez daha kadınların kurbanı
olarak temsil edilir.

Erkekliğe Dair Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Erkek kurtuluşçu söylemi benimseyen hesaplarda erkekliğin temel sorun-
ları, ideal erkeklik kurgusu kategorisinde de değinildiği üzere, toplumun erkeklere
atfettiği görevlerdir. Erkekliğin sanıldığı kadar avantajlı bir konumda olmadığını
açığa çıkarmaya çalışırken özellikle medyayı erkeklerin deneyimlerini görünmez
kılıp, egemen erkeklik değerlerini ve buradan doğan tahakkümü kutsamakla suç-
lamaktadırlar. @erkekkanali daha çözüm odaklı bir yaklaşımla, erkeklere kendileri-
ni gerçekleştirmelerini, aşağı gördükleri bir toplumsal konumlanışın simgesi olan
şiddet faili erkekliğe sırt çevrilmelerini öğütler. @maskulist.tr sünnet, askerlik,
işsizlik, iş cinayetlerine dair içeriklerle, erkekliğe içkin saydığı sorunları görünür
kılma amacındadır. @maskulist.tr'yi diğer hesaplardan ayıran en önemli başlık,
toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ataerkil sistemin sorunu olduğunu dile getirmesi-
dir. Çözüm önerisiyse, erkeklerin erkekliğe atfedilen rolleri reddetmesidir.

Maskülist söyleme sahip hesaplarda erkekliğin temel sorunu, kadınlık lehi-
ne bozulan denge olarak görülür. Buna göre, kadınlar önce erkekleri çıkarları için
sömürür ardından yönlendirdikleri kurumlar aracılığıyla sömürüyü meşrulaştırır ve
erkekleri şiddet bağlamında tektipleştirip daha fazla hak talep ederler. Erkeklerin
sorunlarının nihai çözümü, hep daha fazlasını isteyen kadınlar ve kadınların hiz-
metinde olması dışında neye işaret ettiği muğlak bir toplam olan topluma dersini
vererek gerçek erkekliği tanıtmaktır. Kadınlardan taraf olmayı seçerek kimliklerine
yabancılaşan erkekler bu galibiyet anından mahrum bırakılacak olanlardır. Kadın-
ların yaşadığı şiddete müdahil olurken şiddet gören erkeklere ait görüntülerin,
gerçek erkekliğin hanesine atılan çiziğin bedeli olarak, sevinçle paylaşılması bun-
dandır. Bu görüntülerin, kadına şiddete karşı duyarlılığın yükseldiği günlerde gün-
deme gelmesi tesadüfi değildir, maskülist hesaplarda kimlik, erkek cemaatinden
dışlanma korkusuyla üretilir.

Erkeklığın Gelecek Tahayyülü

Erkek kurtuluşçu söyleme sahip hesaplar, erkeklığe dair sorunları bugünkü durumdan hareketle değerlendirdiklerinden, sorunların çözüldüğü ya da sürdüğü bir gelecek tahayyülleri yoktur. Ancak maskülist hesaplar için erkeklığın gelecek mekânı fantastik bir evrendir. Güncel durumun vahameti, gerçek erkeklerin sayısı azaldıkça daha kötü günlerin geleceğini ilan eden yorumlarla paylaşılmaktadır. Erkeklerin erkek düşmanı kadınlar ve toplumu durduramadıkları gelecek tahayyülünde erkeklik, otobüsün en arka koltuğuna bile oturtulmamaktan erkek cinselliğinin tamamen kısıtlanmasına dek hiçleştirici pratiklerle deneyimlenmektedir. Hukukun kadın lehine tutumunun güçlenişiyle bu kurgunun yasal bir gerçeğe dönüşmek üzere olduğu iddia edilmektedir.

Erkeklerin gelecek tahayyülü, incelenen hesaplarda en az değinilen ancak erkeklığın kriz dinamiklerinin en net biçimde okunabildiği temadır. Krizin temel dinamiği, cinsel özgürlüğe sahip kadınların daha da güçlenerek erkek cinselliğini yok edecek olmasına dair kaygıdır. Egemen erkeklığın zirvesi olarak temsil edilen, çalışmaya konu hesaplardan bazılarının yalnızca 'taktik'lerine odaklanan içerikler hazırladığı sınırsız cinsel gücün yitmesi, uğruna savaşılan en güçlü kalenin düşmesi anlamına gelecektir. Bu yitim ihtimali, köleleştirme söyleminin de zeminidir. İğdiş edilmiş erkeklik alışageldiği efendilik statüsünü yitirecektir. Egemen erkeklığın tarihsel arka planıyla okunabilecek olan köle- efendi ikiliği, sıklıkla yinelenen dış düşmanların vatani parçalayacağı paranoyasından hem beslenmekte hem de onu derinleştirmektedir.

Sonuç

Zaman-mekân farkını ortadan kaldırarak görece eşitlik imkânı sunan sosyal medya geniş kitlelerce erişilebilirliğiyle toplumsal deneyimleri doğrudan yansıtan bir alandır. Kullanıcılarının kurgusal kimlikler yaratmasına imkân sağlayan yapısı ile özgürleşmenin ya da egemen kolektif kimliğe içkin söylemleri yeniden üreterek tahakkümün güçlendirilmesinin aracı olabilmektedir. Bu mecradaki erkeklik temsilleri de, gündelik yaşamda deneyimlenen 'gerçek' cinsiyet hiyerarşisinin sanallığını yitirmiş bir devamı oluşu ya da özellikle heteroseksüellik dışı cinsel yönelime sahip erkekliklerin norm-dışı cinsiyet/cinsellik pratiklerini ilan edişiyle, benzer bir yapılanışa sahiptir.

Her an her yerdeliği ve kendisinde ilan edilmeyen deneyimin yaşanmamış sayılışıyla son yıllarda gerçek ve sanal dünyalar arasındaki ayrımı muğlaklaştıran sosyal medya uygulamalarından biri olan Instagram, genç yoğun kullanıcı profili ve toplumsal cinsiyet kimliklerini beklentilere göre şekillendirilmeye etkisiyle kimliklerin deneyimlenişini incelemek için verimli bir çalışma alanı sunmaktadır. Kriz dinamiklerinin işsizlik gibi yapısal sorunların yanı sıra feminist hareketin etki alanının artması ve egemen erkeklik dışındaki erkeklik deneyimlerinin görünür olmasıyla derinleştiği bir gündemde, sürekli kaygı yüklü bir kimlik olan erkeklığı Ins-

tagram'da incelemek hem krize anın içinden bakma hem de erkekliklerin gelecek tahayyüllerine dair fikir verme potansiyeli taşımaktadır.

Instagram'da üretilen erkeklik söylemlerini, temsil edilen erkeklik kategorisi ve aidiyet duyulan erkeklik hareketlerini açığa çıkarma amacıyla betimleyen bu çalışma kapsamında incelenen hesaplardan ikisinin erkek kurtuluşçu hareketin söylemlerine, sekizinin ise -altısı radikal olmak üzere- maskülist söyleme sahip olduğu görülmüştür. Çalışmanın varsayımı ile uyumlu olarak, maskülist olarak konumlanan sosyal medya hesaplarında erkeklik krizinin bertaraf edilmeye çalışılırken görünür kılındığı tespit edilmiştir. İçerik üretmeye başladıkları tarihler, erkekliğin kriz dinamiklerinin Türkiye'ye özgü deneyim süreçleriyle örtüşen bu hesapların söylemleri de zaman içinde daha da radikalleşmiştir. Özellikle, 8 Mart, 25 Kasım gibi kadın mücadelesi için önemli tarihler ya da kadına yönelik şiddetin gündemde olduğu süreçlerde içerikler nefret söylemiyle biçimlenmiştir. Karşı-hegemonyanın sesi yükseldikçe kriz de derinleşmiş ve söylem hegemonyayı yeniden inşa üzerinden kurulmuştur.

Egemen erkeklik dışındaki erkeklik deneyimlerine alan tanımayan bu hesaplardaki erkeklik temsilleri hegemonik erkeklik ile toksik erkeklik arasında salınmaktadır. Kimi zaman aynı hesabın art arda yaptığı paylaşımlarda ortaya çıkabilen bu sabitlenememe hali, erkeklik kategorilerinin erkeklikler arası müzakere ve mücadele süreci olarak tanımlanmasını da örnekler niteliktedir. Söylemlerinin içerdiği şiddetin boyutu değişmekle birlikte maskülist hesapların krizi egemen erkekliğe atfedilen değerleri yücelterek ve feministlerde cisimleşen bir kadın düşmanlığı üretmek aşmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu hesaplar için, kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkiler, kadınların kötücül doğaları sayesinde önde oldukları bir oyun/sınav/savaşır ve gerçek erkekliğin deneyimlenmesi sürekli galibiyete bağlıdır. Kadınların bir avı andırır biçimde dişi olarak anıldığı bu kurguda gerçek erkekliğin temel niteliği cinsel güç olarak işaretlenmekte ve bu güce ait vurgu, özellikle cinsel özgürlüğünü ilan ederek krize yeni bir boyut katan feministleri ıslah için cinsel saldırı tehdidiyle zirveye ulaşmaktadır.

Maskülist hesapların biricik düşman imgesi olarak feministler, dış düşmanların fonlarıyla medya, akademi, hukuku da yöneterek erkekliği ve ülkeyi yok etmekle görevli militanlar olarak tariflenmektedir. Özellikle hukuk, erkeğin köleleştirilme sürecine yasal zemin hazırladığı algısıyla hedefe yerleştirilmektedir. Düşmanın, başta cinsel güç olmak üzere, erkekliğe dair tüm nitelikleri elinden alacağı korkusuyla beslenen erkekler, maskülist hesaplarca gerçek erkek olmaya çağrılmaktadır. Bu çağrı, kadınların şifresi basit varlıklar olmaya indirgendığı hesapların yöneticilerinin kendilerini, erkekleri tehlikelerle dolu dünyaya hazırlamakla görevlendirmeleri anlamına da geldiğinden, erkekler arası hiyerarşinin bir kez de sosyal medya aracılığıyla kurulmasını sağlamaktadır. Hem Instagram profili kalitesinin gerçek erkeklik niteliklerinden birine dönüşmesi hem de kendisinin egemen erkekliği de anonimlik nedeniyle muğlak hesap yöneticilerinin birer erkeklik bilgisi olarak konumlanması, sosyal medyanın sanal-gerçek yapısına dair veriler de sunmaktadır.

Çalışma kapsamında incelenen erkek kurtuluşçu söyleme sahip iki hesabın takipçi sayıları nedeniyle listenin başında yer alması genç kullanıcı kitlesine sahip Instagram'da temsil edilen erkekliklerin konumuna dair gerçekçi bir çıkarıma olanak sağlamaz zira kolektif kimliğin yeniden üretimi takipçi sayılarından ziyade yorumlarda sağlanmaktadır. Maskülist hesaplardaki yorumlarda fiziki ve cinsel şiddetle ıslah tehditleri, takipçi erkekler arasında galibiyet iddiasına girerek yarışılan birer oyuna dönüştürülmekte ve egemen erkeklik hem kendi zaferinden emin erkekler için bireysel olarak hem de bir erkeklik ritüeline dönüştürülerek kolektif olarak yeniden üretilmektedir. Maskülist söylem, sosyal medyanın anonimlik imkânının açtığı alanın da etkisiyle, dünyadaki seyrine paralel olarak Türkiye'de de anti-feminist bir hatta yerleşmektedir. Anonimliğin etkisi, bu hesaplardaki insanın önemli bir bölümünün yorumlarda üretilmesinde de görülmektedir. Hesap yöneticileri hukuken sorun teşkil edebilecek konuları yorumlara taşıyarak, kadınların bedenleri, fikirleri, eylemleri varlıklarıyla aşağılandığı birer erkeklik kutsama törenine alan açmaktadır. Maskülist hesaplardaki yorumların egemen erkekliğin yeniden üretimine etkisinin incelenmesi ve -varsa- bu hesaplardaki düşmanlaştırıcı söylemlere yönelik hukuki yaptırım veya cezasızlık süreçlerinin takibi bu çalışmanın önerileridir.

Kaynakça

- Alemdaroğlu, A. ve Demirtaş, N. (2004). Biz Türk erkeklerini böyle bilmezdik!: Mynet'te erkeklik halleri. *Toplum ve Bilim*. 101, 206-224.
- Akbaş, E. (2012). Türkiye'de sosyal medyada futbol taraflarının erkeklik söylemleri. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Bilgi Üniversitesi.
- Bourdieu, P. (2014). *Eril Tahakküm*. (B. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Bağlam.
- Bozok, M. (2009). Feminizm erkekler cephesindeki yankısı: Erkekler ve erkeklik üzerine eleştirel incelemeler. *Cogito*. 58, 269-284.
- Bozok, M. (2011). *Soru ve cevaplarla erkeklikler*. İstanbul: Sosyal Kalkınma ve Cinsiyet Eşitliği Politikaları Merkezi Derneği.
- Coles, T. (2009). Negotiating The Field of Masculinity: The Production and Reproduction of Multiple Dominant Masculinities, *Men and Masculinities*, 12(1). Erişim 4 Nisan 2020, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1097184X07309502>
- Connell, R.W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. (C. Soydemir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Connell, R.W., Messerschmidt, J.W. (2005). Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept. *Gender & Society*, 19 (6). Erişim 20 Ocak 2020, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0891243205278639>
- Connell, R. (2012). Masculinity Research and Global Change. *Masculinities and Social Change*, 1(1). Erişim 6 Şubat 2020, <https://hipatiapress.com/hpjournals/index.php/mcs/article/view/157>

- Connell, R.W. (2019). Erkeklikler. (N. Konukcu, Çev.). Ankara: Phoenix.
- Demez, G. (2011). Sanal Dünyanın Kişisel Alanı: Bir Sosyal Paylaşım Ağı Olarak Facebook'ta Erkek(lik) Tartışmaları. İ. Erdoğan (Ed.), Medyada hegemonik erkek(lik) ve temsil içinde (325-352). İstanbul: Kalkedon.
- Doruk, Ş. (2019). Narsist bir sunum biçimi olarak erkeklik: Sosyal medyada çıplak beden. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Üniversitesi.
- Elgün, A. (2020). Erkek Evreninde Erkeklik Biçimlerinin Temsili: erkekadam.org Üzerine Nitel Bir Analiz. Erciyes İletişim Dergisi. 7(7), 871-894.
- Elgün, A. (2020). Dijital Kültürde Erkeklik (ler): Instagram #erkeklik Üzerine Bir İçerik Analizi. Turkish Studies,15(2), 912-941.
- Erkol Günay, Ç. (2018). İllet, zillet, erkeklik: Eleştirel erkeklik çalışmaları ve Türkiye'deki seyri. Toplum ve Bilim. 145, 6-31.
- Feltman, C.E. (2018). Instagram use and self-objectification: The roles of internalization, comparison, appearance commentary, and feminism. Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Tennessee.
- Garlick, S. (2010). Taking Control of Sex? Hegemonic Masculinity, Technology, and Internet Pornography. Men and Masculinities. 12. Erişim 4 Nisan 2020, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1097184X09341360>
- Ging, D. (2017). Alphas, betas, and incels: Theorizing the Masculinities of the Manosphere. Men and Masculinities 2017. Erişim 19 Mart 2020, <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1097184X17706401?journalCode=jmma>
- Gökaliiler, E., Özer, A. (2019). Baba 2.0. Dijital Dönüşüm ile Değişen Baba Rolü Üzerine Bir Araştırma. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 4, Bahar 2019. Erişim 17 Haziran 2020, <https://iletisimdergisi.hacibayram.edu.tr/index.php/İKAD/article/view/570>
- Hooks, B. (2018). Değişme isteği, Erkekler, Erkeklik ve Sevgi. (Z. Kutluata, Çev.). İstanbul: bgst.
- Light, B. (2013). Networked Masculinities and Social Networking Sites: A Call for the Analysis of Men and Contemporary Digital Media. MCS – Masculinities and Social Change. 2-3. Erişim 27 Mart 2020, <https://hipatiapress.com/hpjournals/index.php/mcs/article/view/762>
- Messner, M. (2016). Forks in the Road of Men's Gender Politics: Men's Rights vs Feminist Allies. International Journal of Crime, Justice and Social Democracy, 2016 5(2). Erişim 7 Nisan 2020, <https://www.crimejusticejournal.com/article/view/800>
- Messerschmidt, J.W. (2019). Hegemonik Erkeklik Formülasyon, Yeniden Formülasyon ve Genişleme. (Eleştirel Erkeklik İncelemeleri İnisyatifi, Çev.) İstanbul: Özyeğin Üniversitesi Yayınları.
- Morgan, E.M., Richards, T.C., VanNess E.M. (2010). Comparing Narratives of Personal and Preferred Partner Characteristics in Online Dating Advertisements.

Computers in Human Behavior. 26 (5). Erişim 9 Mayıs 2020, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S074756321000018X?via%3Dihub>

Morley, D. ve Robins, K. (1997). Kimlik Mekanları Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar. (Çev. E. Zeybekoğlu, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.

Mowlabocus, S. (2007). Gaydar: Gay men and the pornification of everyday life. K.Nikunen, S. Paasonen, L. Saarenmaa (Ed.), Pornification: sex and sexuality in media culture içinde (61-72). Berg: Oxford.

Onur, H., ve Koyuncu, B. (2004). Hegemonik erkekliğin görünmeyen yüzü: Sosyalizasyon sürecinde erkeklik oluşumları ve krizleri üzerine düşünceler. Toplum ve Bilim. 101, 31-49.

Öztürk, F. E. (2021). İnternet Alt Kültürü Bağlamında Hegemonik Erkelik Söyleminin Dijital Dönüşümü: #erkekyerinibilsin Hastag Örneği. Global Media Journal TR Edition. 11(22), 101-123

Patton, M.Q. (2014). Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.

Rodriguez, N.S., Hernandez, T. (2018). Dibs on That Sexy Piece of Ass: Hegemonic Masculinity on TFM Girls Instagram Account. Social Media + Society, January-March 2018. 1 Mart 2020, <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2056305118760809>

Sancar, F. (2016). Toplumsal cinsiyet çalışmalarına erkek katılımı: Bir sosyal medya platformu olarak ErkekMuhabeti. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yaşar Üniversitesi.

Sancar, S. (2009). Erkeklik: İmkansız iktidar ailede, piyasada ve sokakta erkekler. İstanbul: Metis.

Scully, D. (2014). Cinsel Şiddeti Anlamak Tutuklu Tecavüzcü Erkekler Üzerine Bir İnceleme. (Ş.Tekeli, L. Aytek, Çev.). İstanbul: Metis.

Selek, P. (2018). Şiddetin öznesini kurmak ya da erkek yapmak. Toplum ve Bilim. 145, 130-137.

Verrastro, V., Fontanesi, L., Liga, F., Cuzzocrea, F., Gugliandolo M.C. (2020). Fear the Instagram: Beauty Stereotypes, Body Image and Instagram Use in A Sample of Male and Female Adolescents. QWERTY 15, 1. Erişim 7 Haziran 2020, <http://www.ckbg.org/qwerty/index.php/qwerty/article/view/318>

Yang, C.C. (2000). The Use of the internet Among Academic Gay Communities in Taiwan: An Exploratory Study. Information, Communication & Society. 3:2. Erişim 4 Nisan 2020, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13691180050123686>.

<https://www.instagram.com/maskulist.tr/>

<https://www.instagram.com/erkekkanali/>

<https://www.instagram.com/erkekadamsitesi/>

<https://www.instagram.com/1maskulist/>

https://www.instagram.com/erkekgibi_/

<https://www.instagram.com/masculinity.tr/>

<https://www.instagram.com/maskulizmturkiye/>

<https://www.instagram.com/maskulendusunce/>

https://www.instagram.com/maskulizm_esitlik/

Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü

Gözde Aykut

Arş. Gör.

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

gozde.aykut03@gmail.com

Orcid: 0000 0003 1734 5147

Han, B. C. (2020). Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü. İstanbul: İnka,127 sayfa, ISBN:978-60580295-8-3

Çevirisi Çağlar Tanyeri tarafından yapılan Byung-Chul Han'ın en son kitaplarından biri olan Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü günümüzdeki büyüme sürecini bir problematiğe dökerek ele alıyor. Tam olarak nerede sonlanacağını bilmediğimiz ama hızla devam edişinden emin olduğumuz üretim süreci, aslında bir yıkımdır. Yıkımın kaynağını üretim süreci ile birlikte bireyin kendisine yabancılaşması temsil etmektedir. Freud, Kültürdeki Huzursuzluk adlı çalışmasında insanın vahşi bir canavar olarak saldırgan bir tutuma sahip olduğundan bahseder. Hatta saldırgan eğilimlerinin altındaki sebebi içindeki ölüm dürtüsüne bağlar. Han, Freud'un bu söylemlerinden yola çıkarak kapitalizm ve insanın içindeki ölüm dürtüsü arasında bir ilişki kurmaya çalışır. Freud, Kültürdeki Huzursuzluk adlı çalışmasını tamamladıktan birkaç ay sonra ekonomik kriz patlak vermiş ve bu kriz ile birlikte insanın saldırgan tutumu açığa çıkmıştır. Han, kapitalizmdeki bu yıkıcılığı bireyin içerisindeki ölüm dürtüsü ile ilişkilendirmeyi mantıklı görür ve burada önemli bir sorunun peşine düşer. Kapitalizmin yıkıcılığını sadece ölüm dürtüsü ile açıklamak mümkün müdür, yoksa ölüm dürtüsünü anlatabilecek başka kavramlara ihtiyaç var mıdır? Han, soruyu Maris üzerinden tartışarak, kapitalizmin büyüme arzusunun bir ölüm dürtüsü olduğunu belirtir. Bir diğer önemli soru ise "kapitalizmi sermaye birikimine zorlayan şey nedir?" (s.11). Cevap: Ölüm. Ölüm, üretim ve büyüme arzusunu ortaya çıkarır. Burada biriktirilmeye çalışan servet ölüm bağlamında anlam kazanır. Çünkü bireyin sermaye biriktirme arzusu ile ölüme karşı koyabilme inancı arasında tarihsel bir arka plan vardır. Biriktirilmiş olan servet, bireyde ölümsüzlük ve güç sarhoşluğu duygusunu uyandırır. Sermaye artık ça ölüm, anlam kaybına uğrar. Tam burada Han'ın diğer kitaplarında değindiği performans öznesi kavramı devreye girer. Yani günümüz bireylerinin efendisiz köleler haline gelmeleri durumu. Fakat Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü adlı kitabında bunun yerine performans prensibi kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Bu prensip insanı kendine yabancı kılmaktadır. Yabancılaşmadan ve ölümden kurtulmanın

tek yolu yaşamı feda etmektir. Genellikle ölümle mücadelede an kaybolur. Geçmişe ve geleceğe yönelme ise daha fazladır. Aslında Han, ölümü ve yaşamı arzulama arasında bir paradoks olduğunu ifade eder. " Ölme için fazlasıyla canlıyız ve yaşamak için de fazlasıyla ölü" (s.22).

Han, Antoni Negri ile Berliner Schaubühne'de yapmış olduğu bir tartışmada Negri'nin aksine devrimin sonunun geldiğini belirtir. İddiasını disiplin ve sanayi toplumunun iktidara dair bakış açısı ile neoliberal egemenlik sisteminin iktidara yaklaşımı arasındaki fark üzerinden temellendirir. Disiplinci iktidarda sömür, bireyi protestoya yönlendirir. Fakat Neoliberal iktidarda direnişi mümkün kılan bir karşı taraf yoktur. Neoliberal işçi hiçbir zaman sanayi toplumu işçisinin yapmayı arzuladığı devrimi mümkün kılacak bir sistem içerisinde olmamıştır. Çünkü günümüz işçisi kendi şirketinde ve kendi girişimci düzeninde sadece kendini sömürür. Böyle bir ortamda devrim kime karşı yapılacaktır. Elbette bir iktidarın olmadığından bahsetmek mümkün değildir. Burada önemli olan insanların egemenlik ilişkilerine kendilerinden tabi olmalarıdır. İktidarın bireyi gönüllü köle hale getirebilmesi bu anlamda bir başarıdır. Günümüzde bireyin kendine yabancılaşması Marksist bakış açısıyla açıklanamayacak kadar karmaşık ve karşılığı olmayan bir şeydir. Han, insanın içinde bulunduğu bu çıkmazı Amerikalı sanatçı Jenny Holzer'ın "Protect me from what I want"¹ sözüyle destekler. Tüm bunlardan yola çıkarak komünizm metalaşmış ve devrim olasılık dışı kalmıştır.

Günümüzde birey, bütüncül bir sömürülüş içerisinde. " Müşterinin Yaşam Boyu Değeri " olarak tanımlar Han bu durumu. Sadece kapitalizmin bu denli büyüme isteği değil, aynı zamanda hızla artan dijitalleşmede insan yaşamını sömürmektedir. Dolayısıyla kapitalizm ve dijitalleşme iç içe geçmiş sömürü unsurlarıdır. İçinde bulunduğumuz kapitalist süreci hiper kapitalizm olarak adlandıran Han, bunun mabedini ise Apple'ın New York'taki Flagship-Store'u olarak görür. Öyle ki Apple -Shop ve Kâbe arasında bir egemenlik ayırımına gider. Apple-Shop içerisine herkesin özgürce girebildiği bir yer olması dolayısıyla şeffaflığı, ayrıca sınırsız özgürlük ve iletişimi temsil eder. Kâbe'de ise durum bundan farklıdır. İçeriye sadece din adamları girebilir. İlkinde açma diğerinde ise kapatma egemenliği üzerine bir düzen vardır. Han, açma egemenliğinin daha fazla özgürlük ve alan sunuyor olmasından dolayı daha etkili olduğunu savunur. Daha etkili bir egemenlik ise Big Data sayesinde mümkün olmaktadır. Bu yönüyle Big Data iradenin kaydı anlamına gelmektedir. Verilerin sahibi olan, iradenin, iktidarın ve gücün sahibidir. Han, günümüzde hala George Büchner'in sözlerinin gücünü koruduğunu iddia eder. " Tanımadığımız güçler tarafından ipe çekilmiş kuklalarız bizler; hiçbir kendimiz, hiç! " (s. 35).

Han'ın anlatılarından yola çıkarak denebilir ki Big Data (Büyük Veri) ile Dijital Panoptikon arasında bir doğru orantı vardır. Hayatlarımız o denli dijitalleşmiştir ki yakında Smart City benzeri şehirlerde yaşamaya başlayacağız. Hayatımızın yakın gelecekte bu denli dijitalleşmesi doğrudan duygularımıza da etki edecek,

¹ İstedğim şeyden korusun beni.

Dating-App (flört uygulaması) ile aşk ve seks meselelerinde daha verimli olmamız hedeflenecek. Dijitalleşme hayatımızda ciddi bir teşhirciliğe sebep olmuştur. Han, bu durumu pornografik teşhircilik olarak nitelendirir. Artan enformasyon ve iletişim daha fazla üretim ve büyüme isteği anlamına gelmektedir. Tüm bu olan biten içerisinde günümüz iktidarı, özgürlüğümüzü kısıtlamamakta yeni özgürlük alanları açmaktadır. Fakat buna rağmen bir özgürlük krizi yaşanmaktadır. Bunun temel sebebi ısrarla sömürülüyor olmamızdır. Han, Apple'ın 1984 yılında Super Bowl² sırasında ekranda beliren reklam spotunda Apple'ın Orwell'in gözetim toplumu ile kıyaslanmasını manidar bulur. Apple, Orwell'in gözetim devletinin bir parçası olmadığını iddia eder. Bu yönüyle haklıdır. Çünkü onun gözetim toplumundan kat ve kat daha denetimci ve gözetleme yetileri gelişmiş durumdadır. Şeffaflık ise gözetimin başka bir yönünü ifade eder. Şeffaflık, günümüzde enformasyon özgürlüğü bağlamında methediliyor. Bireyin kendisine bile şeffaf olamayacağı bir gerçek iken, "Post-Privacy" (mahremiyet sonrası) ideoloji özel alanı tamamen feda ederek şeffaflık isteği içerisine girmiştir. Birey üzerinden bu denli bir şeffaflık isteği ruhu yok eder. Şeffaflık toplumunun öznesi performans öznesidir ve bu özne, öz-sömürü ile karşı karşıyadır.

Bireyi performans öznesine yaklaştıran aynı zamanda performans öznesinin ne olduğunu bildiren şey dataizm ile ilgilidir. Günümüzün veri toplama çılgınlığının yeni adı dataizmdir. Vücut ısımızdan yürürken attığımız adımlara, kalori alımlarımızdan uyku düzenimize kadar her şey dataizmin bilgisi dahilindedir. Han, bu denli fazla verinin bireyler için faydalı olup olamayacağını sorgular. Fakat bu verilerden bireyi kendine bilgi çıkamaz. Ne kadar kapsamlı veriler olursa olsun tam anlamıyla bireyi anlatamaz. Veriler, performansın ötesine giden sorulara cevap veremez. Bireyin bilinç devinimleri, duygu değişimleri ile ilgili sorular cevapsız kalır. Ortaya sadece anlamsız bir boşluk çıkar. Anlamdan ve hakikatten yoksun bu veriler içinde önemli olanı önemsiz olandan ayırmakta zor bir iştir. Bu yönüyle Han, dataizm ve nihilizmi bir madalyonun iki yüzü olarak görür. Anlam ve bağıntıların olmadığı bir ilişkidir bu. Günümüz öznesi, bu anlam kaybı içerisinde bir boşluktur. Han, bu iddiasını eziyet çektiren boşluk ifadesi ve Almanya'da yaşayan gençler üzerinden devam ettirmektedir. Milyonlarca genç koluna jilet atarak rahatlama yolunu tercih ediyor. İşin kötü tarafı kendine zarar verme yöntemi olan bu durum, bir anlam kazanma ve bağımlılık olma yönünde ilerliyor. Bu gençlerin hissettikleri içsel boşluk, utanç duygusu ve öz-sömürü onların hiçbir şey hissetmemelerine sebep olmuştur. Ancak vücutlarına çizik attıklarında bir şey hissedebiliyorlar ve bu onlarda anlam kazanıyor. Kendini bu denli yaralayanlarda göze çarpan en temel nokta, depresyon ve kaygı bozukluğu.

Günümüz performans öznesi, depresif ve narsist bir öznedir. Her şeyden önce kendi kendisi ile bir yarış içerisinde. Asla bir tatmin noktasına ulaşamamaktadır. Her daim yorgun, suçluluk ve eksiklik duygusu içerisinde kaybolmuştur. Suçladığı hiç kimse ve hiçbir sistem ile yüzleşememekte, sürekli olarak kendine dış geçirmekte ve kendi içini oymaktadır. Han'ın diğer kitaplarında da ısrarla üze-

2 Amerikan futbol liginin final maçının adı.

rinde durduğu olumsuzluğun bertaraf edilmesi hususu günümüzün önemli problemlerinden biridir. Her şeyin pürüzsüz hale getirilme arzusu bireyi yorar. Bu tipik bir performans öznesi özelliğidir. Han, bu öznenin iki şeyi tanıdığını iddia eder: işlevsel olmak ya da arıza yapmak. İnsanın içinde büyüttüğü boşluk yüzünden kendini yenileme ve var etme çabası hiçbir zaman başarıya ulaşamayacak bir çabadır. Bu yüzden son dönemlerin modası olan selfieler, boş ve anlamsız biçimleri yansıtan ve bu duyguları keskinleştiren biçimlerdir. Han, burada intihar saldırıları ile kendini yaralama ve selfie (öz çekim) arasında bir anlam ilişkisi kurmaya çalışır. Paris'teki intihar saldırısı ile kendine zarar verme istediği içerisinde olan gençler arasında bir fark var mıdır? Ya da bu terör saldırılarını gerçekleştiren bireyler, kendi içindeki boşluğu doldurmak adına ve örselenmiş özdeğer duygusunu yeniden canlandırmak adına, bir yerleri bombalama ve yok etme gibi sapkın bir yolu seçmiş olabilirler mi? Han, bu soruya net bir cevap vermese de bir olasılık cümlesi kurar. " Bombayı patlatan düğmeye basmak, kamerayı çalıştıran düğmeye basmak gibi olabilir. Bu noktada hayali olan (Imaginare) hüküm sürmektedir, çünkü ayrımcılık ve umutsuzluktan oluşan gerçeklik yaşanmaya değer değildir artık " (s.61).

Homo sapiens ile akraba olan fakat bir homo sapiens olmayan, homo sapiensler doğmuştur günümüzde. Bunlar insana dair bilgelik ve erdemden nasibini almamış, hoplayıp zıplayan insanlardır. Yorgunluktan muzdarip olan günümüz bireyi neden fotoğraf çekilirken ya da bir kamera gördüğünde hoplayıp zıplıyor? Bu onların yorgun değil, mutlu olmalarından kaynaklı bir durum mudur? Günümüzde çekilen fotoğraflarla eskiden çekilen fotoğraflar arasında bir kült değer problemi var. Bugün çekilen fotoğraflardaki insan yüzlerinde herhangi bir kült değer bulmak mümkün değil. Eski fotoğraflarda Han'ın ifadesiyle efendi pozlar verilirdi. Bireylerin poz verirken kendilerini sergilemeden ziyade anı biriktirme niyetleri vardı. Fakat artık sergi değeri kült değerinin önüne geçti. Bir nesnenin kült değeri, var olmasına bağlıdır sergilenmesine değil. Aslında tüm bunlar Han'ın biraz önce sorduğu sorulara bir cevap veriyor. İnsanlar kamera karşısında hoplayıp zıplıyor çünkü sergilenme çılgınlığı günümüzün bir başka problemi olmuş durumda.

Bireyin öz-sömürülüşünden Han, küresel bağlamda mültecilerin nereden geldiğini ve kapitalist sistemin zayıf bireyleri ve ülkeleri nasıl sömürdüğünü tartışıyor. 2008'de yaşanan finans krizinde AB devletleri batmak üzere olan bankaları kurtarmak için bir arada dururken aynı şeyi mülteci krizini çözmek ve insan hayatını kurtarmak için yapmamıştır. Fakat Han, Angela Merkel'in mülteci yardımlarına yönelik söylemini bunun dışında görür. Birçok ürünü elde etmek için var gücümüzle mücadele ediyoruz. Fakat elde etmeyi istediğimiz bu ürünlerin hammaddeleri çok ağır koşullar altında çıkarılıyor. Dahası Batı'nın bu refahı ağır koşullar altında çalışan insanların acısına dayanıyor. Bu noktada Batı'nın kendi çıkarları için geleceğine müdahalede bulunduğu birkaç ülkeden bahsetmek mümkündür: Fransa'nın 2013 yılında İslamcı teröristlerle mücadele ettiğini iddia ederek Maliye girmesi ve buradaki yeraltı zenginliklerine göz dikmesi, Avrupa'nın 2011'de Libya'da gerçekleştirdiği askeri müdahale ile ülkenin geldiği son durum ya da NATO'nun 1999'da BM yetkilendirmesi olmadan Kosova'yı bombalaması gibi. Son

olarak Suriye'deki iç savaşa ve yaşanan krize dikkat çeken Han, radikal İslamcılık ile Neoliberalizmi bir madalyonun iki yüzü olarak görür. Almanya'daki bazı ticaret birliklerinin, Almanya'nın ara eleman eksikliğinin mültecilerle tamamlanabilme olasılığının ülkeye fayda sağlayacak bir durum olsa da mültecilerle kurulacak olan ilişkinin niteliğinin yarar hesabına dayanması ahlaki değildir. Ne yazık ki ticari değer noktasına takılan bir hayat kalmamıştır günümüzde. Hiper kapitalist sistemde tüm insan hayatları ve insan ilişkileri ticarileşmiştir. Kant'ın " Edebi Barış " başlıklı yazısında yer alan aklın ve politikanın kaynaştırılması hususu önemlidir. Han'a göre Almanya'nın yerini koruyabilmesi ancak insan onurunu koruyabildiğinde ve akli öncelikli görevi olarak gördüğünde mümkün olacaktır. Bununla birlikte Han, mülteciler üzerine tartışmanın geri kalan kısmına kendi hayatı üzerinden devam eder. Hannah Arendt'in 1943'te yazdığı " Biz Mülteciler " adlı yazısında, mülteçilik kavramını geleneksel rolünden çıkardığı için mutludur. Eskiden kavram, eylem ve siyasi görüşleri sebebiyle sığınacak bir yer arayanları tanımlıyorken, şimdi ceplerinde beş kuruş olmadan başka bir ülkeye gitmek zorunda olan ve mülteci komitelerinin yardımına ihtiyaç duyan zavallıları tanımlamaktadır Arendt'e göre. Dolayısıyla 'mülteci' kavramının yerini artık 'göçmen' ya da 'yeni gelen' almıştır. Arendt, 'iyimser mülteci' ifadesini kullanır. Daha iyi yaşam adına başka bir ülkeye giden kişilerdir bunlar. Han, kendisini de bu gruba dahil eder. 22 yaşında Kore'de metalürji eğitimini tamamladıktan sonra Almanya'ya edebiyat, felsefe ve teoloji dersleri almaya gitmiştir. İçinde bulunduğu geleneksel yapı ve çevrenin bu eğitimi almaya uygun olmadığını düşündüğü için Almanya'ya geldiğini ifade eder.

Avrupa'yı nasıl düşünmeliyiz? Sınırları nelerdir? Ya da doğrudan Avrupa dediğimiz şey nedir? Coğrafi ya da kavramsal olarak sınırları çizilebilir mi ve bir ideası var mıdır? Bununla birlikte bir şeye özgü olmak nedir? Han hiçbir Koreli'nin bu soruyu sormayacağını ama bir Alman için Alman'a özgünlük nedir sorusunun ne olduğunun bir anlamı ve karşılığı olduğunu belirtir. Adorno, " Alman'a özgünlük nedir? " adlı yazısında soruya insanlığa geçiş aşaması olarak cevap verir (s.89). Çünkü Alman olmak demek insanlığa bir borcunun ve yükümlülüğünün olması demektir. Fakat Han, ötekinin yardımıyla kendine özgü olanın bulunabileceğine inanır. Fransız Başkan Macron'un Frankurt Kitap Fuarı'nda Baudelaire'yi Walter Benjamin sayesinde bulduğunu itiraf etmesi gibi. Bu yüzden kendine özgü olanda yabancıların önemi büyüktür. Çünkü birey, kendine özgü olana kör olabilir. Fakat günümüz Avrupa'sı, uzlaşımçı bir yapıya sahip olmayan post-politik bir toplumdur. Han, tüm bu değerlendirmelerden, uygarlıkların huzur yoksunu olduğu ve bir zaman krizi yaşadığı üzerine tartışma başlatır. Özellikle Zamanın Kokusu adlı eserinde üzerinde sıkça durduğu şey günümüz problemlerinden birinin zaman krizi olduğu yönündedir. Zamana sahip olan her şeyin hızlanması mümkün değildir. Ritüel ve seremonisi olan bir şeye hız kazandırmak o şeye yapılabilecek en büyük haksızlık olur. Çünkü onun kendine özgü bir ritmi ve tınısı vardır. Bir işlemcinin hızını yükseltmek mümkündür fakat bir anlatının hızı yükseltilemez. Ama bunların dışında da bir zaman krizi vardır: Mesai. Yaşamı tek yönlü bir duruma getirmiş bununla birlikte hem hızlandırılmış hem de sömürülmüş bir zamandır. Zamandaki anlam, devamlılıkla mümkündür. Bireyin kendine ait bir zaman tanımı var mıdır?

Günümüzde mesai saatleri ve o saatler arasına sıkıştırılmış iş molalarından başka zamanlara sahip değiliz. Mesai saati kavramı hayatımızın o denli merkezine yerleşmiştir ki tatillerimizde, uykularımızda hep mesai saati algısı vardır. Fakat hızlanmaya izin vermeyen bir Ben-zamanı vardır. Bu bir başkasına armağan ettiğimiz zamandır. Başkasına verilen zamanda bir hızlandırılma yoktur fakat Neoliberal zaman bunu da tamamen ortadan kaldırmaktadır.

Kitabın sonunda Han'a ait 'Eros Depresyonu Alt Eder' ve 'Kapitalizm Sessizliği Sevmez' adlı iki söyleşi bulunmaktadır. Bu söyleşi Philosophie Magazin Dergisinden Ronald Düker ve Wolfram Eilenberger ile birlikte yapılmıştır. Söyleşinin temeli Han'ın bundan önceki eserlerinde üzerinde sıkça durduğu olumsuzluk, olumsuzluk, pornografi toplumu, şeffaflık algısı, performans ve öz sömürü gibi önemli tartışma konuları üzerinden ilerlemiştir. Han'a yöneltilen ilgi çekici sorulardan bir tanesi öteki kavramını daha kullanışlı nasıl tanımlanabileceği ve ötekiden çıkış yolunun ne olduğu üzerinedir. Her şeyden önce öteki bir öz saygıdır. Ayrıca öteki bireyi narsistlik duygusundan uzaklaştırandır. Çözüm ise problemin temelinde yatanı dikkatli okumak ile ilgilidir. Eros'un olmadığı bir toplumda öteki yoktur. Kapitalizm Sessizliği Sevmez adlı söyleşisini ise Schaubühne Tiyatrosu'ndan Thomas Ostermeier ve Florian Borchmeyer ile gerçekleştirmiştir. Söyleşinin temelinde kapitalizm ve ölüm dürtüsü ilişkisi devam etmektedir. Fakat buna ek olarak duyguların günümüzdeki yorumu ve bunun tiyatrodaki yerine dikkat çekmektedir. Söyleşinin en dikkat çeken sorularından bir tanesi tiyatrodaki temel heyecan noktası neden saldırganlıktır? Neden sadece kükrüyorlar? Han'ın bu sorulara cevabını kavramların temelinde inmekte görür. Ayrıca duygu ve duygulanım arasındaki farkı belirtmekte bu noktada önemlidir. Duyguda öznel-arasılık olup sosyal bir durumu yansıtırken, duygulanım sadece asosyal bir durumu ifade eder. Sahnede oyuncuların bu denli kükremesi onların duygulanımlarla oynuyor olmalarından kaynaklanıyor.

Sonuç olarak Han'ın kapitalizm algısı üzerinden bir ölüm dürtüsü tartışmasına girmesi ilgi çekicidir. Kapitalist sistemin insanın içerisindeki ölüm dürtüsünü ortaya çıkardığı iddiasını Freud'un çıkarımları üzerinden temellendirmeye çalışmıştır. Kapitalizm ve onun sömürgeci yaklaşımı bireyin iç dünyasında ciddi yıkımlara sebep olduğundan kavramın nasıl tanımlanması gerektiği ve ölümle ilişkisi, kitabın üzerinde önemle durduğu ve dikkatle tartıştığı bir husus olmuştur. Kapitalizmi sermaye birikimine zorlayan şeyin ölüm dürtüsü olduğu iddiası çok yerinde bir tespittir. İçinde yaşadığımız dünyada insanların hunharca bir şeyleri biriktirme arzusu aslında yüzleşmek istemedikleri ölümle doğrudan ilgilidir. Çünkü insan yaşamı ve iç dünyası, Han'ın da tespitini detaylı bir şekilde belirttiği gibi birikmiş olan sermaye ile kendini koruyabildiği içgüdüüne sahiptir. Bu denli güçlü bir arzunun üretimi hızlandırması ve kapitalizmi büyütmesi elbette kaçınılmaz. Fakat gözden kaçırılmaması gereken bir diğer husus kapitalizmin hızını etkin kılan durumlardan birinin performans öznesi olduğu hususudur. Diğer kitaplarında üzerinde sıkça durduğu performans öznesi kavramının anlaşılması önemlidir. Çünkü kavram, kendini sömüren, depresif ve narsist kişiler haline dönüşmüş zombileri

temsil etmektedir. Kendine bu denli yabancılaşmış olan bireyin kapitalist sisteme köle olması elbette kaçınılmaz bir durumdur. Bununla birlikte gözden kaçmaması gereken bir durumu Han özellikle belirtmiştir. Big Data, hem günümüz öznesini performans öznesi olarak var etmeye devam ettirebilmek için hızla gücünü arttırmaya devam ederken, hem de kapitalizme Big Data üzerinden daha geniş bir tanım aralığı çizmektedir. Kitabın en önemli noktası Han'ın üzerinde tartıştığı konuları kendi kavramları ile açıklıyor olmasıdır. Aynı zamanda Hannah Arendt'in mülteci kavramı yerine göçmen ve yeni gelen ifadelerini kullanmasını olumlu değerlendirir. Fakat Han'ın gözden kaçırdığı durum göçmen algısı üzerine devam eden bir durumun olduğudur. Çünkü Han, kavramı eylem ve söylemleri sebebiyle ülkesini terk edenlerden, kendine yeni bir hayat isteyen insanlara evrildiği düşüncesi üzerinden tanımlamaktadır. Bu hususa katılmak kavramı daraltabileceği için eleştiriye açıktır. Üzerinde durduğu bir diğer önemli tartışma konusu Ben-zaman kavramıdır. Neoliberal zamanın Ben-zamanı da ortadan kaldırdığını belirtir. Böyle bir zamanın ortadan kalktığını ifade etmek genel bir yaklaşım olabilir. Çünkü ne kadar kendimize ayırdığımız zaman kaybolmaya yakın olsa da buna bir direnç olduğunu inkâr etmek doğru olmayacaktır. Genel itibarıyla eser, kapitalizmi ölüm dürtüsü algısı üzerinden değerlendirmesi noktasında kıymetlidir. Aynı zamanda iddialarını kendi kavramları üzerinden değerlendirmesi ve bazı kavramları da geleleksenel algıların dışına taşıması noktasında da önem taşımaktadır.